

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

HANEFİLERE GÖRE AİLE HUKUKUNDA KARI-KOCANIN BİRBİRLERİ
ÜZERİNDEKİ HAKLARI VE ÇOCUKLARIN EBEVEYNLER ÜZERİNDEKİ

HAKLARI

Hazırlayan
Fatmanur Merve HAŞILOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Murat ŞİMŞEK

Konya-2021

 <p>KONYA</p>	<p>T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</p>	 <p>NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ</p>
--	--	---

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI**

**HANEFİLERE GÖRE AİLE HUKUKUNDA KARI-KOCANIN BİRBİRLERİ
ÜZERİNDEKİ HAKLARI VE ÇOCUKLARIN EBEVEYNLER ÜZERİNDEKİ
HAKLARI**

**Hazırlayan
Fatmanur Merve HAŞILOĞLU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Prof. Dr. Murat ŞİMŞEK**

Konya–2021

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatmanur Merve HAŞILOĞLU		
	Numarası	158106041007		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / İslam Hukuku		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Murat ŞİMŞEK		
Tezin Adı	HANEFİLERE GÖRE AİLE HUKUKUNDA KARI-KOCANIN BİRBİRLERİ ÜZERİNDEKİ HAKLARI VE ÇOCUKLARIN EBEVEYNLER ÜZERİNDEKİ HAKLARI			

İslam hukuku günlük hayata ilişkin tüm sahalarda birtakım düzenlemeler getirmiştir. Böylece ferdin hak ve yükümlülüklerini bilmesini sağlamıştır. Kişinin, rabbiyle ve toplumla ilişkilerini düzenleyen İslâm Hukukunun en önemli konularından birisi de aile hukukudur. Aile hukukunun temeli ise nikah akdi ile başlar. Nikah akdi ile eşler birbirine karşı İslam'ın kendilerine yüklediği sorumlulukları yerine getireceklerine dair bir söz verir. Nikah ile birbirinin haklarını koruyacaklarına dair sözleşen karı-koca bu evlilikten doğacak çocukların da haklarını korumakla emrolunmuştur. Çünkü İslam sadece karı kocanın haklarını değil evliliğin meyvesi olan çocukların da haklarını muhafaza etmiştir. İslam hukukunun çizdiği sınırlar bazı durumlarda bireyler için tercihe bırakılmışken bazı durumlarda zorunluluk olarak bildirilmiştir. Elbette bu uygulamaların hepsinde temel amaç evlilik müessesinin mutlu ve huzurlu bir şekilde sürdürülmesidir.

Anahtar kelimeler: İslam hukuku, aile hukuku, nikah, itaat, te'dip, mehir.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

ABSTRACT

Author' s	Name and Surname	Fatmanur Merve HAŞILOĞLU		
	Student Number	158106041007		
	Department	Basic Islamic Sciences / Islamic Law		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Murat ŞİMŞEK		
Title of the Thesis/Dissertation	THE RIGHTS OF THE HUSBAND AND THE WIFE TO EACH OTHER AND THE RIGHTS OF CHILDREN OVER PARENTS IN FAMILY LAW ACCORDING TO THE HANAFI SCHOOL			

Islamic law has introduced some regulations in all areas of daily life. Thus, it enabled the individual to know his & her rights and obligations. Family law is one of the most important issues of Islamic Law that regulates the relationship of a person with Allah and all society. The basis of family law starts with the marriage contract. With the marriage contract, the spouses make a promise that they will fulfill the responsibilities Islam imposes on each other. The husband and wife, who made a contract that they would protect each other's rights with the marriage, were ordered to protect the rights of the children born from this marriage. Because Islam has preserved not only the rights of husband and wife but also the rights of children who are the fruit of marriage. While the boundaries drawn by Islamic law are left to individuals in some cases, they are declared obligatory in some cases. Of course, the main purpose of all these practices is to continue the marriage establishment in a happy and peaceful way.

Keywords: Islamic law, family law, marriage, obedience, punishment, mehir.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatmanur Merve HAŞILOĞLU		
	Numarası	158106041007		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / İslam Hukuku		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	HANEFİLERE GÖRE AİLE HUKUKUNDA KARI-KOCANIN BİRBİRLERİ ÜZERİNDEKİ HAKLARI VE ÇOCUKLARIN EBEVEYNLER ÜZERİNDEKİ HAKLARI			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	V
ÖNSÖZ	İX
KISALTMALAR	Xİ
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI	1
2. ARAŞTIRMANIN METODU	2
1. BİRİNCİ BÖLÜM	3
1.1. KADININ KOCASI ÜZERİNDEKİ BAZI HAKLARI	3
1.1.1. KADININ KOCASI ÜZERİNDEKİ BAZI HAKLARI	3
1.1.2. MEHİR	3
1.1.2.1. Tanımı ve Kapsamı	3
1.1.2.2. Mehrin Miktarı	5
1.1.2.3. Mehrin Sahibi	6
1.1.2.4. Mehir Çeşitleri	7
1.1.2.4.1. Akit Esnasında Belirlenip Belirlenmemesine Göre Mehir Çeşitleri	7
1.1.2.4.1.1. Mehr-i Müsemma	7
1.1.2.4.1.2. Mehr-i Misil (Emsal Mehir)	8
1.1.2.4.2. Ödeme Zamanına Göre Mehirlere	9
1.1.2.4.2.1. Mehr-i Muaccel	9
1.1.2.4.2.2. Mehr-i Müeccel	11
1.1.2.5. Kadının Mehrin Tamamına Hak Kazandığı Durumlar	12
1.1.2.5.1. Zifaf	12
1.1.2.5.2. Sahih Halvet	12
1.1.2.5.3. Eşlerden Birisinin Ölümü	15

1.1.2.6. Kadının Mehrin Yarısına Hak Kazandığı Durumlar	15
1.1.2.7. Kadına Mehir Verilmesi Gerekli Olmayan Durumlar	15
1.1.3. NAFAKA	16
1.1.3.1. Tanımı ve kapsamı	17
1.1.3.2. Nafaka Yükümlülüğü	18
1.1.3.3. Nafakanın Süresi	19
1.1.3.4. Nafakayı Hak Etme Şartları	20
1.1.3.5. Nafakayı Düşüren Sebepler	20
1.1.4. İYİ GEÇİM (HÜSN-Ü MUAŞERET)	23
1.1.4.1. Tanımı ve kapsamı	23
1.1.4.2. Kocanın Geçimsiz Olması Durumunda Yapılabilecekler	24
<u>2. İKİNCİ BÖLÜM</u>	26
2.1. KOCANIN KARISI ÜZERİNDEKİ BAZI HAKLARI	26
2.1.1. KOCANIN KARISI ÜZERİNDEKİ BAZI HAKLARI	26
2.1.2. İTAAT	26
2.1.2.1. Tanımı ve Kapsamı	26
2.1.2.2. Erkeklerin Kadınlar Üzerinde Kavvâm Oluşu	28
2.1.2.3. İtaatin Gerekli Olduğu Durumlar	30
2.1.2.4. İtaat Edip Etmeme Noktasında Kadınların Muhayyer Bırakıldığı Durumlar	35
2.1.2.5. İtaat Edilmemesi Gereken Durumlar	36
2.1.3. TE'DİP	37
2.1.3.1. Tanımı ve Kapsamı	37
2.1.3.2. Te'dip Edilebilecek Durumlar	38
2.1.3.3. Te'dip Yöntemleri	39
2.1.3.4. Te'dipten Vazgeçilmesi Gereken Durumlar	43
2.1.4. İYİ GEÇİM (HÜSN-Ü MUAŞERET)	44
2.1.4.1. Tanımı ve Kapsamı	45
2.1.4.2. Kadının Geçimsiz Olması Durumunda Yapılabilecekler	46

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **47**

3.1. ÇOCUKLARIN EBEVEYNLER ÜZERİNDEKİ BAZI HAKLARI	47
3.1.1. NESEB	47
3.1.1.1. Tanımı ve Kapsamı	47
3.1.1.2. Nesebin Reddi	49
3.1.1.3. Azami ve Asgari Gebelik Müddeti	49
3.1.1.4. Evlat Edinmek ile Neseb Arasındaki İlişki	51
3.1.1.5. Babadan Nesebin Sübut Sebepleri	52
3.1.1.5.1. Sahih Evlilik	52
3.1.1.5.1.1. Sahih Evlilikten Ayrıldıktan Sonra Nesebin Sübutu	53
3.1.1.5.2. Fasit Nikâh	55
3.1.1.5.3. Şüpheli İlişki (Nikah Şüphesi)	57
3.1.2. RADÂ' (EMZİRME)	58
3.1.2.1. Tanımı ve Kapsamı	58
3.1.2.2. Emzirme Yükümlülüğü	59
3.1.2.3. Emzirme Ücreti	62
3.1.2.4. Hanefilere Göre Süt Akrabalığı İçin Gerekli Olan Şartlar	64
3.1.2.5. Emzirme Yoluyla Haram Olanlar	70
3.1.2.6. Radâ'nın Sabit Olma Yolları	73
3.1.2.6.1. İkrar	73
3.1.2.6.2. Beyyine (Şahitler)	73
3.1.3. HİDANE	74
3.1.3.1. Tanımı ve Kapsamı	74
3.1.3.2. Hidane Hakkı Öncelikle Annenindir	75
3.1.3.3. Hidane Yükümlülüğü	77
3.1.3.4. Hidane Hakkına Sahip Olan Kişiler	78
3.1.3.4.1. Kadınlar	78
3.1.3.4.2. Erkekler	79
3.1.3.5. Hidane Hakkına Sahip Olan Kişilerde Aranılan Şartlar	80
3.1.3.5.1. Ortak şartlar:	80

3.1.3.5.2. Kadınlarda aranan şartlar:	81
3.1.3.5.3. Erkeklerde aranan şartlar:	82
3.1.3.6. Hidaneyi Düşüren Sebepler	84
3.1.3.7. Hidane Ücreti	84
3.1.3.8. Hidanede Mesken	86
3.1.3.9. Hidane Süresi	87
3.1.3.10. Hidanede Mekân	88
3.1.3.11. Boşanan Eşlerin Çocuğu Görme Hakları	89
<u>SONUC</u>	<u>91</u>
<u>KAYNAKÇA</u>	<u>94</u>

ÖNSÖZ

Allah (c.c.) kâinattaki herşeyi erkek ve dişi olarak yarattığını bizlere bildirmektedir. İnsan da bu ilahî nizam gereği çift yaratılmıştır. Kadınları, erkekler için eş olarak (yaratılış sırası itibariyle) yaratan Allah (c.c.), eşlerin evlilik süresince birlikte geçirecekleri zamanların, huzurlu ve yaşanabilir olması için onlara sevgi ve merhamet duygularını vermiştir. Bununla birlikte eşlere karşılıklı bazı hak ve sorumluluklar yüklemiştir. Bu sorumluluk ve fonksiyonlar bireyler için bizatihi bir üstünlük sebebi değildir. Aksine üstünlüğün takvada olduğu nassta belirtilmiştir.

Temelde eşlerin karşılıklı bazı hak ve sorumluluklarının ve dünyaya gelecek olan çocukların bazı haklarının Hanefi fakihlerin görüşleri çerçevesinde incelendiği bu tez bir giriş ve üç bölüm ve bir sonuç kısmından oluşmaktadır.

Giriş bölümünde; bu çalışmanın amacı, yöntemi ve çalışma hazırlanırken istifade edilen kaynaklara değinildi. Araştırmanın ilk bölümde kadının kocası üzerindeki haklarından mehir, nafaka ve hüsn-ü muaşeret konuları ele alındı. İkinci bölümde kocanın karısı üzerindeki haklarından itaat, te'dip ve hüsn-ü muaşeret konuları incelendi. Üçüncü bölümde ise çocukların ebeveynleri üzerindeki haklarından neseb, radâ' ve hidane konuları ve bu haklarla ilgili fikhî görüşler modern dünya verileriyle harmanlanarak incelendi.

Kadın hangi durumlarda mehir ve nafakayı hak eder, hangi durumlarda mehrin yarısını alır, hangi durumlarda mehri alamaz, nafakayı düşüren sebepler nelerdir, mehir ve nafaka kocası tarafından temin edilmeyen ya da edilemeyen kadın bu haklarını alıncaya kadar nasıl bir yol izleyebilir, bu durumda erkeğe nasıl yaptırımlar uygulanabilir? Bir kadın eşine hangi noktalarda, nasıl itaat etmelidir, itaat etmeme hakkı yani itaat etmediği halde nâşize olarak değerlendirilmediği durumlar ne zaman cereyan eder, kendisine itaat edilmeyen koca karısına karşı nasıl bir te'dip yolu izleyebilir? Çocukların doğduğu andan itibaren başlayan radâ' hakları kimin vazifesidir, anne emzirmekten kaçınabilir mi, emzirme dolayısıyla ücret alabilir mi, alabilirse ne zamana kadar alabilir, emzirme ücretini kim karşılar, süt kardeşliğinin tahakkuk etme şartları ve sonuçları nelerdir? Neseb anneden ve babadan hangi yollarla

sabit olur, İslam hukukunda evlatlık edinme var mıdır ve bu neseb bağı oluşturur mu? Çocuğun bakım sorumluluğu yani hidane hakkı anneye mi yoksa babaya mı aittir, hidane hakkını düşüren haller nelerdir? Çocuklar ayrılmış olan ebeveynlerden hangisinin yanında ne zamana kadar kalabilir? Anne ve baba haricinde kimler hidane hakkına sahiptir? Araştırmamızda tüm bu soruların cevapları Hanefi ekolünün bakış açısıyla ele alınarak hak ve sorumlulukların sınırları çizilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamda cesaretlendirici yönlendirmeleriyle beni teşvik eden ve bana yol gösteren kıymetli hocam Prof. Dr. Murat ŞİMŞEK'e ve çalışmam boyunca benden desteğini esirgemeyen kıymetli eşime teşekkürü bir borç bilirim.

Muvaffakiyet Allah'tandır.

Fatmanur Merve HAŞILOĞLU

Konya 2021

KISALTMALAR

b.	:	ibn / bin
bk.	:	bakınız
b.y.	:	basım yeri yok
c.c.	:	Celle Celâlühü
DİB	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
H.z.	:	Hazreti
ö.	:	ölümü, ölüm tarihi
r.a.	:	Radiyallahu anh
s.a.v.	:	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
s.	:	sayfa
ss.	:	sayfa sayısı
sy.	:	sayı
thk.	:	Tahkik eden
ts.	:	tarihsiz
vb.	:	ve benzerleri
y.	:	Yayınevi, Yayınları, Yayıncılık

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Toplumları oluşturan en küçük kurum olan aile; erkeği ve kadını bir araya getiren, sevgi, saygı, şefkat gibi duyguların harmanlandığı, bireyleri toplumsal bir bütünlüğe hazırlayan en temel oluşumdur. Bir milletin geleceği, aile kurumlarının durumu ile doğru orantılıdır. İslam dini toplumsal hayatı, aile olgusunun üzerine temellendirmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) pek çok kez bekârların evlendirilmesi hususunda acele davranmanın gerekliliğinden, ruhbanlara benzememekten, evlenip çoğalmaktan bahsetmiştir.

Ailenin sağlam temeller üzerine kurulması ve bu temeller üzerinde devam etmesi için İslam dini eş seçiminden, eşlerin birbirine karşı tutumlarına varıncaya kadar her konuda fertlere tavsiyelerde bulunmuştur. Böylelikle İslam'ın önderliğinde kurulan bir aile diğer ailelerden farklı bir hal alıp, aile fertlerini Allah'a (c.c.) ulaştırarak bir yuvaya dönüşmüş olur.

İslam dini eşlere, aile hayatı içerisinde mutluluklarının devamı için çeşitli vazifeler yüklemiştir. Bu noktada eşlerin birbirine karşı hakları ve sınırları Allah (c.c.) tarafından çizilmiştir. Bu haklara ve sorumluluklara riayet eden eşlerin hem dünyada hem ahirette mutluluklarının daim olacağından hiç şüphe yoktur. Binaenaleyh o aileden doğacak çocukların da bu haklara riayet edildiği sürece aynı çizgide gideceği ve İslam'ın arzu ettiği şekilde yetişeceği ümit edilir.

Bireylerin hem dünyevî hem de uhrevî mutluluğunu sağlama gayesi olan İslam, hayatın her alanına dair birtakım düzenlemeler getirmiştir. Bunlardan biri bireylerin birbirlerine karşı olan onlarca hak ve sorumluluklarıdır. İşte bu tezde bahsi geçen hak ve sorumluluklardan bazılarının yer verilmiştir. Evli bir kadının perspektifinden bakıldığında kocasına karşı olan onlarca haklarından, kocanın perspektifinden

bakıldığında karısına karşı olan onlarca sorumluluklarından birkaç tanesi; kocanın onlarca haklarından ve aynı zamanda bir diğer ifadeyle karısının sorumluluklarından birkaç tanesi ve son olarak anne-baba üzerinde, isim konulma haklarından nafaka haklarına varıncaya kadar pek çok hakları bulunan çocukların bazı hakları ele alınmıştır.

2. Araştırmanın Metodu

Hayat an be an değişmekte, neredeyse her geçen gün yeni araştırmalar, yeni uygulamalar gündeme gelmektedir. Günümüz normları ve gelecekte karşımıza çıkacak olan tüm normlar şüphesiz potansiyel olarak nasslarda mevcuttur. Bir fıkıhçının ya da fıkıh araştırmacısının temel görevi de zengin fıkıh geleneğini esas alarak gelenekle bugünü mezcutmek ve böylelikle bu potansiyeli açığa çıkarmaktır. Araştırmamız bu çerçevede yapılmaya çalışılmıştır. Tez içeriğinde istifade edilen Ayet-i Kerime mealleri Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan mealden alınmıştır.

Öncelikle Arapça ve Türkçe sözlüklere başvurularak konularla ilgili kavramların ifade ettiği manaların çerçevesi çizilip tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonrasında ise kitap, dergi, tebliğ, tez, makale gibi günümüz modern kaynaklarından başlanarak, klasik doktrine doğru uzayıp giden bir literatür taraması yapılmıştır. Bu noktada Hanefî ekolünün temel fikhî metinlerine, şerhler ve haşiyelere; Cessâs, Kurtubî gibi muteber müfessirlerin fikhî tefsirlerine başvurulup araştırmamızla ilgili konular irdelenmeye çalışılmıştır. Hanefî fakihleriyle çağdaş İslam hukukçularının görüşleri harmanlanarak metne dökülmüştür. Ayrıca fikhın tüm çağları kuşattığı göz önünde tutularak yer yer bilim ve teknolojinin, tıp ilminin verilerine kulak verilerek onlardan da istifade edilmiştir. Kısaca takip edilen bu metotlarla Allah'ın (c.c.) muradına ulaşılmaya çalışılmıştır.

1. BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. KADININ KOCASI ÜZERİNDEKİ BAZI HAKLARI

1.1.1. Kadının Kocasını Üzerindeki Bazı Hakları

Nikah akdi eşlerden her birine karşılıklı hak ve sorumluluklar yüklemiştir. Kadınların erkekler üzerinde hakları olduğu gibi erkeklerin de kadınlar üzerinde sorumlulukları vardır.¹

...وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ...

“...Kadınların, yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır...”²

Bu ayet-i kerimenin özellikle indirildiği dönem düşünüldüğünde insan hakları ve bilhassa kadın hakları bağlamında oldukça önemli bir vesika olduğu söylenilebilir. Nitekim cahiliye döneminde kadının toplumda neredeyse hiçbir değeri bulunmamaktaydı.

Bu bağlamda kadının kocası üzerindeki hakları mehir, nafaka ve hüsn-ü muaşeret olarak üç ana başlık altında ele alınmıştır.

1.1.2. Mehir

1.1.2.1. Tanımı ve Kapsamı

...وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدَقَاتِهِنَّ نِحْلَةً...

¹ Vehbe Mustafa Zühayli (ö. 1436/2015), *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühü*, Darü'l-Fıkr, Dımaşk, 1985, VII, 250

² Bakara 2/228.

“Kadınlara mehirlerini borcunuzu öder gibi verin...”³

Mehir, kadının nikah akdiyle hak kazandığı maldır.⁴ Müslüman bir erkekle evlenmiş olan kadın, ehl-i kitap bile olsa mehre hak kazanır.⁵

Bir fıkıh terimi olarak mehir yerine eş anlamlıları olan “ecr”, “ukr”, “nıhle”, “saduka”, “fariza”, “hibe”, “tavl” veya “nikah” kelimeleri de kullanılmaktadır.⁶ Mehrin kadına ait bir hak olduğu konusunda görüş birliği vardır. Ancak mehrin hükmü, miktarı ve niteliği üzerinde bazı görüş ayrılıkları bulunmaktadır.⁷

Hanefiler teslim edilebilen, bilinen, değeri belirlenmiş olan her türlü malı mehir olarak kabul etmişlerdir. Menkul ya da gayri menkul, deyn ya da ayn, altın ya da gümüş, keylî ya da veznî olan her şey mehir olarak verilebilir. Ancak kan, içki, domuz eti gibi yasaklanan şeyler mehir olamaz. Bir erkeğin evleneceği kadına Kur’an okumayı öğretmesinin veya bir takım dini hükümleri öğretmesinin mehir sayılıp sayılmayacağı müctehitler arasında tartışılmıştır. İlk dönem Hanefi fakihlerine göre Kur’an ve fıkıh öğretimi mehir yerine geçmez. Çünkü bu tür ameller Allah’a yaklaşmak için yapılan ta’atler niteliğindedir. Diğer taraftan mehirle ilgili ayetteki “...mallarınızdan onlara mehir vermek şartıyla...”⁸ ifadesi mehrin “mal” niteliğinde olmasını gerektirir. Sonraki Hanefi fakihleri ise Kur’an öğretimi ve diğer dini hizmetlerin, insanların meşguliyetlerinin ve şartların değişmesi sebebiyle ücret karşılığında yapılabileceğine dair hüküm verdiler. Dolayısıyla bu tür amelleri mehir

³ Nisa 4/4.

⁴ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet y., İstanbul, 1998, s. 284.

⁵ Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1971), *Hukuku-i İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, Ravza Yayınları, İstanbul, 2013, II, 115.

⁶ Zühaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî, VII, 251

⁷ Zühaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî, VII, 250

⁸ Nisa 4/24.

olarak kabul ettiler.⁹ Ayrıca mehir, mal mukabilinde bir menfaat de olabilir. Mesela kadının arazisini ekmek, koyunlarını otlatmak gibi.¹⁰

Hanefilere göre mehirsiz nikah caiz değildir.¹¹ Çünkü mehir, Allah hakkı olarak sabit olan haklardandır.¹² Bununla birlikte mehir, nikah akdinin rükün ve şartlarından olmayıp nikah esnasında hiç konuşulmasa dahi, -hatta verilmeyeceği ifade edilse dahi¹³ - nikah sahih olur.¹⁴ Başka bir deyişle mehir, başlangıçta ıskat edilemez. Ancak nikah sonrasında kadın, kendi isteğiyle bu hakkını ıskat ederek mehrini eşine bağışlayabilir.¹⁵ Mehirsiz akdedilecek nikah Malikiler dışındaki çoğunluğa göre geçerli olur.¹⁶

Mehir sadece erkeğe vaciptir. Çünkü erkekler rızık peşinde koşmaya ve kazanmaya daha yatkındır. Kadının temel görevi ise evi düzenlemek, çocukları terbiye etmek ve nesli devam ettirmektir. Bu kolay bir görev değildir. Bununla birlikte bir de kadın, mehrin verilmesiyle de yükümlü kılınsaydı yeni zorluklar üstlenmek zorunda kalacaktı.¹⁷

1.1.2.2. Mehrin Miktarı

⁹ Zühaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî, VII, 260

¹⁰ Bilmen, Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 123.

¹¹ Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd Kâsânî, (ö. 587/1191), *Bedâi'u's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Baskı, b.y., 1986, II, 274; Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd Mevsilî, (ö. 683/1284), *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtar*, Matbaatü'l-Halebî, Kahire, 1937, III, 101.

¹² Mevsilî, el-İhtiyâr, III, 101.

¹³ M. Akif Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No:11, İstanbul, 1985, s. 31; Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî Merğînânî (ö. 593/1197), *el-Hidâye fi Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî* (thk. Talâl Yûsuf), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut-Lübnan, tsz., I, .198

¹⁴ Zühaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî, VII, 253-254

¹⁵ Bilmen, Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 115.

¹⁶ Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsi el-İskenderî İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457), *Fethu'l-Kadîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, tsz., III, 317; Merğînânî, el-Hidâye, I, 198.

¹⁷ Zühaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî, VII, 253.

Hanefilere göre mehrin alt sınırı on dirhem ya da bunun karşılığıdır¹⁸ ki bu o dönemde yaklaşık iki koyun bedeline tekabül eder. Mehrin üst sınırı hakkında bir kısıtlama getirilmemiştir. Nitekim ilgili ayette: “*Onlardan birisine yüklerle mehr vermiş olsanız bile içinden bir şey almayın.*”¹⁹ buyrulmuştur. Bununla birlikte şunu da ifade etmek gerekir ki Hz. Peygamberin kızları ve yakınları üzerindeki uygulamalarına ve evliliğin kolaylaştırılması yönündeki telkinlerine bakılarak mehr miktarının fazla tutulmaması tavsiye edilmiştir.²⁰ Her şeyde olduğu gibi mehr konusunda da ifrat ve tefrit hikmete muvafık değildir.²¹ Belirlenmiş olan mehrin miktarı konusunda sonradan eşler arasında anlaşmazlık çıkarsa, sözgelimi koca mehrin bin dirhem olduğunu, kadın da iki bin dirhem olduğunu iddia ederse Ebu Hanife ve İmam Muhammed’e göre mehr-i misle hükmedilir.²² Böylelikle nikah akdiyle ömür boyu elde edilmesi amaçlanan saadete giden yolda karı koca arasında yaşanacak maddi anlaşmazlık emsal mehr ile önlenmiş böylelikle hem kadın hem de erkeğin hakları korunmuş ve orta yol bulunmuş olunur.

1.1.2.3. Mehrin Sahibi

Mehrin üzerinde hak sahibi olan kişi kadındır. Kadının babası ya da dedesi (babasının babası) onun adına mehri alabilir ancak ona sahip olamaz. Ayrıca kadının rızası olmadıkça onun adına mehri alamazlar, mehrin onlara verilmesi geçerli olmaz.

¹⁸ Kâsânî, *Bedâi‘u’s-Sanâi‘*, II, 275; İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-Kadir*, III, 317; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 101.

¹⁹ Nisa 4/20.

²⁰ Hayreddin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2019, II, 99.

²¹ Bilmen, *Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, II, 117.

²² Şemseddin Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Serahsî, (ö. 483/1090(?)), *el-Mebsût*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 1993, V, 65; Kâsânî, *Bedâi‘u’s-Sanâi‘*, II, 305.

Ülkemizde meşhur olan başlık parası adı altında baba veya kardeşlerin kızı vermek için karşı taraftan talep ettikleri mal veya para meşru değildir.²³

1.1.2.4. Mehir Çeşitleri

Mehir, taraflarca belirlenip belirlenmemesine göre mehr-i misil ve mehr-i müsemma; belirlenen mehirlerin peşin olarak ödenip ödenmemesine göre ise mehr-i muaccel ve mehr-i müeccel olarak kısımlara ayrılır.

1.1.2.4.1. Akit Esnasında Belirlenip Belirlenmemesine Göre Mehir Çeşitleri

1.1.2.4.1.1. Mehr-i Müsemma

Nikah akdi sırasında veya daha sonra eşlerin karşılıklı rıza ile belirledikleri mehirdir.²⁴ On dirhemden daha az miktarda belirlenen mehir, on dirhem olarak kabul edilir²⁵; İmam Züfer'e göre ise mehr-i misil olarak kabul edilir. Çünkü mehre uygun olmayan bir miktar belirlenmiştir ve dolayısıyla belirlenmemiş gibi kabul edilir.²⁶ Belirlenen mehrin ma'lum ve mütekavvim olması şarttır; meçhul ya da gayr-i mütekavvim olursa nikah sahih olup tesmiye fasit olur.²⁷ Nikahla hak edilen üç şey şunlardır: Mehr-i Müsemma, mehr-i misil ve nafaka. Bunlardan en güçlü olanı mehr-i müsemma olup eşlerden birinin ya da ikisinin ölümüyle bile düşmez.²⁸

²³ Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003, I, 339.

²⁴ Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, VII, 265

²⁵ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 102; Serahsî, *el-Mebsût* V, 81; Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed Kudûrî (ö. 428/1037), *Muhtasarü'l-Kudurî fi'l-Fıkhî'l-Hanefî* (thk. Kamil Muhammed Muhammed Avida), *Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye*, b.y., 1997, s. 147.

²⁶ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 102.

²⁷ Bilmen, *Istlâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, II, 121.

²⁸ Serahsî, *el-Mebsût* V, 67.

1.1.2.4.1.2. Mehr-i Misil (Emsal Mehir)

Nikah akdi yapılırken mehir konuşulmaz yahut usulüne uygun olmazsa kadına mehr-i misil verilmesi gerekir. Bundan maksat evlenen kadının emsaline verilen mehirdir.²⁹ Belirlenmesinde şu kriterler dikkate alınır: Evlenecek olan kızın babası tarafından en yakın akrabası olan kız kardeş, yeğen veya haladan; yaş, güzellik, servet, takva, akıl, dine bağlılık, bekarlık, iffet, ilim, edep, güzel ahlak gibi niteliklerde benzeri olan kadınların daha önce evlenirken aldıkları mehir miktarı esas alınarak emsal mehir belirlenir.³⁰ Kızın, bu niteliklerde dengi olan akrabası yoksa iki erkek ya da bir erkek ve iki kadının şahitliğiyle emsal mehir belirlenir. Bu da mümkün olmazsa emsal mehri belirlemesi için hâkime başvurulur.³¹ Şu durumlarda kadın mehr-i misile hak kazanır:

i. Nikah akdi sırasında mehrin konuşulmaması durumunda³² ya da tarafların mehirsiz evlenmeyi kararlaştırmaları durumunda bu şart geçersiz olur ve kadın emsal mehre hak kazanır. Çünkü mehir akdin rükünü ya da şartlarından değildir; malî sonuçlarındandır.³³ İslam hukukunun, kadına nikah akdi ile girdiği evlilik yolculuğunda kadının bir yönüyle maddi sigortası sayılabilecek hakkı olan mehri, nikah akdi esnasında eşler arasında hiç gündeme gelmemiş dahi olsa emsal mehir uygulamasıyla nasıl koruma altına alındığı aşikardır. Dolayısıyla İslam hukukunun bu denli önem verdiği kadının hakkı, eşi tarafından da aynı şekilde özenle dikkate alınmalıdır. Özetle Allah'ın verdiği bir hak görmezden gelinemez. Ayrıca diğer taraftan da suiistimale kapatılmıştır.

²⁹ Karaman, Ana Hatlarıyla İslam Hukuku, II, 99 .

³⁰ Kâsânî, Bedâi'ü's-Sanâi', II, 287.

³¹ Bilmen, Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II,119.

³² Kudûri, Muhtasar, s. 147.

³³ Zühaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî, VII, 253-254

ii. Mehrin mutlak olarak belirlenmesi durumunda (ev, araba, giysi vb. gibi) hakkında aşırı bilinmezliğin olması sebebiyle emsal mehir gerekir.³⁴ Çünkü kanaatimizce bu bilinmezlik durumu nizaya sebep olabileceği gibi taraflardan birinin zarar görmesine neden olabilir. Farz-ı misal kadın kocasından mehir olarak bir ev istemiş olsun: kadın kocasından nasıl bir ev istediğini en azından piyasa değerinin yaklaşık bedelini belirtmediği takdirde bu belirsizlik emsal mehire götürür. Çünkü kocasının alacağı ev kadının arzu ettiği değer altında kalabilir bu da anlaşmazlığa sebep olabilir. Bu tür bir anlaşmazlık olmaması için kadın kocasından talep ettiği mehrin mahiyetini olabildiğince belirli kılmalıdır. Piyasa değeri, büyüklüğü, bulunduğu muhiti, hatta eğer kadın için önemli ise kaçınıcı katta olduğu dahi belirtilmelidir. Bu tamamen kadının kendi kriterleri ile şekillenmektedir. Böylelikle arzu edilen mehir erkek tarafından karşılandığı zaman anlaşmazlık meydana gelmemiş olacaktır. Buradan da anlaşılacağı üzere İslam mehir meselesinde karı-koca haklarını koruduğu gibi birbirlerinin anlaşmazlığa düşmesinin de önüne geçmiştir.

Ayrıca şarap, domuz eti gibi mütekavvim olmayan (alım-satımı caiz olmayan) bir malın mehir olarak belirlenmesi durumunda şart fasit olur. Bey' akdinin aksine fasit şartlarla nikah bâtil olmaz, tesmiye bâtil olur ve emsal mehir gerekir.³⁵ Bu yüzden İslam hukukuna göre mali değeri olmayan hiçbir şeyin mehir olarak verilemeyeceği söylenebilir.

1.1.2.4.2. Ödeme Zamanına Göre Mehirlere

1.1.2.4.2.1. Mehr-i Muaccel

---

³⁴ Merğînânî, el-Hidâye, I, 204.

³⁵ Mevsilî, el-İhtiyâr, III, 104; Merğînânî, el-Hidâye, I, 204.

Nikâh akdinde peşin verilmesi şart koşulan mehirdir.³⁶ Miktarı belirlendiği halde ödeme durumundan söz edilmeyen ve bu konuda örf de bulunmayan mehir, boşanma veya eşlerden birisinin ölümü halinde peşine dönüşür. Talakın ric'î ya da bâin olması durumu değiştirmez. Ancak ric'î boşama durumunda mehir, iddetin sonunda peşine dönüşür.³⁷

Hanefilere göre kadın, zifaf ya da sahih halvetten önce mehr-i muaceli teslim almamışsa mehrini alıncaya kadar kocasıyla beraber olmama hakkı ve evden dışarı çıkma, ailesini ziyarete gitme, yolculuk yapma, gibi konularda kocasının iznine bağlı olmama hakları vardır.³⁸ Kadının kendisini teslim etmeyişinin sebebi kocasından kaynaklı olduğu için ortada bir imtina etme durumunun olmadığı varsayılır.³⁹ Ebu Hanife'ye göre zifaf ya da sahih halvet olduktan sonra bile kadın, mehrini alıncaya kadar kendini men etme hakkına⁴⁰ ve kocasıyla yolculuk yapmama hakkına sahiptir. Ayrıca nafaka hakkı da devam eder; çünkü burada hakkını alabilmek için yapılan bir imtina söz konusudur. Hanefilerde müfta bih olan görüş budur.⁴¹ Ancak İmâmeyne göre zifaf ya da sahih halvetten sonra kadının mehri alabilmek için kendini men etme hakkı yoktur⁴²; dolayısıyla eğer kendisini alıkoyarsa nafaka da alamaz.⁴³

Bu bahsedilen durumlar, mehr-i muaccel ile evlenmiş kadın için geçerli olduğu gibi, mehrinin hemen ya da sonra verilmesi belirtilmeyen kadın için de geçerlidir. Çünkü belirtilmeyenin hükmü hemen verilmesi gerekenin hükmü gibidir.⁴⁴

---

³⁶ Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, s. 284.

³⁷ Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî İbn Âbidîn (ö. 1252/1836), *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, Dâru'l-Fikr, 2. Baskı, Beyrut, 1992, V, 284.

³⁸ Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, II, 288; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadir*, III, 370.

³⁹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, IV, 5.

⁴⁰ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, IV, 290; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, II, 289.

⁴¹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, IV, 290.

⁴² Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, II, 289.

⁴³ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, IV, 5.

⁴⁴ Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, VII, 280-281; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi'*, II, 288.

Kısaca kadının bizzat hakkı olan mehrin, peşin olarak verilmesi kararlaştırılmışsa kocası bu kararına uymalıdır. Kocasından muaccel mehrin ödenmeyen kadın, kocasına bazı hususlarda itaat etmeyebilir. Çünkü nikah akdi karı-kocanın birbirine karşı haklarını koruyacaklarına dair verdikleri bir sözdür. Kadın kocasının meşru isteklerine itaat edeceğine ve onu gıyabında koruyacağına söz verdiği gibi erkek de eşinin hem maddi hem de manevi sığınağı olacağına söz vermiştir. Erkek sözünde durmazsa kadın da sözünde durmama hakkını kazanmış olur. Kaldı ki itaat konusu İslam hukukunun önemle üzerinde durduğu kocanın haklarından birisidir. Erkeğin bu itaat hakkı mehre bağlanarak evlilikte öncelikle kadının hakkı korunmuş olur. İtaat konusu ise ileride ayrıca detaylı olarak ele alınacaktır.

1.1.2.4.2.2. Mehr-i Müeccel

Mehrin peşin olarak ödenmesi şart değildir. Tamamı ya da bir kısmı, fiilî evlilik, boşanma ya da vefat sonuna bırakılabilir. Bu, caizdir. Te'cilde belli bir zaman dile getirilmemişse vefat ya da boşanma halinde ödenmesi gerekir.⁴⁵ Mehrin tamamının evliliğin sona ermesi durumunda, on yıl sonunda ya da kocanın ölümü halinde ödenmesi kararlaştırılabilir. Bu şekilde, ödenmesi vadeye bağlanmış olan mehre müeccel mehir denir. Bu durumda kadın, belirlenen vade gelmeden önce mehri isteyemez.⁴⁶ Çünkü belirlenen zamanı gelmeden önce mehri vermek kocayı malî açıdan sıkıntıya sokabilir. Bir taraf için hak olan bir şey, sınırsız bir hak değildir; diğer tarafın da zarar görmeyeceği şekilde hükme bağlanmıştır.

Koca, bir sene gibi belli bir müddet mehrin hepsinin ertelenmesini şart koştuysa ve o süre zarfının tamamlanmasından önce beraberliği de şart koştuysa

---

⁴⁵ Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, I, 339.

⁴⁶ İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, V, 284.

kadının imtina etme hakkı yoktur. Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre koca böyle bir şart koşmasa bile kadının imtina etme hakkı yoktur; çünkü mehrin tamamının tehir edilmesine razı olması, mehrin hemen alınması hakkının düşürülmesine dair bir rızadır.⁴⁷ Ebu Yusuf'tan bir rivayete göre ise erkek bütün mehri ertelerse, kadın onu beraberlikten menedebilir. İstihsanen bununla fetva verilir.⁴⁸

Buraya kadar mehrin kadının hakkı olduğundan bahsedildi. Ancak her durumda kadın bu hakkına nail olamayabilir; mehri hak etmesi için bazı sebeplerin vuku bulmuş olması gerekir. Kadın, normal seyrinde giden bir nikah sonucu mehrin tamamına hak kazanırken, mehrin yarısına hak kazandığı durumlar ve mehre hak kazanamadığı durumlar da mevcuttur. Aşağıda sırasıyla bunlara değinilecektir.

1.1.2.5. Kadının Mehrin Tamamına Hak Kazandığı Durumlar

Zifaf, sahih halvet veya kocanın/kadının vefatı kadını, mehrin tamamı üzerinde hak sahibi kılar.⁴⁹

1.1.2.5.1. Zifaf

Evlilikte (sahih ya da fasit nikâh) zifaf ile kadın mehrin tamamı üzerinde hak sahibi olur.⁵⁰

1.1.2.5.2. Sahih Halvet

Sahih bir nikahla evli olan eşlerin, kimsenin görmediği ve istekleri dışında kimsenin giremeyeceği kapalı veya kapalı sayılan bir yerde yalnız kalmalarına "sahih

⁴⁷ İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr, III, 372; İbn Âbidîn, Reddû'l-muhtâr, V, 284.

⁴⁸ İbn Âbidîn, Reddû'l-muhtâr, IV, 292.

⁴⁹ Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, I, 340.

⁵⁰ Kudûri, Muhtasar, s. 147.

halvet” denir.⁵¹ Baş başa kalmaya engel sayılan şu durumların da bulunmaması gerekir: Birleşmeye engel bir durumun olması, hastalık, ay hali, farz oruçlu olmak, farz veya nafil hac için ihramda bulunmak gibi.⁵² Eşlerin bu engellerle birlikte baş başa kalmalarına “fasit halvet” denir.⁵³

Sahih halvetin sonuçları şunlardır:

i. Mehrin Tamamının Ödenmesini Sağlaması: mehir müsemma ise tamamının verilmesini, misil ise mislinin verilmesini sağlamaktadır. Bu konuda açık ayet bulunduğu için fukahâ arasında ittifak bulunmaktadır.⁵⁴ Ayette “*Kadınları boşarsanız, onlarla zıfafa girmemiş ve mehir de belirlememiş olursanız size günah yoktur. Onlara gönül alıcı bir şeyler verin. Zengin olan gücüne göre, eli darda olan da gücüne göre. Bu iyiler için bir borçtur. Kendilerine mehir tayin ederek evlendiğiniz kadınları temastan önce boşarsanız tayin ettiğiniz mehrin yarısı onların hakkıdır. Ancak kadının ya da nikâh bağı elinde bulunan (kocanın paylarından) vazgeçmesi müstesna.*”⁵⁵ buyurulmaktadır.

ii. Hürmet-i Musâhare Oluşturması: Musâhare lafzı, eşlerden birinin diğerinin yakın akrabaları ile ilişkisini ifade etmektedir. Çünkü evlilik vasıtasıyla, eşlerden her biri diğerinin yakınlarına akraba olmaktadır. Musâharenin bazı hükümleri vardır. Bunlardan biri de evlilik engelidir. Buna hürmet-i musâhare denilmektedir.

Hürmet-i musâhare, sürekli evlenme engellerinden biridir. Hürmet-i musâhare yoluyla bir erkeğin ebediyen evlenmesi haram olanlar; babasının ve dedesinin eşleri, oğlunun ve erkek torunlarının eşleri, kayınvalidesi ve eşinin annesi yahut babası

⁵¹ Kâsânî, Bedâi‘u’s-Sanâi‘, II, 292-293.

⁵² Kudûri, Muhtasar, s. 147; Mevsilî, el-İhtiyâr, III, 103.

⁵³ Mesut Bayar, “Zıfâfın Hükümlere Etkisi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, y. 2020, XX, sy.1, s. 162.

⁵⁴ Kâsânî, Bedâi‘u’s-Sanâi‘, II, 295

⁵⁵ Bakara, 2/236-237.

tarafından nineleri ve eşinin önceki kocadan olan kızları veya kız torunları olmak üzere dört kısımdır.

Ancak bir erkeğin, eşinin önceki kocadan olan kızlarıyla ve kız torunlarıyla evlenmesinin ebediyen haram olması için sahih nikâh akdi yeterli olmayıp zifafın yani sahih halvetin de gerçekleşmesi gerekmektedir. Kadın için de kocasının önceki eşinden olan oğlu ile evlenmek zifaftan sonra ebediyen haram hale gelmektedir.⁵⁶ Son kısmın hükmü Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir: *“Kendileriyle zifafa girdiğiniz kadınlarınızın yanınızda kalan üvey kızlarınız (da size haram kılındı). Eğer onlarla zifafa girmemişseniz size bir engel yoktur.”*⁵⁷

Erkeğin, karısının önceki kocasından olan kızıyla evlenmesinin yasak oluşu, bu kızın annesiyle evli olduğu süreye bağlı olmayıp ömür boyu devam etmektedir. Çünkü bu haramlık nikâh akdiyle değil, zifafıla gerçekleşmektedir. Bu sebeple sürekli evlenme engelleri arasında yer almaktadır.⁵⁸

iii. Talâk İddetini Doğurması: Yine bu şekilde boşanan kadın, iddet bekler. İddet süresince nafaka alma ve halvetten en az altı ay sonra doğacak çocuğun nesebinin babaya bağlanması gibi haklardan yararlanır.

İddet beklemenin sebebi, karı-kocanın ayrılmaları veya kocanın ölümüdür. Ölüm, zifaf olmadan da iddet beklemeyi gerektiren bir sebeptir. Ancak talâk ve fesih gibi sebeplerle eşler ayrılırlarsa kadının iddet beklemesi için zifaf gerçekleşmiş olmalıdır.⁵⁹ Kur'an-ı Kerim'de *“Ey İman edenler, Mümin kadınları nikâhlayıp da henüz zifafa girmeden onları boşarsanız onları sayacağınız bir iddet süresince*

⁵⁶ *el-Mevsû'atü'l-Fıkhiyye*, “Musâhare”, Vizâretü'l-Evkaf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 1418/1997, XXXVII, 368.

⁵⁷ Nisa, 4/23

⁵⁸ Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî (ö. 676/1277) *Ravdatü't-tâlibîn* (thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvız, Alemü'l-Kütüb), Beyrut 1424/2003, V, 450-451.

⁵⁹ Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed Semerkandî (ö.539/1144), *Tuhfetü'l-Fukahâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Baskı, Beyrut-Lübnan, 1994, II, 244.

bekletmeye hakkınız yoktur. O halde onları bir bağışla memnun edin veya güzellikle serbest bırakın.”⁶⁰ buyurularak buna işaret edilmiştir.⁶¹

1.1.2.5.3. Eşlerden Birisinin Ölümü

Sahih evlilikte zifaktan önce eşlerden birisinin ölümü durumunda kadının, önceden belirlenmiş olan mehrin tamamına hak kazandığı konusunda görüş birliği vardır. Çoğunluğa göre ise zifaktan önce eşlerden birisinin ölümü durumunda kadının önceden mehri belirlenmemiş ise emsal mehre hak kazanır. Çünkü ölümle nikah akdi feshedilmiş olmaz, belki mali sonuçlarını doğurarak sona erer. Mehir de bunlar arasındadır. Ancak vefat eden kadın olursa, mehri mirasçuları isteyebileceği için bunlar arasında kocası da vardır. Bundan dolayı koca, mehirden kendi miras payı olan dörtte bir veya ikide bir miktarı düşebilir.⁶²

1.1.2.6. Kadının Mehrin Yarısına Hak Kazandığı Durumlar

Sahih evlilik zifaf veya sahii halvetten önce kocanın fiili ile sona ermişse kadın belirlenmiş olan mehrin yarısını alabilir.⁶³ Şu ayet bunun delilidir: *“Eğer onlara mehir tespit eder de kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarıdır.”*⁶⁴

1.1.2.7. Kadına Mehir Verilmesi Gerekli Olmayan Durumlar

Erkeğin kadına mehir vermesinin gerekliliğini ortadan kaldıracak iki sebep vardır.

---

⁶⁰ Ahzâb 33/49.

⁶¹ Bayar, “Zifafın Hükümlere Etkisi”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 168.

⁶² Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2018, s. 229.

⁶³ Mevsilî, el-İhtiyâr, III, 102; Kudûri, Muhtasar, s. 147; Serahsî, el-Mebsût VI, 63.

⁶⁴ Bakara 2/237.

i. Sahih evlilik zifaf veya sahih halvetten önce kadının fiili ile (ki bunlar: kefâet, buluğ veya fiziki kusurlardır) sona ermiş olursa bu durumda da kadına bir şey verilmesi gerekmez.⁶⁵

ii. Sahih evlilik zifaf veya sahih halvetten önce kocanın fiili ile sona ermişse ve nikah sırasında mehir belirlenmemişse kocanın mehir sorumluluğu yoktur ancak en fazla yarısına kadar olacak şekilde müt'a denen hediye verilebilir.⁶⁶ Ancak bu durumdaki kadın mut'a denilen mala hak kazanır ki mut'a; kocanın mal, giysi veya yiyecek olarak boşanmış eşine verdiği şeyler demektir. Miktarı belirlenmemiş olup bu konu içtihadı bırakılmıştır. Hanefilere göre en az miktarı bir giysi, bir baş örtüsü ve bir yorgandır. Mehr-i misilin yarısından fazla olamaz.⁶⁷

Görüldüğü üzere Allah (c.c.) sahih halvet olsa da olmasa da mehir konuşulsa da konuşulmasa da kulları arasında adaleti sağlamış, nikah sonucunda oluşacak mağduriyetlerin giderilmesi adına kadına maddi haklar tanımış ve bu hakların korunmasını erkeğe emretmiştir. Kadın kendi arzusu ile nikâhtan vazgeçerse veya nikahın feshi söz konusu olursa -ki bunu isteyebileceği durumlar bu araştırmanın konusu olmadığı için detaylandırılmayacaktır- işte o zaman mehir verme zorunluluğu ortadan kalkmış olur ki burada da erkeğin hakkı korunmuş olurdu. Öte yandan böyle bir durumda dahi mehir zorunlu olsa idi bu durum suiistimale açık bir hale gelirdi. Buradan da anlaşıldığı üzere İslam hukuku nikah akdinde hem kadının hem de erkeğin haklarını en adil şekilde ortaya koymuştur.

1.1.3. Nafaka

---

⁶⁵ Kâsânî, Bedâi'u's-Sanâi', II, 295.

⁶⁶ Serahsî, el-Mebsût VI, 63.

⁶⁷ Serahsî, el-Mebsût V, 82.

Kadının, sosyal seviyesine göre normal bir hayat sürdürebilmesi için ihtiyaç duyduğu ve kocanın da temin ile yükümlü olduğu şeylerin tümü nafaka kavramı içinde bulunmaktadır.⁶⁸ Bu konu “Erkek için bu sorumluluk her halükârda yerine getirilmesi gerekli olan bir sorumluluk mudur?”, “Yoksa bu hakka sahip olduğunı söylediğimiz kadının belirli şartlara uyması halinde mi kocası nafakayla yükümlü olur?”, “Ayrıca bu yükümlülüğün belirli bir süresi var mıdır?” gibi sorulara cevap olabilecek nitelikte bir sınırlandırmayla ele alınacaktır.

1.1.3.1. Tanımı ve kapsamı

Kocanın karısına karşı temin etmekle yükümlü olduğu nafakanın çerçevesi, örfe ve günün şartlarına göre değişiklik gösterebilmektedir, daralıp genişleyebilmektedir. Yiyecek, giyecek ve mesken nafakanın kapsamına dahildir.⁶⁹

أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجُوهِكُمْ... لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا

“O kadınları, durumunuza uygun olarak kendi oturduğunuz yerde oturtun ve onların imkânlarını daraltmak yoluyla kendilerine zarar vermeye kalkışmayın... Varlıklı olan nafakayı genişliğinden versin. Rızkı dar verilen de Allah’ın kendisine verdiği kadarını harcayın. Allah bir kimseyi verdiği kadarıyla gayrısı ile yükümlü kılmaz, Allah darlıktan sonra bolluk verecektir.”⁷⁰

Nafaka, lügatte, insanın ailesine harcadığı şey anlamına gelmekte olup terim olarak geçimi üstlenilenlere yiyecek, giyecek ve mesken temini anlamına gelir.⁷¹

⁶⁸ Karaman, Ana Hatlarıyla İslam Hukuku, II, 100

⁶⁹ Karaman, Ana Hatlarıyla İslam Hukuku, II, 101

⁷⁰ Talak 65/6-7.

⁷¹ Bilmen, İstılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 444; Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, s. 359.

Nitekim ma'ruf şekilde yiyecek ve giyeceğin kocalara ait olduğu ilgili ayette belirtilmiştir.⁷² Ayrıca Hz. Peygamber de “Ya Rasûlallah, bizim birimizin üzerinde, zevcesinin hakkı nedir?” diye kendisine sorulduğunda, “*Yediğin zaman ona da yedirmen, elbise aldığın zaman ona da almandır. Yüze vurma, (onu) kötüleme, evin dışında (onu) terk etme.*” diyerek nafakaya işaret etmiştir.⁷³

1.1.3.2. Nafaka Yükümlülüğü

Fakihler, kadınların nafakalarının kocalarına vacip olduğu konusunda hemfikirdirler. Nafakanın kocanın üzerine vacip olmasının sebebi ise fakihler arasında ihtilafıdır.⁷⁴ Hanefilere göre vücubiyetin sebebi kadının kendini kocasına adanmasıdır.⁷⁵

İslâm hukukçularının büyük çoğunluğu evlilik nafakasında fakir, gaib veya hasta bile olsa kocanın nafaka borçlusu, kadının zengin de olsa nafaka alacaklısı olduğu noktasında ittifak etmiştir.⁷⁶ Hatta kafir bile olsa kadının nafaka alma hakkı vardır.⁷⁷

Koca nafakayı temin etmez ya da edemezse kadının nasıl bir yol izleyeceği konusunda fakihler farklı görüşler beyan etmişlerdir.⁷⁸ Onun bu vazifeyi yerine getirmemesi kasten evini ihmal etmesi şeklinde olabileceği gibi nafaka bırakmadan

⁷² Bakara 2/233.

⁷³ Ebû Dâvûd, “Nikah”, 40; İbn Mâce, “Nikâh”, 3.

⁷⁴ Kâsânî, Bedâi’u’s-Sanâi’, IV, 15-16.

⁷⁵ Mevsilî, el-İhtiyâr, IV, 3; İbn Âbidîn, Reddü’l-muhtâr, V, 278-280; Serahsî, el-Mebsût V, 181; Necla Yasdıman Demirdöven, “Kocanın Hakları Bağlamında “Kadının İzinsiz Evden Çıkamayışı” İle İlgili Hadislerin Tahlili Ve Mezhep İmamlarının Anlayışları”, Ekev Akademi Dergisi, XVIII, sy. 60, 2014, ss. 415-448; Kâsânî, Bedâi’u’s-Sanâi’, IV, 16.

⁷⁶ Celal Erbay, “Nafaka”, DİA, 2006, XXXII, 282.

⁷⁷ İbnü’l-Hümâm, Fethu’l-Kadîr, IV, 378.

⁷⁸ Karaman, Ana Hatlarıyla İslam Hukuku, II, 124.

yolculuğa çıkması ya da gaip olması şeklinde de olabilir. Bu durumda kadın mahkemeye müracaat ederek nafaka takdir ettirebilir. Nafaka takdir edilirken karı-kocanın durumunun birlikte dikkate alınacağını dile getirenler olduğu gibi yalnızca kocanın durumunun dikkate alınacağını dile getirenler de olmuştur. Nafaka takdir edildikten sonra da karısının nafakasını temin etmeyen kocaya karşı hâkimin, görünen malları varsa onları satmak ve kocayı ödemeye zorlamak için hapsetmek hakkı gibi hakları vardır.⁷⁹ Ebû Hanife ve Sevrî'ye göre kadın nafakasını alamaması sebebiyle boşanma davası açamaz; ancak sabredip, kocasından çalışma izni isteyebilir. Kocasını da temin edemediği süre boyunca nafakayı ona borçlanır. Diğer üç mezhebe göre kadın, nafakasını alamaması sebebiyle kocasına boşanma davası açabilir.⁸⁰

1.1.3.3. Nafakanın Süresi

Evlilik hayatı boyunca yukarıda da söylenildiği gibi kadının ihtibasî durumunda kadının nafaka alma hakkı vardır. Boşanma durumunda da talak gerek ric'î olsun ve gerekse bâin olsun iddet süresi boyunca kadının nafaka ve sükna hakkı devam eder. İddetin tamamlanmasıyla kadının nafaka alma hakkı son bulur.⁸¹ Çünkü boşanma, evlilik birliğini sona erdirdiği gibi karı-koca arasındaki maddî ilişkinin varlığını da sona erdirir.⁸² Dolayısıyla bugün çokça tartışılan konulardan birisi olan boşanma sonrası kocadan yıllarca belki de ömür boyu alınan nafakanın, İslam hukukunun ruhuna uygun olmadığını söyleyebiliriz. Kocanın eski eşine karşı böyle bir sorumluluğu söz konusu değildir.

⁷⁹ Aydın, İslam-Osmanlı Aile Hukuku, s. 33.

⁸⁰ Karaman, Ana Hatlarıyla İslam Hukuku, II, 124.

⁸¹ Mevsilî, el-İhtiyâr, IV, 8; Serahsî, el-Mebsût V, 201; Kâsânî, Bedâi'ü's-Sanâi', IV, 16; Nizâmeddin Belhî ve diğerleri, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, Daru-l fikr (2. Baskı), b.y, 1310 I, 557.

⁸² Apaydın, H. Yunus, "İslam Hukukunda Aile", *Günümüzde Aile, Uluslararası Aile Sempozyumu*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s. 145.

1.1.3.4. Nafakayı Hak Etme Şartları

i. Kadının nafakayı hak edebilmesi için öncelikle kocasıyla arasında sahih bir nikah bulunmalıdır. Fasit ya da batıl nikahlarda nafaka gerekmez. Ancak ilk haliyle sahih olan bir nikah, sonradan fasit ya da batıl olmuşsa nafaka alınabilir.⁸³

ii. Kadın kendisini kocasına teslim etmiş olmalıdır. Bu durumda ihtiyacı olan bütün yiyecek, giyecek ve mesken teminini sağlamak kocasının görevidir.⁸⁴

iii. Kocasının izniyle ebeveyninin evinde ya da başka bir yerde ikamet eden kadın, ortada bir izin durumu olduğu için nâşize sayılmayıp nafakaya hak kazanır.⁸⁵

iv. Hanefilere göre kadının yaşı mukarenete uygun olmalıdır, kendisinden faydalanılamayacak derecedeki küçüğün nafaka hakkı yoktur.⁸⁶

v. Kadın, mürted olmamalıdır. Nikahlı bir eş ya da iddet bekleyen bir kadın bu sırada dinden dönse nafakası sakıt olur.

Nafakayı hak etme sebeplerinden herhangi biri bulunmazsa ya başlangıçtan itibaren nafaka gerekmez ya da gerekli olan nafaka sakıt olur.⁸⁷

1.1.3.5. Nafakayı Düşüren Sebepler

i. Kadının haksız yere itaatten çıkması yani nüşûz etmesi durumunda nafakası

⁸³ Bilmen, *Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, II, 454.

⁸⁴ Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, VII, 788; Kudûrî, *Muhtasar*, s. 172.

⁸⁵ Bilmen, *Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, II, 481.

⁸⁶ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, IV, 5; Ebü'l-Berekât Hâfizüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Neseî (ö. 710/1310), *Kenzü'd-Dekâik* (thk. Said Bektaş), 1. Baskı, Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye- Dârü's-Sirâc, b.y., 2011, s. 313.

⁸⁷ Bilmen, *Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, II, 455-478.

düşer.⁸⁸ Kadının kocasından izinsiz evden çıkması, izinsiz yolculuğa çıkması, izinsiz hac ihramına girmesi nüşûz sayılır.⁸⁹ Ancak muaccel mehrinin ödenmemesi ya da oturulmaya müsait meşru bir evin hazırlanmaması gibi şer'î bir gerekçeyle izinsiz evinden çıkması ya da ziyaret, hasta görme gibi zarurî ve sebeplerle eşinden izin almaksızın babasının evine gitmesi nüşûz sayılmaz; bu durumlarda nafaka hakkı devam eder.⁹⁰

ii. Muaccel mehri ödenen kadın kocasının evine gitmek mecburiyetinde olduğu için kocası ev açıp kendisini çağırdığında evine gitmelidir; aksi takdirde nafaka hakkını kaybeder⁹¹, evine dönüncüye kadar nafaka hakkı yoktur⁹²; çünkü nafaka için ihtibas (koca evinde bekleme durumu) gerekir ve bu durumda ihtibas hali ortadan kalkmıştır. Kadın evine döndüğünde ihtibas da döneceği için ona bağlı olarak nafaka hakkı da geri döner.⁹³ Ancak kadın haklı bir sebeple yani bir özür sebebiyle eşinin evine gitmeyi reddederse nâşize sayılmaz, nafaka hakkı devam eder.⁹⁴ Muaccel mehrini teslim almama, oturulacak evdeki arıza ve zaruri bölümlerin eksikliği, komşu ya da korkutucu bir şeyden dolayı eziyet görme, beraber oturmayı istemediği kimselerin bulunması, şerrinden korktuğu kuması ya da kocanın güvenilir biri olmaması gibi sebepler özür sayılır.

iii. Koca eşinin çalışmasına razı olmayıp onu çalışmaktan nehyederse ve kadın buna rağmen iş ararsa nafaka hakkı düşer. Koca kadının çalışmasına önce razı olup daha sonra bunu istemezse ancak kadın buna rağmen çalışırsa yine nafaka hakkı

---

⁸⁸ Kudûrî, Muhtasar, s. 172; Mevsilî, el-İhtiyâr, IV, .5

⁸⁹ Zühaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî, VII, 779.

⁹⁰ Zühaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî, VII, 779-792.

⁹¹ Karaman, Ana Hatlarıyla İslam Hukuku, II, 47.

⁹² Kudûrî, Muhtasar, s. 172; İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr, IV, 383.

⁹³ Mevsilî, el-İhtiyâr, IV, 5; Merğînânî, el-Hidâye, II, 286.

⁹⁴ İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, V, 284-285; İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr, III, 371.

düşer.⁹⁵

iv. Kadının kocası dışındaki bir mahremiyle hac yolculuğuna -ya da başka bir yolculuğa- çıkması durumunda ihtibas kendisinden kaynaklanan bir sebeple kaybolduğu için kadının nafaka hakkı yoktur.⁹⁶ Fakihlere göre kadının kocasıyla yolculuk yapması durumunda ihtibas hali devam edeceği için kadının nafaka hakkı ittifakla devam eder.⁹⁷ Kadın, mahremiyle farz haccı eda için yolculuğa çıksa, bu yolculuk dini bir fariza sebebiyle olduğundan Ebu Yusuf'a göre nafaka hakkı düşmez, burada özür durumu söz konusudur.⁹⁸ Hanefilerin cumhuruna göre ise kocanın izni ile de olsa, kadın mahremiyle de olsa; ister farz veya nafile hac sebebiyle, isterse de ilim tahsili veya başka bir sebeple yolculuğa çıkarsa ihtibasın kendisi sebebiyle ortadan kalkması dolayısıyla bu yolculuk sona erene kadar kadının nafaka hakkı yoktur.⁹⁹ Buna göre örneğin bir kadın öz babası ile yaşadıkları il olan Ankara'dan memleketleri Konya'ya bir yolculuğa çıkarsa kocası bu yolculuktan razı olsa bile, yolculuk sona erene kadarki süreçte kocası eşinin nafakasını karşılamakla yükümlü tutulmamıştır.

v. Hanefilere göre muaccel ve müeccel tüm mehrini ödemiş olan koca başka bir şehirde görevlendirilme gibi makul bir gerekçeyle karısını başka bir şehre götürebilir. Kadın bu durumda onunla yolculuğa çıkmayı kabul etmezse nâşize sayılır ve nafakası düşer. Ancak kadının mehri ödenmemişse, kocasına karşı güven kaybı söz konusuysa ya da kocasının kendisine zararı dokunmuşsa kadın yolculuğu reddedebilir ve reddetmesi sebebiyle nâşize de sayılmaz.¹⁰⁰ Nitekim Allah (c.c.) "*Onları*

⁹⁵ Zühaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî, VII, 792-795.

⁹⁶ İbn Âbidîn, Reddû'l-muhtâr, V, 285-286; Merğînânî, el-Hidâye, II, 286.

⁹⁷ Merğînânî, el-Hidâye, II, 286.

⁹⁸ Mevsilî, el-İhtiyâr, IV, 5; İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr, IV, 386; Merğînânî, el-Hidâye, II, 286.

⁹⁹ Zühaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî, VII, 796.

¹⁰⁰ Zühaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî, VII, 796-797.

sıkıştırmak için kendilerine zarar vermeye kalkışmayın.”¹⁰¹ buyurmuştur.

1.1.4. İyi Geçim (Hüsn-ü Muaşeret)

Mutlu bir yuvanın temel gereği olarak eşlerin birbirlerine karşı güzel muamelede bulunmalarının önemi yadsınamaz bir gerçektir. Eşlerin arasında sevgi, saygı, sadakat, emniyet, iffet ve şerefi muhafaza etmek gibi güzel hasletlerin bulunması; hoş sohbet ortamının, birbirlerine eziyet etmek yerine iyi geçim ortamının sağlanması hem kadın hem de erkek için bir görev niteliği taşımaktadır.¹⁰²

1.1.4.1. Tanımı ve kapsamı

İyi geçim, eşler arasında oluşan beraberlik ve sevgidir. Eşlerden her birinin diğerine eziyet etmemesi, nefret göstermemesi aksine güler yüzle muamelede bulunarak dostluk göstermesi gerekir.¹⁰³ Kocanın karısına iyi muamele etmesi aşağıdaki ayet gereğince vaciptir.¹⁰⁴ İleride de izah edileceği üzere kocalarına itaat eden kadınlar hakkında artık aleyhlerinde bir yol aranmaması gerektiğini emreden Allah (c.c.) tam tersine bir tutum sergileyen kocayı kendi yüceliğiyle tehdit etmiştir.¹⁰⁵

... وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَبَجَعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا

“...Onlarla (karılarınızla) iyi geçinin. Eğer kendilerinden hoşlanmadınızsa, olabilir ki bir şey sizin hoşunuza gitmez de Allah onda birçok hayır takdir etmiş olur.

”¹⁰⁶

¹⁰¹ Talak 65/6.

¹⁰² Bilmen, İstılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 165-169

¹⁰³ Mansûr b. Yûnus b. İdrîs Behûtî (ö.1051/1641), *Keşşâfû'l-Kinâ' 'an Metni'l-İknâ'*, ‘Alemlü'l-Kutub, Beyrut, 1983, V, 184.

¹⁰⁴ Zühaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî, VII, 332.

¹⁰⁵ Nisa 4/34.

¹⁰⁶ Nisa 4/19.

Hız. Peygamber (s.a.v.) de “En hayırlınız ailesine karşı en hayırlı olanınızdır. Ben de ailesine karşı en hayırlı olanınızım.”¹⁰⁷ ifadesiyle en hayırlı erkeğin eşiyle iyi geçinen erkek olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁸ İyi geçinmenin ölçüsünün empati oluşturmak olduğu söylenebilir. Bir öteki deyişle şahıs kendisine de aynı biçimde davranıldığında hoşnut olacağı seviyede karşısındakine tavrını takınmalıdır.¹⁰⁹

Kadının kocası üzerindeki haklarından ve ailenin en kritik temel taşlarından birisi olan hüsn-ü muaşeret ailede olmadığı takdirde, ailenin sağlam temellere dayanmasını sağlayan kadının eşine itaati de zorlaşır. Kadın itaat etse dahi bundan muhabbet duyamaz, bunu gönüllü olarak yapamaz ki nitekim bu da görünürde itaat olur.

1.1.4.2. Kocanın Geçimsiz Olması Durumunda Yapılabilecekler

Kocanın geçimsiz olması, karısına karşı kötü muamelede bulunması ve aile hukukuna riayet etmemesi durumunda kadın bu durumu hâkime ve hakemlere intikal ettirebilir. Tüm müctehidler kötü muamele ve geçimsizlik sebebiyle kendisine başvurulması halinde hâkimin durumu hakemlere intikal ettireceği konusunda hemfikirdirler. Farklı görüşler, biri kadının diğeri erkeğin tarafından olacak hakemlerin salahiyetleri konusundadır. Ebû Hanife’ye göre hakemler vekil konumundadır ve kendilerine boşama salahiyeti verilmemişse bunu yapamazlar. Diğer müctehidlere göre ise hakemler arayış bulma ve düzeltme, bu mümkün olmazsa da evlilik hayatına son verme salahiyetine sahiptir.¹¹⁰

¹⁰⁷ Tirmizî, Menâkıb 63; Şevkânî, Neylü’l-Evtar, VI, 245.

¹⁰⁸ Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, s. 253.

¹⁰⁹ Kâsânî, Bedâi’u’s-Sanâi’, II, 334; Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 5. Baskı, Mehir Vakfı Yayınları, Konya, 2016, s. 309.

¹¹⁰ Karaman, Ana Hatlarıyla İslam Hukuku, II, 125.

Nitekim eşlerin arasında sevgi ve saygı kalmayınca ayrıca karı kocanın arasını düzeltme imkânı ve ihtimali de artık kalmayınca eşlerin karşısına üç yol çıkmaktadır. Birincisi: karşılıklı nefret ve geçimsizliklere rağmen evliliğin devam ettirilmeye çalışılması, ikincisi: evlilik kâğıt üzerinde devam etse dahi modern tabir ile formalite icabı evliliğin devam ettirilmesi veya eşlerin birbirinden bağımsız yaşamlarını devam ettirmesi, üçüncüsü: eşlerin boşanması. Bu üç yoldan ilk ikisi eşlerin evliliklerini saadete devam ettirmekten uzak, tam tersine hayatlarını zindana çevirmektedir. Bu yüzden bazen kişilerin son çare olarak boşanmayı tercih etmeleri gerekebilir.

2. İKİNCİ BÖLÜM

2.1. KOCANIN KARISI ÜZERİNDEKİ BAZI HAKLARI

2.1.1. Kocanın Karısı Üzerindeki Bazı Hakları

Nikah akdi taraflara karşılıklı hak ve vazifeler yüklemektedir. Birbirine “evet” diyen eşler bu haklara, menfaat ve namusa riayet sözü vermiş olurlar.¹¹¹ Bu hakların bir kısmı aslî haklar, diğer bir kısmı ise fer’î haklardır. Aslî haklara hukuken riayet etmek gerekir; fer’î haklara ise dinen riayet etmek gerekir.¹¹²

2.1.2. İtaat

Erkek karısının mehrini, nafakasını vermekle yükümlü olduğu gibi kadın da kocasının meşru isteklerine itaat etmekle yükümlüdür.¹¹³

2.1.2.1. Tanımı ve Kapsamı

“İtaat” kelimesi lügatte emre uyma, baş eğme¹¹⁴, boyun eğme¹¹⁵, isteyerek yapma, muvafakat etme, muhalefet etmeme¹¹⁶ gibi manalara gelmektedir. İstılahta ise Allah’a (c.c.), Hz. Peygambere (s.a.v.) ve ulü’l-emre saygılı olup buyruklarına uyma¹¹⁷ ve yapılmasından dolayı sevap elde edilen herhangi bir ameli yapma¹¹⁸ anlamlarını

¹¹¹ Karaman, Ana Hatlarıyla İslam Hukuku, II, 66.

¹¹² Bilmen, İstılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 165.

¹¹³ Bilmen, İstılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 165.

¹¹⁴ Bekir Topaloğlu - Hayreddin Karaman, *Arapça-Türkçe Yeni Kamus*, 9. Baskı, Elif ofset tesisleri, İstanbul, 1982, s. 249.

¹¹⁵ Ebü’t-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya’küb b. Muhammed Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415), *el-Kamusu'l-Muhit*, 2. baskı, Şirketu Mektebetu ve Maṭbaatu Mustafa'l-Babi'l-Halebi ve evladuhu bi Mısır, 1952, III, 62; Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık y., İstanbul, 2014, s.579.

¹¹⁶ Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrerem el-Ensârî İbn Manzûr (ö. 711/1311), *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-Beyrut, Dâru'l-Sader, Beyrut, (1388/1968), VIII (ع - غ), s. 240.

¹¹⁷ Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, s. 217.

¹¹⁸ Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1971), *Büyük İslam İlmihali*, Semerkand Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 85.

taşımaktadır. İtaat, toplumun tüm kurumsal yapılarında, özellikle aile içi ilişkilerde çok önemli faktör olmakla birlikte, içeriği yöneticileri ve yönetilenleri sınırlamaktadır. Bir itaat talebinin haklı olabilmesi için yasal meşruiyete sahip olmalı, zamanı, dayanağı ve içeriği ahlaki olarak uygun şekilde ayarlanmalı ve kurumsal çıkarlara uymalıdır. Ayrıca kocanın sorumluluğu, taleplerin reddedilmesini önlemek ve itaat etmek için haysiyet ve samimiyet sağlamaktır. Diğer bir deyişle, kadınların itaat etme yükümlülüğü varsa, kocanın da bunu hak etme yükümlülüğü vardır. Böyle bir ortamda itaat doğaldır, tam tersi ise isyandır.¹¹⁹

İtaatin varlığının söz konusu olabilmesi için bir emir, istek, tavsiye ya da yasağın mevcut olması gerekir. Emir, istek, tavsiye ya da yasak olmadan bir insanı taklit etmek ve ona uymak gibi davranışlar Kur'an-ı Kerim'de "ittiba" olarak ifade edilmiştir.¹²⁰ Birbirine yakın anlamlar ihtiva eden *itaat* ve *ittibanın* hangisinin bir diğerine göre daha geniş kapsamlı olduğu hususunda birbirine zıt kanaatler mevcuttur. Birinci görüş, *ittibanın* sadece görme ve örnek alma yoluyla uymayı ifade ettiği; *itaatin* ise hem fiili olarak görme ve örnek alma yoluyla uymayı hem de sözlü emre uymayı kapsadığı yönündedir.¹²¹ Diğer görüş ise tam tersine *ittibanın itaati* de içine alan daha kapsamlı bir kelime olduğu yönündedir.¹²² Mutlak olarak itaat kavramının "isteyerek, gönüllü olarak yapma" yani "bir emre gönüllü olarak uyma" manalarını ihtiva ettiğini söyleyebiliriz. Ancak Türkçe sözlüklerde ve İslami ilimlerde bu manalar kullanılmamaktadır. Kavramdaki "isteyerek" kaydı zamanla kaybolmuş ve adeta unutulmaya yüz tutmuştur. Geriye "emre uyma" anlamı kalmıştır, diyebiliriz.¹²³ Zaten

¹¹⁹ Köse, Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu, ss. 156-157.

¹²⁰ Karagöz, İsmail, "İtaat Kavramı", *Diyanet İlmî Dergi*, XXXV, sy. 4, 1999, s. 46.

¹²¹ Akdemir, Furat, "Kur'an'da İtaat Kavramı ve Peygambere İtaatin Mahiyeti", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 2013, XI, sy. 1, s. 426.

¹²² Karagöz, "İtaat Kavramı", s. 46.

¹²³ Akdemir, "Kur'an'da İtaat Kavramı ve Peygambere İtaatin Mahiyeti", s. 426.

günümüzde “itaat” denilince zihinlerde bir zorunluluk durumunu çağrıştırmakta, ortada bir emrin olduğu ve istemeden de olsa zorunlu olarak o emre uyulması gerektiği anlaşılmaktadır.

2.1.2.2. Erkeklerin Kadınlar Üzerinde Kavvâm Oluşu

Erkek ile kadının yaratılıştan itibaren farklı psikolojilerde olduğu inkâr edilmez bir gerçektir. Hemen hemen her konuda iki cinsin güç ve kabiliyetleri farklılık göstermektedir. Bazı istisnaları olmakla birlikte devlet işlerinde de ailede de ağır yükler, sorumluluklar erkeğe ait olmuştur. Kadın ve erkek arasındaki farklılıklardan ve bu örfi ve yaratılıştan gelen sorumluluklardan ötürü erkeğe bir derece fazla hak verilmiştir. Nitekim Bakara 2/228. ayet bunu haber vermektedir “...Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır...” Burada derece ile kastedilen aile reisliği yani kavvamiyettir.¹²⁴

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَالَّتِي تَخَافُونَ نُشُورَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنِ اطَّعْتُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا

“Erkekler kadınlar üzerinde kavvâmdır (yönetici ve koruyucudurlar). Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar. Allah’ın (kendilerini) koruması sayesinde onlar da gaybı korurlar.”¹²⁵

“Kavvâm” ifadesi, fa’âl vezninde mübalağa ifade eden bir kelime olup, bir şey üzerinde durmak, onu gözetmek, ona nezaret etmek, bütün gayreti ile onu korumak anlamındadır. Erkeğin, kadının işlerini çekip çevirmesi yani başka bir deyişle erkeğin

¹²⁴ Karaman, Ana Hatlarıyla İslam Hukuku, II, 67.

¹²⁵ Nisa 4/34.

kadına kaim olması; onu te'dip etmesi, evinde tutması, (gereksiz yere) dışarı çıkmaktan alıkoyması ile olur.¹²⁶ Nisa 34. ayet erkeklerin kadınlar üzerinde kavvâm olduğunu bizlere haber verirken bu kavvâmiyeti nafaka ve mehir gibi hukuki sebeplere dayandırmıştır.¹²⁷ Bu sebeple fakihler, kocanın, nafakayı ödeyemediği durumda karısı üzerinde kavvâm olmayacağı kanaatine varmışlardır.¹²⁸ Bu durumda görevlerini yerine getiren yani ailesinin hakkını veren, nafakasını ödeyen erkeğin kadınlar üzerinde kavvâm olduğu konusunda bir şüphe yoktur. Böyle bir erkeğin eşinden itaat beklemesi de gayet tabii bir haktır.

Erkeklerin kadınlar üzerinde kaim olmalarının her iki cins için de bir lütuf olduğu unutulmamalıdır. Elmalılı Hamdi Yazır erkeğin kadına olan hakimiyetinin rastgele bir hakimiyet değil "Milletin efendisi millete hizmetkâr olandır" manasındaki hizmetçilikle karışık bir hakimiyet olduğunu belirtmektedir.¹²⁹ Kocanın aile reisi oluşu, karısının da tıpkı kocası gibi sosyal ve hukuki hakları olan bir birey olduğu gerçeğini değiştirmez. Nitekim kadın, sahip olduğu haklarını kullanma özgürlüğüne sahiptir, şahsına ait malını istediği şekilde kullanma tasarrufuna sahiptir. Kadınların mirasta erkeklerin yarısı kadar hakka sahip olmaları da kavvâmiyet konusuyla ilişkilendirilebilir.¹³⁰ Şöyle ki erkekler kadınlardan miras konusunda zahiren üstün görünseler dahi burada kadınlar erkekten daha kazançlıdır. Çünkü ayette belirtildiği üzere erkek ailesinin geçimini sağlamakla yükümlü olduğu için mirasta kadının iki katı hakka sahiptir.¹³¹ Böyle düşünüldüğünde Allah (c.c.) kadınlara hem mirastan hak vererek hem de kocalarını onların nafakalarını vermekle sorumlu tutarak, kadınları

¹²⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî (ö. 671/1273); *el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an*, Dârü's-Şa'b, Kahire, 1810, XVII, 1739.

¹²⁷ Nisa 4/34.

¹²⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, XVII, 1739.

¹²⁹ Elmalılı Hamdi Yazır (ö.1361/1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, Yenidoğan Basım Dağıtım, 2001, III, 4.

¹³⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 5.

¹³¹ Nisa 4/11.

özel bir muhafazaya almıştır. Üstelik kadınlar mirastan aldığı payları kendi arzularına göre harcayabilir veya harcamayabilirken, erkekler kendilerine kalan bu mirası ayette belirtildiği üzere ailesine harcamakla yükümlüdürler.

Hasılı erkeğe kavvâmlık görevi yüklenirken bu kavvâmlığın neticesi olarak evinin yani eşinin ve evladının ihtiyaçlarını görüp onların güvenliğini sağlaması gerektiği belirtilmiş binaenaleyh kadına verilen kıymet de açık bir şekilde gösterilmiştir. Dolayısıyla bu yönüyle de düşünülecek olursa erkeklerin, kadınlar üzerinde kavvâm oluşunun hem erkekler için hem de kadınlar için bir nimet olduğu söylenilebilir. Eşlerin birbirlerine olan tutumlarında kimin itaatkâr kimin de yönetici konumunda olduğuna saplanarak aile saadetini ihmal etmeleri yerine muhabbet ve hüsn-ü muaşeret ile birbirlerine sınıksız sarılmaları eşleri en hayırlı kadın ve koca makamına yükseltecektir.

2.1.2.3. İtaatin Gerekli Olduğu Durumlar

Kadının görevi kocasına itaat etmektir.¹³² ki itaati, kocasına karşı iyi davranması, kocasının malını korumasıyla olur.¹³³ Aynı zamanda, içeriğinde herhangi bir ma'siyet olmadığı sürece kocasının emrini kabul etmesi ile olur.¹³⁴

...فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ...

Nisa 34. Ayetin "...*Saliha kadınlar itaatkardırlar...*"¹³⁵ ile başlayan kısmında ve devamında iyi kadınların kocalarına olan itaatinden ve kocalarının yokluğu

¹³² Kurtubî, el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân, XVII, 1739.

¹³³ İbn Kesîr, Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm, I, 491.

¹³⁴ Kurtubî, el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân, XVII, 1739; Cessâs, Ahkâmu'l-Kur'an, II, 188.

¹³⁵ Nisa 4/34.

durumunda nefislerini ve kocalarının mallarını koruduklarından bahsedilir.¹³⁶ Bu koruma, Allah'ın (c.c.) kendilerini mehir ve nafaka ile koruması ya da ma'siyetten korumasıyla olur. Diğer bir deyişle yalnızca Allah'ın kendilerini korumasıyla yani O'nun kendilerine güç vererek yardım etmesiyle, günahlardan korumasıyla salih, itaatkâr ve koruyan oldukları söylenebilir.¹³⁷

Hz. Peygamber de bu konuda şöyle buyurmaktadır: *Kadınların hayırlısı şudur: "Baktığında seni mesrur eder, emredince itaat eder, yanında olmadığına seni malında ve nefsinde korur."*¹³⁸

Allah için birbirlerini seven eşlerin birbirleri ile güzel geçinecekleri, ailelerinde huzur ve mutluluğun daim olacağı ümit edilir. Kocanın, eşinin haklarını kollayıp gözettiği takdirde kadından da kocasına itaat etmesi beklenmektedir. Bu Allah'ın (c.c.) emri olduğu gibi mutlu bir yuvanın en temel gereğidir. Bütün muti' ve muta' ilişkilerinde durum böyledir. Mesela bir patron çalışanlarının haklarını vermezse, maaşlarını geciktirip iş ortamında zulmederse, işçinin de işini hakkı ile yapması beklenmez. Hatta işçi haklarını alabilmek için mahkemeye başvurur. Ancak işveren işçinin haklarını hakkıyla yerine getirirse bu durumda işçinin işini savsaklaması, görevlerini yerine getirmemesi aldığı maaşın ya da işvereninden aldığı hizmetin haram olmasına sebep olacaktır. Yani işçinin de yapılanlar karşısında itaat etmesi gerekmektedir. İşe girerken imzalanan sözleşmede bunlara söz verilerek işe başlanır. Karı-koca arasında da durum benzerdir.

---

¹³⁶ Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Razi Cessâs (ö.370/980); *Ahkâmu'l-Kur'an* (thk. Muhammed Sâdık Kamhavi), Darü'l-Kitabi'l-Arabiyye, Beyrut-Lübnan, 1992, II, 188; Kurtubî, el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an, III,1740; İbn Kesîr, İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr (ö. 774/1373), *Tefsiru'l-Kur'an'i'l-Azim*, Darü'l-Marife, Beyrut-Lübnan, 1969, I, 491.

¹³⁷ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, II, 188.

¹³⁸ İbn Mâce, "Nikâh", 5.

Hız. Peygamber (s.a.v.) kocanın karısı üzerindeki hakkının ne olduğunu soran kadına, kendisinin izni olmadan evden dışarı çıkmaması olduğunu, aksi takdirde kadının tövbe edinceye ya da eve dönünceye kadar Allah'ın (c.c.) ve meleklerin lanetine uğrayacağını haber verir.¹³⁹ Dolayısıyla bir kadın, hacca gitmek niyetiyle bile olsa kocasının izni olmaksızın evden çıkmamalıdır.¹⁴⁰ Koca, haklı bir gerekçeye dayanarak karısının mescide ya da başka bir yere gitmesini istemezse karısının buna uyması gerekir. Bununla birlikte eşlerin birbirine güveni tam olur ve çevre de güvenilir bir çevre olursa koca, bu konuda eşine serbestlik sağlayabilir.¹⁴¹

Muaccel mehrini aldıktan sonra kadının evinde bulunması, zevcelik ve ev işlerine yönelik işlerini yapması ve çocuklarının terbiye ve bakımıyla uğraşması itaatin gereklerindedir. Kadının, evinde bulunmasının gerekliliği, onu eve hapsedmek ya da bunaltmak için değildir. Aksine bir kadın için en hayırlı yerin, evi olması sebebiyle bu konunun üzerinde önemle durulmuştur.¹⁴²

Kadın nafile oruç tutmak için kocasının iznini almalıdır; kocasının izni olmadan nafile oruç tutması caiz değildir.¹⁴³ Çünkü kocanın eşi üzerindeki cinsel hakları nafile oruçtan önce gelir.¹⁴⁴ İzinsiz nafile oruç tutan kadının aç ve susuz kalmış olacağı, orucunun kabul edilmeyeceği haber verilmektedir.¹⁴⁵ Kocasını kayıp olan ya da

¹³⁹ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin (ö.458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ* (thk. Muhammed Abdu'l-Kadir Atâ), Mektebetü Dâri'l-Ba'z, Mekketü'l Mükerrime, 1994, c.7, s. 292.

¹⁴⁰ Zühaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî, VII, 335.

¹⁴¹ Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, ss. 264-265.

¹⁴² Zühaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî, VII, 335-336.

¹⁴³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî (ö. 1250/1834), *Neylü'l-Evtar Şerh-i Münteka'l-Ahbar* (thk. Esamu'd-din Sebabetî), Dâru'l-Hadis, Mısır, 1993, VI, 252; Zühaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî, VII, 337.

¹⁴⁴ Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, s. 265.

¹⁴⁵ İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449), *el-Metâlibü'l-âliye fî zevâid il-Mesânîd is-Semâniye* (thk. Ebî Muhammed Abdurrahman bin Ömer Curdî el-Medhalî), Dâru'l-Âsime – Dâru'l-Ğays, Riyad, 1998, VIII, 334. Bu hadis-i şerifi Bezzâr da nakletmiştir. Her iki isnâdda Hüseyin b. Kays vardır ki, bu zât zayıf bir râvidir.

kocasıyla aynı yerde olmayan kadının nafile oruç tutabilmek için eşinin iznine ihtiyacı yoktur.¹⁴⁶

Koca, eşinin görüşüp görüşmeyeceği kişileri belirleme hakkına sahiptir¹⁴⁷; dolayısıyla izni olmaksızın karısının, eve bir yabancıyı alması caiz değildir.¹⁴⁸

Bir kadının, kocasının davetine icabet etmesi itaat etmesi vaciptir.¹⁴⁹ Hz. peygamber “*Bir erkek karısını yatağına çağırır da karısı gelmez ve erkek ona kızgın olarak gecelerse, melekler o kadına sabaha kadar lânet ederler.*”¹⁵⁰ buyurmuştur.¹⁵¹ Burada bir vacibi terk etmek dolayısıyla ceza vardır. “Sabaha kadar” ifadesinden sadece belli bir zamanın kastedildiği anlaşılmamalıdır. Bu, tüm zamanları kapsayan bir hadistir.¹⁵² Nitekim İbn Hazime ve İbn Hibbân’ın tahrir ettikleri bir rivayette üç kişinin namazının kabul olmayacağı belirtilmiş ve bunlardan birisinin de “kocası kendisinden razı oluncaya kadar, kocasını öfkeliendiren kadın”¹⁵³ ifadesiyle meselenin sadece geceye mahsus olmadığına altı çizilmiştir. Ayrıca San’anî ve Şevkânî’ye göre hadiste geçen lanet, meleklerin kadına karşı hakaret etmesi şeklinde olmayıp kadının, Allah’ın rahmetinden uzaklaşması anlamına gelmektedir.¹⁵⁴

Bu anlatılanlardan kadının bir robot gibi verilen her emre harfiyen uyması

¹⁴⁶ Şevkânî, Neylü’l-Evtar, VI, 252.

¹⁴⁷ Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, s. 264.

¹⁴⁸ Buhârî, “Nikâh”, 87; Müslim, “Zekât”, 84; Ebu Dâvûd, “Savm”, 74; Tirmizî, “Savm”, 65; İbn Mâce, “Sıyâm”, 53.

¹⁴⁹ Zühaylî, el-Fıkhu’l-İslâmî, VII, 335; Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâîl es-San’anî (ö. 1182/1768), *Sübülü’s-Selâm Şerh-i Bulûğu’l-Merâm min Cem’i Edillet-i’l-Ahkâm*, Mektebetü’l-Cumhuriyyeti’l-Arabiyye, Kahire, tsz., III, 187; Şevkânî, Neylü’l-Evtar, VI, 249.

¹⁵⁰ Buhârî, “Nikâh”, 122; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 40.

¹⁵¹ Kur’an ve Sünnet, burada olduğu gibi hicab edilecek, haya edilecek pek çok konuda kinâyeye başvurmuştur. Detaylı bilgi için bk. Şevkânî, Neylü’l-Evtar, VI, 248.

¹⁵² San’anî, Sübülü’s-Selâm, III, 188; Şevkânî, Neylü’l-Evtar, VI, 248.

¹⁵³ İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965), *Sahih-i İbn Hibbân bi Tertîb-i İbn Bilbân*, Müesseset’ur Risalet, Beyrut, 1993, XII, 178.

¹⁵⁴ San’anî, Sübülü’s-Selâm, III, 188; Şevkânî, Neylü’l-Evtar, VI, 248-249.

gerektiği sonucu çıkarılmamalıdır. Neticede her bireyin kendisine ait bir dünyası ve duygu alemi vardır. Bazı zamanlar kadın bir özür sebebiyle kocasının davetine icap etmeyebilir veya kocası bu hakkından vazgeçebilir.¹⁵⁵ Buradaki asıl mesele ve ma'siyetin sebebi kocanın karısına kızgın oluşudur. Aksine koca, icabetsizlik sebebiyle karısına öfkelenmezse herhangi bir ma'siyet durumu da söz konusu olmaz.¹⁵⁶

Temel bir kaide olarak, kadın kocasının açtığı evde oturmak ve ev değiştirdiği taktirde de onunla gitmek durumundadır.¹⁵⁷ Bu noktada fakihlerin görüşleri dört kısımda toplanabilir:

i. Koca mehr-i muacceli verdikten sonra karısını rızası olsa da olmasa da gurbet sayılmayacak yakın mesafede bir yere (köyden şehre, şehirden köye gibi) götürebilir.

ii. Koca mehr-i muacceli verdikten sonra karısını rızası olsa da olmasa da istediği yere götürebilir.

iii. Günümüzde koca, mehrin tamamını vermiş olsa da karısını rızası olmadıkça başka bir memlekete götüremez. Nitekim kadın, kendi akrabalarına yakın olduğunda kendini daha güvende hissedebilir. Müfta bih görüş budur.

iv. Koca, mehr-i muacceli ve mehr-i müecceli verdikten sonra kendisi güvenilir birisiyse karısını istediği yere götürebilir. Ancak mehrin tamamını vermediyse ya da güvenilir birisi değilse rızası olmaksızın karısını başka bir yere götüremez.¹⁵⁸ Kanaatimizce bu görüş daha isabetlidir. Şöyle ki kadın malî haklarından olan mehrini temin eden, ona karşı yumuşak huylu olup eza cefa çektirmeyen kocasına zaten güveni tam bir şekilde eşlik etmek isteyecektir.

¹⁵⁵ Şevkânî, Neylü'l-Evtar, VI, 248.

¹⁵⁶ San'anî, Sübülü's-Selâm, III, 188.

¹⁵⁷ Karaman, Ana Hatlarıyla İslam Hukuku, II, 97.

¹⁵⁸ Bilmen, Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 167-168.

Bunlarla birlikte kadının kocasıyla birlikte başka şehre gidip gitmeyebileceği meselesi, aile kurumu, bu kurumdan beklenenler, kocanın himayesinden mahrum olma durumu, çalışma şartları dolayısıyla kocanın başka şehirde işine devam etmek durumunda kalması gibi konular düşünülerek etraflıca değerlendirilmesi gereken mühim bir meseledir.¹⁵⁹

“Kocasını memnun ederek ölen kadın cennetlidir.”¹⁶⁰ hadisi gereğince kadınlar, kocalarını memnun etmeleri ve onlara itaat etme noktasında gösterecekleri gayret neticesinde cennet ile müjdelemiştir.¹⁶¹ Böylece kocasını memnun etmeye çalışan bir kadın aynı zamanda kendisini de memnun etmiş olacaktır. Dolayısıyla hem dünyada hem de ahirette saadete kavuşmuş olacaktır.

Tüm bunlar gösteriyor ki aile içindeki karı-koca ilişkilerinde Allah’ın koymuş olduğu nizamın dışında özgürlük, eşitlik, pozitif ayrımcılık gibi popüler kavramlarla hane içinde bir iktidar kavgası ortaya çıkarmak hem dünya hem ahiret saadetinin tehlikeye girmesi anlamına gelmektedir.

2.1.2.4. İtaat Edip Etmeme Noktasında Kadınların Muhayyer Bırakıldığı Durumlar

Bir kadının kocasına itaatinin temel koşulu, kocasının meşru talepleriyle sınırlıdır ve karısının inisiyatifindeki konularda, kocası eşinin tercihlerine saygı göstererek hareket etmelidir.¹⁶² Şiddet ve incitici tutum takınmamak kaydıyla yöneticiye her zaman itiraz edilebilir. Allah (c.c.) yeryüzünde halife yaratacağını meleklerle söylediğinde onlar “Orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi

¹⁵⁹ Bilmen, İstılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 168.

¹⁶⁰ Tirmizî, “Radâ”, 10; İbn Mâce, “Nikâh”, 4.

¹⁶¹ Şevkânî, Neylül-Evtar, VI, 248.

¹⁶² Köse, Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu, s. 161.

yaratacaksın?"¹⁶³ demek suretiyle Allah'a (c.c.) düşüncelerini zarafetle belirtebilmişlerdir.¹⁶⁴

İtaat edilmesi gerekli temel kuralların bazı istisnaî durumları mevcuttur. Erkeğin, karısının can güvenliğini tehlikeye atacak şekilde davranması, kadının hakkı olan mehrini zamanında vermemesi gibi gerekçeler kadının kocasına itaati terk etmesini mubah kılan ve böylelikle onun kocasından zulüm görmesini hatta incinmesini engelleyici sebeplerden birkaçıdır. Bu istisnalar aşağıda ele alınmaya çalışılacaktır.

Bir kadının, kocasının izni olmadan evden çıkmaması gerekir. Ancak bazı durumlarda kadın ondan izin almadan da evden çıkabilir. Mesela başkalarında olan hak ve alacakları için izinsiz çıkabilir. Haftada en az bir kere ebeveynlerini ziyaret edebilir. Onları ziyaret etmemek, sıla-i rahmin kesilmesine yol açabilir; bu sebeple koca, eşini onları ziyaretten alıkoyma hakkına sahip değildir.¹⁶⁵ Ayrıca Hanefiler ebeveyninden birinin hastalanması durumunda da kadının, kocasının izni olmadan evden çıkmasının caiz olduğu görüşündedirler.¹⁶⁶

2.1.2.5. İtaat Edilmemesi Gereken Durumlar

İslam hukukunda itaat; bir sorun veya bir zahmet değil, aksine gönülden gönle muhabbetin aktığı, gönül alan ve gönül yapan bir olgudur. Bu bağlamda İslâm yönetici ve yönetilen ya da muta' ve muti' ilişkisini bir tarafın sürekli ezilen ya da alttan almak zorunda kalan kişi, diğer tarafı ise nefsinin tatmin uğruna karşısındakini ezen kişi konumuna dönüştürmeksizin bir gönül bağı çerçevesinde itaati emretmiştir. Bu

---

¹⁶³ Bakara 2/30.

¹⁶⁴ Köse, Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu, s. 159.

¹⁶⁵ Bilmen, İstılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 165

¹⁶⁶ Zühaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî, VII, 336.

pencereden bakıldığında kişilerin bir başkasına itaat etmesini gerektirecek en önemli hususun muti' (itaat eden) ve muta' (itaat edilen) arasındaki hukuk olduğu anlaşılmaktadır.

Allah'a(c.c.) ve Hz. Peygamber'e (s.a.v.) itaat kesin ve mutlaktır, diğer yöneticilere itaat ise mutlak bir itaat olmayıp Kur'an ve sünnetin ilkelerine uygun olması halinde geçerlilik kazanır. Yani bir başkasına itaatın temel şartı "ma'ruf"tur, "ma'siyet" halinde ise itaatsizlik bir görevdir. Buradan anlaşılan ise itaatın yöneticiye değil, kurala yapıldığıdır.¹⁶⁷

Özetle Allah (c.c.) kadının kocasına itaatini gerekli kılmıştır ve itaatsizliği durumunda ona dünya ve ahirette belli yaptırımlar uygulamıştır; ancak diğer taraftan kadının kocasına hangi konularda itaat etmemesi gerektiğini ve itaat etmesi için kocasının sağlaması gereken şartları da açıkça belirtmiştir.

2.1.3. Te'dip

Evli bir erkek, dilerse karısını, gayr-i meşrû muameleleri dolayısıyla şer'in müsaade ettiği daire içerisinde te'dip edebilir. Sözelimi iffetten uzak olan davranışları dolayısıyla bunun gerçekleşebileceği düşünülebilir.¹⁶⁸

2.1.3.1. Tanımı ve Kapsamı

Huzurlu bir evliliğin teminatı, eşlerin birbirine karşı saygılı ve anlayışlı olmasıdır. Her insan hayatının belirli dönemlerinde bunalabilir, çeşitli sıkıntılarla karşılaşabilir. Bu tür anlarda eşler birbirinin destekçisi olmalı ve hilm ile durumu idare etmelidir. Nitekim ailede huzurun temini için tek taraflı değil, karşılıklı gayret

¹⁶⁷ Köse, Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu, s. 157.

¹⁶⁸ Bilmen, Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 166

gerekmektedir.¹⁶⁹ Ancak kimi zaman, bu olması gereken gayret göz ardı edilmekte, kadın kocasının meşrû isteklerine önemli bir sebep olmaksızın sürekli itiraz edip, kocasına karşı manevî eziyet yoluna gidebilmektedir. Sonucunda ise şiddetli geçimsizlikler baş göstermektedir. İslam hukuku, bu geçimsizlikleri sona erdirmek ve huzuru temin etmeye yönelik olarak karısı nâşize olan kocaya, -kavvamiyetinin bir gereği olarak¹⁷⁰ - onu eğitime ve cezalandırma hakkı vermiştir.¹⁷¹

2.1.3.2. Te'dip Edilebilecek Durumlar

Allah (c.c.) kadınların itaat etmemeleri halinde kocalara te'dip hakkını vermiştir.¹⁷² Saliha olmayan yani zevcelik haklarını ihlal eden, kocasına asi olan kadının te'diple hatasından döndürülebileceği düşünülebilir. Bu hususta asıl kaide şudur: hakkında had bulunmayan ma'siyetlerde koca dilerse karısını te'dip etme hakkını kullanabilir.¹⁷³ Tabi ki burada bahsedilen te'dip etme hakkı bir emir değil sadece bir ruhsattır. Erkek karısını te'dip edebileceği gibi onu hüsn-ü muaşeret ile de hatasından döndürebilir. Bunlara ek olarak te'dip asla kötü bir davranış olarak algılanmamalıdır. Neticede Allah (c.c.) asla kullarına kötü bir davranışı tavsiye etmez. Te'dip, neticesinde haneye huzur kazandıracaksa uygulanmalıdır.

Kadının isyan ve geçimsizliği ya sözle ya da hareketle olur. Mesela erkek yumuşaklıkla karısını çağırdığı halde karısı son derece ağır hareket eder veyahut ondan yüz çevirir, bir kenarda somurtur ya da kocası yumuşak bir şekilde kendisine seslendiği halde son derece sert, kaba bir şekilde cevap verir¹⁷⁴, kendisine ağır ifadeler

¹⁶⁹ Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, I, 333.

¹⁷⁰ Kurtubî, el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân, XVII, 1739.

¹⁷¹ Kâsânî, Bedâi'u's-Sanâi', II, 334.

¹⁷² Nisa 4/34.

¹⁷³ İbn Âbidîn, Reddû'l-muhtâr, VI, 128-129; Zühaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî, VII, 338.

¹⁷⁴ Zühaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî, VII, 338-340.

kullanır, beddua eder, kötü davranır ya da kendisinin izni olmaksızın normalde verilmesi adet olmayan bir eşyayı başkasına verirse (gıyabında malını korumayan kadın), koca te'dip hakkını kullanabilir. Ayrıca kadın mehrini aldıktan sonra, izinsiz olarak evden çıkarsa yine kocasının bu hakkını kullanma yetkisi vardır. Ancak mehrini vermeden eşini te'dib etme hakkı yoktur.¹⁷⁵

İslam hukuku aile saadetinin sağlanmasında en büyük sorumluluğu erkeğe yüklemiştir. Hane içerisinde yaşanacak tatsız durumlarda, durumun yatışması ve tatsızlığın giderilmesi için atılacak adımların sorumluluğunu Allah (c.c.) erkeğe vermiştir. Bu yüzden erkek eşiyile yaşadığı tatsızlıklar karşısında hangi yolu tercih ederse etsin neticesinde nefsinin tatmin etmeyi değil huzursuzluğu gidermeyi niyet edinmelidir. Sonuç itibarıyla her bireyin ruh hali, karakteri birbirinden farklıdır. Buradaki temel amaç evliliği mutlu bir yuvaya çevirmek için uygulanabilecek tavsiyeler vermektir. Eşini ve kendisini iyi tanıyıp gözlemleyen bir insan bu konuda farklı alternatifler oluşturabilir. Bu bağlamda erkek durumun düzelmesi için güzel muameleye devam edebilir, daha etkili bir çözüm olacağı kanaatindeyse bir süre sessiz kalabilir. Bu şekilde evinin huzurunu korumaya çabalayan erkeğe de kadına da Allah yardım edecektir.

2.1.3.3. Te'dip Yöntemleri

وَالَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا

Nüşûzundan korktuğunuz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda etmez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövün. Eğer itaat

¹⁷⁵ İbn Âbidîn, Reddû'l-muhtâr, VI, 128-129.

*ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Şüphesiz Allah çok yücedir, çok büyüktür.*¹⁷⁶

Allah (c.c.) bu ayette kadınların nüşûzunu¹⁷⁷, Nisa 4/128. ayette ise erkeklerin nüşûzunu ve bunlara karşı alınacak tedbirleri bizlere öğretmektedir.

Te'dip, Nisa 4/34. ayetin bildirilen yöntemle çözüm bulunmadığı takdirde diğer seçeneklere doğru kayar ve sırasıyla şu şekildedir: Nasihat, yüz çevirme, şiddetli olmayan dövme.

i. Nasihat: Nüşûzundan yani Allah'ın kendilerine farz kıldığı kocaya itaat hususunda isyan etmelerinden, kocaya karşı sert ve zorlu bir hal almalarından, serkeşlik edip kabarmalarından¹⁷⁸ korkulan kadınlara¹⁷⁹ yönelik olarak te'dip yöntemi olarak öncelikle öğüt verme yöntemi yani nazikçe onlarla diyalog kurma yöntemi uygulanabilir.¹⁸⁰ Öğüt vermek, kocanın karısını Allah'ın (c.c.) azabıyla korkutması¹⁸¹ ya da Allah'ın (c.c.) kadınlara vacip kıldığı kocayla güzel geçimi, güzel arkadaşlığı ve kocaların kadınlardan üstün olduğunu hatırlatarak Allah'ın (c.c.) kitabıyla öğüt vermesi¹⁸² manalarında yorumlanmıştır.

ii. Yüz Çevirme: İkinci bir yöntem olarak yüz çevirmeyi yani “yataklarında yalnız bırakma”yı müfessirler farklı manalarla te'vil etmişlerdir. Kimisi hakiki manasında “yataklarında yalnız bırakmak” anlamına geldiğini söylerken, “kelâmı terk etmek”

¹⁷⁶ Nisa 4/34.

¹⁷⁷ Nüşûz: isyan etmektir. Bk. Kurtubî, el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân, III, 1739.

¹⁷⁸ Kurtubî, el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân, XVII, 1740.

¹⁷⁹ “Korkmak” müfessirler tarafından farklı şekillerde te'vil edilmiştir. “Gerçek anlamda korkmak” olarak yorumlayanlar olduğu gibi, “zannetmek” ya da “bilmek ve kat'i olarak inanmak” şeklinde yorumlayanlar da vardır. Detaylı bilgi için bk. Kurtubî, el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân, XVII, 1739; Cessâs, Ahkâmu'l-Kur'an, II, 189.

¹⁸⁰ Zühaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî, VII, 338.

¹⁸¹ Cessâs, Ahkâmu'l-Kur'an, II, 189.

¹⁸² Kurtubî, el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân, XVII, 1741, Kâsânî, Bedâi'u's-Sanâi', II, 334.

yani “konuşmamak” olarak¹⁸³ yorumlayanlar, “aynı yatakta sırtını dönerek yatmak ve birlikteliği terk etmek” ya da “aynı yatakta sırtını dönerek yatmak ve birlikteliği terk etmekle birlikte konuşmamak” olarak yorumlayanlar da olmuştur.¹⁸⁴ Kocası, yatağından yüz çevirecek olan kadın, kocasını seven birisi ise, bu ona ağır gelir ve bu sayede doğru yola döner. Şayet ona buğz eden birisi ise, böylece kadının serkeşliği açıkça ortaya çıkar. Böylelikle serkeşliğin ondan olduğu da netlik kazanmış olur.¹⁸⁵

iii. Şiddetli Olmayan Dövme: Hafifçe dövme, kadınların serkeşliklerine, nasihatın çare olmadığı ve sonrasında yataklarında terk etmenin de çare olmadığı durumlarda onları incitmemek şartıyla başvurulabilecek bir yöntemdir.¹⁸⁶ Dövmek misvak benzeri bir şeyle ya da dürtme tarzında iz ve etki bırakmayacak, vücudu çirkinleştirmeyecek bir şekilde olur.¹⁸⁷ Çünkü dövmekten maksat doğru yola getirmekten başka bir şey değildir, dövmek helak olmaya sebebiyet verirse tazminat gerektirir.

Kurtubî’ye göre Kur’an-ı Kerim’de “darb” (dövme) lafzı açık bir şekilde bir bu konuda geçer, bir de büyük hadlerin işlenmesiyle alakalı olarak geçer. Allah (c.c.) adeta kocalara karşı olan ma’siyeti büyük günahlar işlemekle ortaya çıkan ma’siyetle eşit tutmuş gibidir. Ayrıca kocalara karşı olan ma’siyetlerde yetkiyi kadınlara değil kocalara vermiştir.¹⁸⁸

Bunlarla birlikte şunları da söylemek gerekir ki erkeğe te’dib etme hakkının verilmiş olmasından, erkeğin eşini dövmesinin bir vücutiyet olduğu asla

¹⁸³ Cessâs, Ahkâmu’l-Kur’an, II, 189; İbn Kesîr, Tefsîrü’l-Kur’âni’l-azîm I,492.

¹⁸⁴ İbn Kesîr, Tefsîrü’l-Kur’âni’l-azîm I,492.

¹⁸⁵ Kurtubî, el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân, XVII, 1741.

¹⁸⁶ Kurtubî, el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân, XVII, 1742; İbn Kesîr, Tefsîrü’l-Kur’âni’l-azîm, I, 492.

¹⁸⁷ Cessâs, Ahkâmu’l-Kur’an, II, 189.

¹⁸⁸ Kurtubî, el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân, XVII, 1742-1743.

anlaşılmalıdır.¹⁸⁹ Aksine tehditle yetinmek ve dövmemek daha iyidir.¹⁹⁰ Nitekim Hz. Ayşe, rehberimiz olan Hz. Peygamberin hiçbir kadını dövmediği gibi hiçbir hizmetkarını da dövmediğini, sadece Allah'ın (c.c.) haram kıldığı şeylere saygısızlık gösteren, onun haram hudutlarını çiğneyenlere karşı bunu uyguladığını yani Allah yolundan başka hiçbir şeye eliyle vurmadığını ifade etmektedir.¹⁹¹

Bahsedilen üç te'dip metodu da uygulandığı halde bunlardan herhangi bir sonuç alınmaz ve eşler arasındaki geçimsizlik hali devam ederse bu durumu düzeltmek için hakemlere başvurulmasının gereği ayette bahsedilmektedir.¹⁹² Eşlerden biri hâkime başvurarak hakem tayin ettirebilir. Hakemlerin Müslüman, erkek, yükümlü, evlenme ve boşanmanın esaslarını bilen kimseler olması daha uygundur. Ayetten hakemlerin ıslah yetkisi olduğu anlaşılmaktadır. Ebu Hanife'ye göre hakemlerin karı-kocayı boşama hakları yoktur.¹⁹³ Çünkü boşama yetkisi, kocaya aittir.¹⁹⁴ Bu durum ancak eşler boşama yetkisini onlara verirlerse söz konusu olabilir.

Günümüz feminizm görüşünü savunanların İslam'a yönelik olumsuz eleştiri yapmalarının, İslam'ın çağ dışı olduğunu dile getirmelerinin bir sebebi de te'dip yöntemlerine cevaz verilmesidir. Bu anlatılmış olan tedbirler dikkatlice incelendiğinde onların savunduğu gibi bir durumun olmadığı; aksine dövme uygulamasının bile bugün gündemde olan "şiddet" kavramından çok çok uzak olduğu eldeki misvak çubuğuyla vurarak kadını uyarmayı kapsadığı görülecektir. Kaldı ki kocanın eşi üzerindeki te'dip hakkı İslam'a özgü bir özellik değildir. Klasik kilise görüşü de haklı

---

¹⁸⁹ İbn Âbidîn, Reddû'l-muhtâr, VI, 131.

¹⁹⁰ Zühaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî, VII, 340.

¹⁹¹ Müslim, Fedail 79; Ebû Dâvûd, Edeb 4; İbn Mâce, Nikâh 51.

¹⁹² "Eğer karı ile kocanın aralarının açılmasından korkarsanız erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse, Allah karı-koca arasındaki dargınlık yerine geçim verir." Nisa 4/35

¹⁹³ Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, s. 271.

¹⁹⁴ Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, I, 373.

bir neden olması durumunda kocanın eşini hafifçe dövebileceğini kabul etmiştir. 12. ve 13. Yüzyıllarda Fransa’da karısını yaralamamak şartıyla bu yapılabildi. İngiltere’de de bir dönem kocanın karısını te’dip etme hakkı bulunurdu.¹⁹⁵

Burada asla göz ardı edilmemesi gereken husus diğer başlıklarda olduğu gibi te’dip konusu da temelde karı koca haklarını koruma amacı gütmektedir. Aile içerisinde aile reisliğinin belirsiz olması karı koca arasında otorite kavgasına sebep olacağından Allah bu haksızlığı engelleyecek şekilde eşlerden birine evin iktidarı görevini vermiştir. Allah iktidarı kadına da verebilirdi ancak Allah’ın muradı bu doğrultuda olmuştur. Ve kadın ve erkek yaratılışı bu şekilde meydana gelmiştir. Hasılı amaç eşlerden birisini yüceltip diğerini zemetmekten ziyade aile içerisinde meydana gelebilecek bir iktidar kavgasının önüne geçmektir.

2.1.3.4. Te’dipten Vazgeçilmesi Gereken Durumlar

İtaat gerçekleştiği takdirde te’dip bırakılmalı, kadınlar incitilmemelidir. Zaten saliha olan kadınların, “*İyi kadınlar Allah’a itaatkârdır...*”¹⁹⁶ ayetinde geçtiği üzere te’dibe ihtiyaçları yoktur.

Kadınlar itaat ettikleri yani serkeşlik etmekten vazgeçtikleri takdirde kocalarının onların aleyhlerine başka bir yol aramamaları yani, söz veya fiille onlara karşı zulmetmemeleri gerekmektedir. Yani erkeklere kadınları te’dip etmeleri için hak verilmiştir ancak durum normale döndükten sonra¹⁹⁷ artık onlardan yüz çevirme ve onları dövme gibi herhangi bir hakları yoktur. Nisa 34. ayetin sonunda Allah’ın çok yüce ve büyük olduğunu ifade etmesi, bu şekilde haksız muameleye devam eden

---

¹⁹⁵ Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, s. 203.

¹⁹⁶ Nisa 4/34.

¹⁹⁷ Kurtubî, el-Câmi’ li ahkâmi’l-Kur’ân, XVII, 1743.

erkeklere yönelik bir tehdittir. Nitekim kadınların velisi Allah'tır ve O, kadınlara zulmedenlerden (haksız davrananlardan) elbette intikamını alacaktır.¹⁹⁸ Elmalılı Hamdi Yazır Allah'ın (c.c.) kendi büyüklüğünden bahsetmesinin sebebi olarak, Allah'ın erkeklere vermiş olduğu üstünlüğün bir kibir haline gelmesinin önüne geçmek olduğunu vurgulamıştır.¹⁹⁹

Öyle ki kulların Allah'a (c.c.) karşı işlediği suçlar ve günahlar, kadınların kocalarına karşı işlediği suçlardan daha büyük ve alçaltıcı olduğu halde ve Allah (c.c.) bu günahlar neticesinde yapılan tövbeleri kabul ettiği halde, erkekler nasıl olur da hatasından dönen eşlerinin hatalarını affetmeyip hala aleyhlerinde bir yol aramaya devam edebilir? Bir kadın nâşizelikten vazgeçip salihaliğe döndüğü takdirde kocası ona hala nâşizeymiş gibi davranırsa ona zulmetmiş olup, bu sefer kendisi nâşiz konumuna düşmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) “Bir gûnahtan tövbe eden o gûnahı hiç işlememiş gibidir” buyurmuştur.²⁰⁰ Allah'ın günahı işlememiş olarak kabul ettiği bir kişiye gûnahkâr gibi davranmak ise doğru değildir. Konuya bu anlatılanlar dahilinde bütüncül bir perspektifle bakılırsa, kadınlara kocalarına karşı itaat yükümlülüğü veren ve itaatkâr kadınların salih olduğunu bildiren Allah (c.c.)'ın, itaat eden kadınların kocaları üzerindeki haklarını korumak suretiyle ailedeki dengeyi sağladığı söylenebilir.

2.1.4. İyi Geçim (Hüsn-ü Muaşeret)

Eşlerin birbirleri ile iyi bir ömür geçirebilmeleri için, huzursuzluk veya uyuşmazlık oluşturabilecek tüm hassasiyetlerine önem vermeleri, karşılıklı istek ve

---

¹⁹⁸ İbn Kesîr, Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm, I, 492.

¹⁹⁹ Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, III, 7.

²⁰⁰ İbn Mâce, “Zühd”, 30.

arzularını yönetebilmeleri, birbirlerine karşı azami derece de saygılı olmaları ve küçük ve önemsiz sayılabilecek meseleleri büyütmemeleri gerekmektedir.²⁰¹

2.1.4.1. Tanımı ve Kapsamı

Kadın, kocasına karşı anlayışlı, sabırlı olmalıdır. Özellikle eşinin stresli anlarında (ki bu hal, kocasının yüz ifadelerinden, konuşma tonundan, hatta yemek yeme tarzından dahi anlaşılabilir) buna ayrı bir ehemmiyet vermelidir. Feraset sahibi kadınlara düşen görev eşlerinin bu hallerini önceden sezip onlara güler yüzle karşılık vermeleridir. Nitekim Hz. Peygamber Kadının, eşinin, evinin ve çocuklarının yöneticisi olduğunu²⁰² ve kocasını memnun ederek ölen kadının cennetlik olduğunu²⁰³ haber vermektedir.

وَاطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ

“Ayrıca Allah'a ve Resulü'ne itaat edin. Ve birbirinizle didişmeyin. Sonra içinize korku düşer ve kuvvetiniz elden gider. Sabırlı olun, çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.”²⁰⁴

Kadının hakları incelenirken iyi geçimin, eşler arasında oluşan beraberlik ve sevgi olduğundan bahsedilmiştir. Eşlerin birbirlerine karşı iyi huylu, yumuşak, eza ve cefaya mütehammil olmaları sünnettir.²⁰⁵ Hz. Peygamber (s.a.v.) *“Dört şey mutluluğun bir parçasıdır: iyi bir eş, geniş bir konut, dürüst bir komşu ve rahat bir binek. Dört şey de mutsuzluğun bir parçasıdır: Kötü bir komşu, kötü bir eş, kısıtlayıcı*

²⁰¹ Köse, Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu, s. 309.

²⁰² Buhârî, “Nikâh”, 91.

²⁰³ Tirmizî, “Radâ”, 10; İbn Mâce, “Nikâh”, 4.

²⁰⁴ Enfal 8/46.

²⁰⁵ Zühaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî, VII, 342.

bir konut ve kötü bir binek."²⁰⁶ buyurarak iyi geçimli bir eşin hayattaki mutluluk sebeplerinden birisi olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla mutluluğu amaçlayan kadın kocasıyla iyi geçinmeli, ona eziyet etmemeli ve güzel muamelede bulunmalıdır.

Yukarıdaki Enfal 8/46. ayette de belirtildiği gibi iyi muamele etmek erkeğe vacip olduğu gibi kadına da vaciptir.²⁰⁷

2.1.4.2. Kadının Geçimsiz Olması Durumunda Yapılabilecekler

İki cihan saadetine ulaştırması umulan evliliği, mutlu bir yuvaya dönüştürmek hem erkeğin hem de kadının gayretleriyle mümkün olabilir. Bu gayretin içerisine karşılıklı olarak birbirlerinin haklarına riayet etmeleri, birbirlerine hüsn-ü zan besleyerek sevgiyi, saygıyı, sabrı ve hüsn-ü muaşeretini elden bırakmamaları gibi pek çok şey girmektedir. Kanaatimizce bunun temelindeki en önemli unsur güzel ahlakın bir göstergesi olarak yumuşak huylu olmak ve güzel geçinmek için çaba sarf etmektir. Çünkü güzel geçim, yukarıda sayılanların hepsini beraberinde getirecek olan ilk adımdır. İslam hukuku nikah birliğinin süresiz olarak devamını amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda da birtakım düzenlemeler getirmiştir ve kadının geçimsiz olması durumunda da erkeğe bazı te'dip yöntemleri uygulayabileceğini bildirmiştir. Bunlar, kadının incitilmesi için değil, evliliğin sürdürülmesi ve boşanmanın en son çare olarak düşünülmesi için alınabilecek olan tedbirlerdir.

---

²⁰⁶ İbn Hibbân, Sahih-i İbn Hibbân, IX, 340, Hadis No: 4032.

²⁰⁷ Zühaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî, VII, 338.

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. ÇOCUKLARIN EBEVEYNLER ÜZERİNDEKİ BAZI HAKLARI

اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا...

“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun...”²⁰⁸

Bu ayetten de anlaşıldığı üzere evlatların ana baba üzerinde bazı hakları vardır. Anne babalar evlatlarının bu haklarını yerine getirmediği takdirde ise kendileri de evlatları da ateşe atılabilir. Bu yüzden bu hakların yerine getirilmesi oldukça önemlidir. Bu çerçevede çocukların neseb, radâ ve hidane gibi haklarından söz edilebilir.

3.1.1. Neseb

3.1.1.1. Tanımı ve Kapsamı

Geniş manada neseb, bir kimsenin geldiği soy ile münasebetini, kan ve hısımlık rabitasını ifade eder. Dar manada neseb ise çocuğun anne ve babasıyla olan hısımlık münasebetidir.²⁰⁹ Bu manada neseb, çocuğun kime ait olduğunu, anne ve babasının kim olduğunu ifade eden bir terimdir.²¹⁰

... وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا

“...Ve O, sudan insan yaratandır. Ondan neseb ve sıhriyyet yoluyla akrabalık

²⁰⁸ Tahrim 66/6.

²⁰⁹ Aydın, İslam-Osmanlı Aile Hukuku, s. 51; Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, I, 389.

²¹⁰ Karaman, Ana Hatlarıyla İslam Hukuku, II, 137.

kalmıştır. Rabbin her şeye kâdirdir... ”²¹¹

Neseb aynı soydan gelen insanları birbirine bağlayan, kenetleyen ortak bir değerdir. Aile üyeleri neseb sayesinde biri diğerinin parçası olacak şekilde birbirine bağlanır. Bir çocuğun anne-babası belirli olarak dünyaya gelmesi, onların sevgisini hissederek sıcak ve merhamet dolu bir yuvada yetişip büyümesi Allah’ın büyük bir nimetidir.²¹² Çocuğun doğduğu kadınla neseb bağı sabittir.²¹³ Yani doğum başka bir ispat vasıtasına gerek kalmaksızın apaçık bir tarzda çocukla onu doğuran kadın arasındaki bağı ortaya koyar.²¹⁴ Nitekim “*Onların anaları ancak, kendilerini doğuran kadınlardır*”²¹⁵ ayetinde buna işaret edilmektedir. Çocuğun meşru veya gayr-i meşru bir şekilde doğmuş olması sonucu değiştirmez. Dolayısıyla çocuk her ne şekilde doğarsa doğsun, doğduğu andan itibaren annesinden nesebi sabit olur. Çocuğu doğuran kadının anneliği kabul etmemesi ve doğurduğu çocuğun nesebini reddetmesi mümkün değildir.²¹⁶ Neseb konusunda önemli olan husus çocuğun babası ile olan bağının tespitidir.²¹⁷ Çocuğun babasından nesebi sahih/fasit nikâh, şüphe ile ilişki ya da nesebi ikrar yollarından birisiyle sabit olur.²¹⁸ İslam hukukunda “*Çocuk evliliğin hakkıdır, zina edene ise mahrumiyet vardır.*”²¹⁹ hadisi gereğince tabii babalık reddedilmiş, hukuki babalık kabul edilmiştir. Buna göre baba olmanın ilk şartı çocuğu doğuran kadınla evli olmaktır. Evlilik dışı ilişkiden çocuk doğması halinde tabii ve biyolojik bakımdan çocuğun babası olan zâni, İslam hukuku bakımından baba değildir,

---

²¹¹ Furkan 25/54.

²¹² Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali., s. 297.

²¹³ Bilmen, İstılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 398.

²¹⁴ Ahmet Yaman, *Ahlak ve Hukuk Ekseninde Aile Hayatımız*, DİB Yayınları, Ankara, 2015, ss. 81-82.

²¹⁵ Mücadele 58/2.

²¹⁶ Kâsânî, *Bedâi‘u’s-Sanâi‘*, VI, 255.

²¹⁷ Yaman, *Ahlak ve Hukuk Ekseninde Aile Hayatımız*, s. 82.

²¹⁸ Bilmen, İstılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 398.

²¹⁹ Buhari, “Vasaya”, 4; Müslim, “Radâ”, 36.

doğan çocuk hukuken ona ait olmamaktadır.²²⁰

3.1.1.2. Nesebin Reddi

İslam, neseb konusunu son derece önemseyerek çocukların kendilerini babalarından başkalarına nispet etmelerini, annelerin çocukların neseblerini babalarından başkasına nispet etmelerini ve babaların çocuklarının neseblerini inkâr etmelerini yasaklamıştır.²²¹ Dolayısıyla babanın çocuğun kendisinden olmadığını ileri sürerek neseb bağıını ortadan kaldırması mümkün değildir.²²² Böyle bir iddianın kabul edilmesi için ağır şartlar vardır. Önce karısının zina edip çocuğun bu zinadan dünyaya geldiğini iddia etmelidir. Bu iddiayla dava açan kişi önce suçu ispata, bunu yapamadığı takdirde mülâaneyeye²²³ çağrılır. Mülâane bitince çocuğun babasıyla neseb bağı kesilir ve neseb anneye ait olur.²²⁴

Neseb çocuğun anne babasıyla maddi ve manevi bir bağıını temsil etmesinden ötürü bu bağıın bozulması ya da değiştirilmesi yasaklanmış bu sayede çocuklar ile ebeveyn arasında hakların korunması sağlanmıştır.

3.1.1.3. Azami ve Asgari Gebelik Müddeti

Bir çocuğun nesebi ancak gebeliğin asgari müddetiyle azami müddeti arasında dünyaya gelmesiyle sabit olabilir. Hanefilere göre gebeliğin asgari süresi altı aydır.

²²⁰ Karaman, Ana Hatlarıyla İslam Hukuku, II, 138.

²²¹ Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, ss. 297-298.

²²² Hüsrev Mehmet Efendi, Molla Hüsrev, *Dürerü'l-Hükkam Şerhu Gurerü'l-Ahkâm*, Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, b.y., tsz., I, 410.

²²³ Mülâane/Lian: Karı ile kocanın hakim huzurunda şer'î usulüne uygun olarak dörder defa şهادette bulunduktan sonra birbirlerine lânet ve gazap okumalarıdır. Bk. Bilmen, *İstılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, II, 179.

²²⁴ Karaman, Ana Hatlarıyla İslam Hukuku, II, 140.

Azami süresi ise iki yıldır.²²⁵ Nitekim Hz. Ayşe hiçbir çocuğun anne karnında iki yıldan fazla kalamayacağını ifade etmiştir.²²⁶ Fakihler gebeliğin asgari süresinin altı ay olduğu konusunda ittifak halindedir. Ancak azami müddet konusunda dokuz aydan başlayıp yedi yıla kadar uzanan farklı görüşler mevcuttur. Konuyla ilgili açık bir nassın mevcut olmaması dolayısıyla görüşler tecrübeler, müşahedelere dayanmaktadır.²²⁷ Bugün modern tıp da tıbbî bir müdahale olmaksızın nikahın üzerinden en az altı ay geçmeden çocuğun sağlıklı bir şekilde doğamayacağını ifade etmektedir. Ek olarak ise gebeliğin azami süresinin kırk hafta yani 280+2 gün olabileceğini söylemektedir. Bazı istisnai durumlarda 330 ya da 365 gün olabileceğini söyleyen uzmanlar da vardır.²²⁸ Yani tıbbın verilerine göre gebelik müddeti bir yılı geçmez. Gebeliğin azami süresini belirlemek, kocanın ölümü veya boşanma durumunda kadının başkasından olan zina mahsulü çocuğunu evlilik birliği içinde doğmuş gibi göstermek veya onu eski kocasına mirasçı yapmak gibi bir haksızlığın önüne geçmek için son derece önemlidir.²²⁹ Günümüzde İslâm ülkelerinde yapılan yasal düzenlemelerde azami gebelik müddeti, genellikle mûtat gebelik müddetine biraz ihtiyat payı eklenerek 365 gün şeklinde belirlenmiştir.²³⁰

Gebelik müddeti konusunda kadının ve kocasının sözleri çelişirse, kadının sözüne itibar edilir. Sözelimi bir adam karısının doğurduğu çocuğun kendisinden olmadığını, henüz üç ay önce nikahlandıklarını iddia etse karısı da altı ay önce nikahlandıklarını iddia etse Ebu Hanife'ye göre yemin gerekmeksizin onun bu sözü

---

²²⁵ Kâsânî, *Bedâi' u's-Sanâi'*, III, 211.

²²⁶ Darakutni, 3, 322.

²²⁷ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 390.

²²⁸ İbrahim Yılmaz, "İslâm Aile Hukukunda Nesebin (Soybağının) Reddi", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]*, 2014, XIV, sy. 1, ss. 36-37.

²²⁹ Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 302.

²³⁰ İbrahim Kâfi Dönmez, "Nesep", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2006, XXXII, 574.

üzerine çocuğun nesebi sabit olur. İmameyne göre ise yeminiyle birlikte kadının sözüne itibar edilir ve müfta bih olan görüş de budur. Karı-kocanın her ikisi de henüz üç ay önce nikahlandıklarını ifade ederlerse bu durumda çocuğun nesebi sabit olmaz.²³¹

Nitekim gebeliğin azami ve asgari sürelerinin belirlenmesi ile neseb hususu koruma altına alınmıştır. Böylelikle hem ebeveynin hem de evlatların hakları korunmuş olur.

3.1.1.4. Evlat Edinmek ile Neseb Arasındaki İlişki

Neseb ikrarı ve evlat edinmek farklı şeylerdir. Neseb ikrarı evlat edinmek demek değildir. Çünkü ikrar, olmayan bir nesebi var edemez. Aksine nesebin ispatı ve ortaya çıkarılması için bir yoldur. Evlat edinmek ise neseb bağı olmadığı halde bunu meydana getirmeye yönelik bir tasarruftur. Ayrıca evlatlık yoluyla sabit olan evlatlık, evlat edinilen kimsenin bilinen babası olsa dahi tahakkuk eder. İkrar ile sabit olan evlatlık durumu ise ancak çocuğun bilinen bir babasının bulunmaması halinde tahakkuk eder.²³² Ayrıca İslam hukukunda evlat edinme yoktur. Evlatlık ile evlat edinen arasında hiçbir neseb bağı mevcut değildir.²³³ Dolayısıyla aralarında tek veya çift taraflı mirasçılık cereyan etmeyeceği gibi evlat edinmeye dayanan bir manii de söz konusu değildir. Ancak kimsesiz çocukları alıp büyütmek bazı durumlarda dini bir vazife teşkil etmektedir.²³⁴ Hasılı kendi nesebi dışından bir çocuğun evlat edinilmesi o çocuğun ebeveynlerine maddi bir hak yüklemekten manevi bir sorumluluk yüklemektedir.

²³¹ Bilmen, İstılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 413.

²³² Zühaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî, VII, 695.

²³³ Bilmen, İstılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 406; Karaman, Ana Hatlarıyla İslam Hukuku, II, 45.

²³⁴ Aydın, İslam-Osmanlı Aile Hukuku, s. 53.

3.1.1.5. Babadan Nesebin Sübut Sebepleri

Neseb ihtilafları anneden ziyade babadan kaynaklandığı için (doğuran kişi aşikâr olduğu için) nesebin babadan olduğunun ispat edilmesi gerekmektedir. Neseb ispat edilmelidir ki ebeveyn ile evlat arasındaki hak hem korunmuş hem de layığıyla yerine getirilmiş olsun. Bu sebeple babadan nesebin ispat etmenin fakihler belirli yollarını belirlemişlerdir. Bu yollardan birkaçı aşağıda izah edilecektir.

3.1.1.5.1. Sahih Evlilik

Müctehidler, sahih evlilik birliği içerisinde doğan bir çocuğun babaya nisbet edileceği konusunda ittifak etmişlerdir. Sahih bir evlilik sonucu doğan çocuğun nesebinin sübutu için gerekli üç şart vardır:

i. Kocanın belli bir olgunlukta olması yani baliğ olması gerekir. Hanefilere göre murahik (kendisine cinsel istek duyulan fiziki olgunluğa ulaşmış) da baliğ konumundadır ve en az on iki yaşındaki birey murahiktir. Dolayısıyla baliğ ya da murahik olmayan küçükten neseb sabit olmaz; karısı nikah akdinden itibaren altı ayı geçkin bir süre sonra da doğum yapmış olsa yine de durum değişmez.²³⁵ Zifaftan sonra boşanan bir murahika iddetinin bitişini ve gebe olduğunu bildirmeksizin talaktan itibaren dokuz ay geçmeden doğum yaparsa Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre doğan çocuğun nesebi sabit olur. Ancak dokuz ay tamamlandığında ya da sonrasında doğum yaparsa nesebi sabit olmaz. Ebu Yusuf'a göre talak bâin ise iki yıla kadar, ric'î ise yirmi yedi aya kadar neseb sabit olur.²³⁶ Zifaf olmaksızın boşanan bir murahika boşandıktan sonra altı ay geçmeden doğum yaparsa çocuğun nesebi sabit olur; sonrasında neseb sabit olmaz. Boşanmış olan bir murahika gebelik iddiasında

²³⁵ Zühaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî, VII, 681-682.

²³⁶ Serahsî, el-Mebsût VI, 51.

bulunmaksızın boşandıktan üç ay sonra iddetinin bittiğini bildirdiği halde sonrasında ikrar tarihinden itibaren altı ay geçmeden doğum yaparsa neseb sabit olur; altı ay ve sonrasında doğum yaparsa neseb sabit olmaz. Bu murahika gebelik iddiasında bulunmuş olursa nesebin sabit olması açısından baliğa hükmünde olur. Kocasını vefat etmiş olan bir murahika vefat tarihinden itibaren on ay on günden daha kısa süre içinde doğum yaparsa Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre çocuğun nesebi sabit olur, bu süre geçtikten sonra doğum yaparsa neseb sabit olmaz. Ebu Yusuf'a göre iki yıla kadar neseb sabit olur; baliğa için de hüküm böyledir.²³⁷

ii. Hanefilere göre evlilikle doğum arasında en az altı ayın geçmesi gerekir.²³⁸ Hamilelik süresinin asgari müddeti olan altı aydan önce doğarsa ittifakla neseb sabit olmaz²³⁹. Bu durumda evlilikten önce gebe kalındığı düşünülür.²⁴⁰ Ancak koca bu çocuğun -zina mahsülü olduğunu söylemeksizin- kendisinden olduğunu iddia ederse, neseb sabit olur. Burada çocuğun sahih ya da fasit nikâh veya şüpheli ilişki sonucu doğduğu ihtimali düşünülerek yani iyi niyet esas alınarak tüm hayatını etkileyecek bir konu olan nesebi sabit kabul edilmiştir.²⁴¹ İmam Muhammed'e göre sahih bir nikahta, hamileliğin başlangıcı için akit tarihine itibar edilir. Fasit bir nikahta ise zifaf tarihine itibar edilir. Fetvaya esas olan görüş budur. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf ise gerek sahih nikah gerekse fasit nikah olsun her ikisi için de hamileliğin başlangıcı için akit tarihini baz alırlar.²⁴²

3.1.1.5.1.1. Sahih Evlilikten Ayrıldıktan Sonra Nesebin Sübutu

Dünyaya gelen her çocuğun -doğumundan ölümüne kadar- anne ve babasıyla

²³⁷ Bilmen, *Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, II, 402-403.

²³⁸ Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 280.

²³⁹ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, II, 138.

²⁴⁰ Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, VII, 682.

²⁴¹ Dönmez, "Nesep", s. 574; Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, VII, 682.

²⁴² Bilmen, *Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, II, 399.

manevi bir bağı olduğu gibi hukuki bir bağı da bulunmaktadır. Doğan çocuğun yaşama tutunabilmesi için süte, çocukluğa ulaşınca bakıma, büyüdükçe örfi olarak evlendirilmeye ihtiyaçları olduğu gibi mahremiyet ve miras gibi konularda da ebeveynleriyle maddi ve manevi bağı bulunmaktadır. Doğan hiçbir çocuğun annesi doğurduğu evladının annesi olduğunu ispat etme ihtiyacı duymazken; baba, anne gibi olmadığı için çocuk ile olan bağı yukarıda sayılan hukukun işletilebilmesi açısından ispat gerektirmektedir. İslam hukukunun üzerinde titizlikle durduğu; rada', hidane, miras gibi konular neseb konusu netleştirilmeden çözülememektedir. Bu sebeple çocukların ebeveynleri ile olan irtibatlarının kilit noktası, çocuğun babası ile olan neseb ilişkisidir. Yukarıda belirtildiği gibi müfta bih görüş, sahih nikah içerisinde doğan çocukların nesebinin, babasından olduğu yönündedir. Ancak sahih nikah sona erdikten sonra doğacak çocukların nesebi konusunda detaylı inceleme gerekmektedir. Bu husus bahsi geçen diğer hususların layıkıyla icra edilebilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu doğrultuda sahih nikah akti sona eren bir kadının doğuracağı çocuğun nesebinin isbat edilme yolları aşağıda izah edilmiştir.

Sahiş nikah sonrası zifaf ya da sahiş halvetten önce boşanma olursa; boşanan kadın, boşanma tarihinin üzerinden altı ay geçmeden önce doğum yaparsa çocuğun nesebi kocadan sabit olur. Altı ay ya da daha fazla süre geçtikten sonra neseb sabit olmaz.

Sahiş nikah sonrası zifaf ya da sahiş halvetten sonra boşanma olursa; boşanan kadın, boşanma tarihinin üzerinden gebeliğin azami süresi olan iki yıl geçmeden önce doğum yaparsa da aynı şekilde çocuğun nesebi kocadan sabit olur. Azami gebelik müddeti geçtikten sonra doğum yaparsa Hanefilere göre talakın ric'î veya bâin

olmasına göre durum değişiklik arz etmektedir.²⁴³

Talak iddeti bekleyen ve iddetinin bittiğini bildirmeyen kadın, vefat veya talaktan itibaren azami hamilelik müddeti içerisinde doğum yaparsa çocuğun nesebi kocaya bağlanır. Hatta talak ric'î ise azami hamilelik müddetinden sonra da çocuk doğsa neseb yine kocaya bağlanır. Kadın şayet iddetinin bittiğini bildirmiş fakat bu bildirme tarihinden itibaren altı aydan daha kısa bir zaman içerisinde doğum yapmışsa da bu çocuğun nesebi kocaya bağlanır.²⁴⁴

Talak veya vefat iddeti bekleyen bir kadın, iddet süresinin dolması için yeterince zaman geçtikten sonra iddetinin bittiğini ikrar etse ve sonradan bir çocuk dünyaya getirirse, ikrar anından itibaren altı ay geçmemişse neseb sabit olur; fakat altı ay veya daha fazla zaman geçmişse neseb sabit olmaz. Çünkü hamilelik ikrar tarihinden sonra vücuda gelmiş olabilir.²⁴⁵

3.1.1.5.2. Fasit Nikâh

Nesebi isbat etme konusunda fasit nikâh de sahih evlilik gibidir. Fasit nikâhla de neseb sabit olur.²⁴⁶ Bununla çocuğun korunması hedeflenmiş, anne-babanın nikahla ilgili yaptıkları yanlışlıktan dolayı çocuğun zarar görmesi önlenmiştir. Fasit nikâh sonucu doğan çocuğun nesebinin sübutu için üç şart aranır:

i. Kocanın belli bir olgunlukta olması gerekir. Bu, Hanefî ve Hanbelilere göre kocanın murahik veya baliğ olmasıyla mümkün olur.²⁴⁷

ii. Zifafın gerçekleşmesi gerekir. Fasit nikahta sahih halvet nesebin sabit

²⁴³ Zühaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî, VII, 684-685.

²⁴⁴ Aydın, İslam-Osmanlı Aile Hukuku, s. 52.

²⁴⁵ Bilmen, İstılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 401-402.

²⁴⁶ Mevsilî, el-İhtiyâr, III, 104.

²⁴⁷ Zühaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî, VII, 687.

olması için yeterli değildir.²⁴⁸

iii. Hanefilere göre kadının zifaktan itibaren en erken altı ay sonra doğum yapmış olması gerekir. Fasit nikâhta zifaktan sonra ayrılık olursa ve kadın ayrılık tarihinden itibaren hamileliğin azami süresi geçmeden önce doğum yaparsa çocuğun babadan nesebi sabit olur. Ancak azami süre geçtikten sonra doğum yaparsa çocuğun babadan nesebi sabit olmaz.²⁴⁹

Fasit nikah sonucu neseb sabit olur ama batıl nikah sonucu neseb sabit olmaz. Bir kimse mahremlerinden birisiyle bilerek veya bilmeyerek evlense Ebu Hanife'ye göre bu evlilikten doğacak çocukların nesepleri sabit olur; İmameyne göre sabit olmaz. Çünkü bu nikah Ebu Hanife'ye göre fasit; İmameyne göre batıldır. Gayr-i müslim bir erkek ve Müslüman bir kadının evliliğinden doğacak çocukların nesepleri sabit olmaz, ayrılık durumunda iddet de gerekmez; çünkü bu evlilik ittifakla batıldır.

İddet bekleyen bir kadından doğan çocuğun nesebi, eğer sahih nikahtan sabit olması mümkünse fasit nikahtan sabit olmaz. Şöyle ki boşanan bir kadın iddet süresi içerisinde bir başkasıyla evlenirse doğacak olan çocuğun nesebinin kime ait olacağı meselesi gündeme gelir. Eğer çocuk, talakın üzerinden iki yıl geçmeden ve ikinci kocanın nikahının üzerinden altı aydan az ya da altı ayı aşkın bir zaman geçtikten sonra doğarsa nesebi ilk kocaya bağlanır. Fakat çocuk, talakın üzerinden iki sene geçtikten sonra ve ikinci nikahtan da en az altı ay geçtikten sonra doğarsa nesebi ikinci kocadan sabit olur. Böylelikle sahih nikahtan sabit olması mümkün olmayan neseb, fasit nikaha bağlanarak zinaya hamledilmemiş olur.²⁵⁰ Eğer çocuk, talakın üzerinden iki sene geçtikten sonra ve ikinci nikahın üzerinden altı ay geçmeden doğarsa nesebi hiç

---

²⁴⁸ Yaman, Ahlak ve Hukuk Ekseninde Aile Hayatımız, ss. 82-83.

²⁴⁹ Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, s. 303.

²⁵⁰ Bilmen, Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 404-405.

birinden sabit olmaz.²⁵¹ Boşandıktan sonra iddet süresi içerisinde başka birisiyle evlenen kadının doğurduğu çocuğun nesebiyle ilgili bu hükümlerin aynısı, kocası vefat eden ve vefat iddeti beklemesi gereken süre içerisinde başka birisiyle evlenen kadının doğurduğu çocuğun nesebi için de geçerlidir.

Kocası kendisinden farklı şehirde olan ve vefat etmediği halde vefat ettiği haberini alan bir kadın, iddetinden sonra başka biriyle evlenip altı ay ya da daha sonra doğum yaparsa doğan çocuğun nesebi Ebu Hanife'ye göre ilk kocadan sabit olur ve kadın ona döner; İmameyne göre ise çocuğun nesebi ikinci kocadan sabit olur ve ikinci nikahın fesadı sebebiyle kadın ilk kocasına döner. Ebu Hanife de sonradan bu görüşü benimsemiştir ki fetvaya esas olan görüş budur.²⁵²

Fasit nikâh hususu nesebin ispatı konusunda en karmaşık konularından biridir. Ancak bu tür durumlarda nesep ispat edilmez ise doğan çocukların hem miras, borç gibi konularda hem de manevi bağ hususunda bir belirsizlik oluşacağından İslam bu belirsizliğin meydana gelmesinin önüne geçmiştir.

3.1.1.5.3. Şüpheli İlişki (Nikah Şüphesi)

Zina dışında, sahih veya fasit bir evlilik akdine bağlı olmaksızın kurulan ve zina sayılmayan ilişkidir. Bu, kocanın, bir kadının kendi karısı olduğunu zannetmesi ya da üç talakla boşadıktan sonra eşinin iddet süresinde kendisine helal olduğunu zannetmesi gibi sebeplerle olabilir. Bu durumlarda arada bir nikah bağı bulunmamakta; ancak bilmemekten veya yanlışlıktan kaynaklanan bir özür durumu bulunmaktadır. Şüpheli ilişki olmaksızın²⁵³ zina yoluyla doğmuş olan bir çocuğun

²⁵¹ Serahsî, el-Mebsût, VI, 52.

²⁵² Bilmen, İstılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 405.

²⁵³ Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, s. 303.

nesebi sabit olmaz.²⁵⁴ Çünkü zina şer'an yasaktır bu bakımdan da neseb bağına sebebiyet vermez.

3.1.2. Radâ' (Emzirme)

3.1.2.1. Tanımı ve Kapsamı

Radâ', en az dokuz yaşındaki bir kadının sütünün bir çocuğun midesine girmesi demektir²⁵⁵. İçilen süt ağız yoluyla da olsa burun yoluyla da olsa; emziren kadın vasıtasıyla ya da emzik vb. vasıtasıyla da olsa radâ' hükümleri geçerlidir, haramlık sabit olur.²⁵⁶

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَالِدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا اتَّيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

“Anneler, çocuklarını, emzirmenin tamamlanmasını isteyenler için tam iki yıl emzirirler. Çocuk kendisine ait olan babaya da emzirenlerin yiyecekleri ve giyecekleri geleneklere uygun olarak bir borçtur. Bununla beraber herkes ancak gücüne göre mükellef olur. Çocuğu sebebiyle bir anne de çocuğu sebebiyle bir baba da zarara sokulmasın. Varise düşen de yine aynı borçtur. Eğer ana ve baba birbirleriyle istişare edip, her ikisinin de rızasıyla çocuğu memeden ayırmak isterlerse kendilerine bir günah yoktur. Eğer çocuklarınızı başkalarına emzirtmek isterseniz vereceğinizi güzel güzel verdikten sonra bunda da size bir günah yoktur. Bununla beraber Allah'tan

²⁵⁴ Kâsânî, Bedâi‘u’s-Sanâi‘, VI, 242.

²⁵⁵ Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, s. 379.

²⁵⁶ Bilmen, Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 78.

korkun ve bilin ki, Allah yaptıklarınızı görür."²⁵⁷

Emmek çocuğun en tabii haklarından birisidir. Hayat boyu hastalıklara karşı koruyuculuğu, psikolojik ve biyolojik etkisi devam eden bu eşsiz gıdanın yerini başka hiçbir şey tutmamaktadır. Bu özellikleri onu mucize besin haline getirmiştir. Madden ve ruhen olan bu etkilerinden olsa gerek İslam'da süt akrabalığına bile sebebiyet vermektedir.²⁵⁸

Bu başlık altında rada'nın yani süt emzirmenin evladın hakkı olduğundan ve ebeveynin üzerinde emzirmenin bir yükümlülük oluşturup oluşturmamasından bahsedilecektir. Bu amaç doğrultusunda süt emzirmenin yükümlülüklerinden, ücretinden, faydalarından bahsedilerek çocuğun emme hakkının nasıl ifa edileceği detaylı bir şekilde incelenecektir.

3.1.2.2. Emzirme Yükümlülüğü

Fakihler, annenin dinen çocuğunu emzirmekle görevli olduğu kanaati üzerinde ittifak etmişlerdir; ancak hukuken emzirmekle görevli olup-olmadığı konusunda farklı görüşlere sahiptirler.²⁵⁹ Hanefi fakihleri annenin çocuğunu emzirmeye dinen mecbur olduğunu fakat hukuken mecbur olmadığını söylemektedirler. Hukuken bu mükellefiyet babaya aittir.²⁶⁰ Günümüz İslam hukukçularından Yaman'a göre ise evliliği devam eden bir anne çocuğunu dinen emzirmeye mecbur olduğu gibi hukuken de emzirmeye mecburdur. Ona göre ilgili nasların bağlamı dikkate alındığında 'boşanmış' olan annenin bundan istisna edilerek hukuken çocuğunu emzirmeye

²⁵⁷ Bakara 2/233.

²⁵⁸ Orhan Çeker, *İslam Hukukunda Çocuk*, Kayıhan Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 1990, s. 161.

²⁵⁹ Karaman, Ana Hatlarıyla İslam Hukuku, II, 145-146.

²⁶⁰ Aydın, İslam-Osmanlı Aile Hukuku, s. 53; Muhammed b. Ahmed b. Mustafa Ebû Zehre (ö. 1394/1974), *el-Ahvalü's-Şahsiyye*, Kahire, 1950, s. 428.

mecbur tutulmadığı görülecektir.²⁶¹ Klasik doktrine dönülecek olursa, hukuken çocuğun emzirilme işi nafaka kapsamına girer ki bu da babanın üzerine vaciptir.²⁶² Dolayısıyla baba, çocuğa süt vermesi için anneyi zorlayamaz²⁶³. Nitekim ilgili ayette²⁶⁴ annelerin zarara sokulmaması istenirken, onun, emzirmesine engel olunamayacağı ve emzirmeye de zorlanılamayacağı kastedilmiştir.²⁶⁵ Süt verme, çocuk için olduğu gibi anne için de bir haktır ve hiç kimse hakkını yerine getirmek için zorlanamaz.²⁶⁶ Ancak şu dört durum müstesnadır, bu durumlar cereyan ettiği takdirde annenin hem dinen hem de hukuken çocuğunu emzirmekle yükümlü olduğu konusunda fakihler ittifak etmişlerdir:

i. Çocuğun annesinden başkasını emmek istememesi.

ii. Anneden başka emzirecek kimsenin bulunmaması durumunda anne emzirmeye mecbur tutulur.

iii. Baba hayatta değilse anne emzirmek zorundadır. Çünkü artık çocuk ona aittir.

iv. Çocuğun süt anneye verilecek malı bulunmazsa emzirmek yine anneye vacip olur.²⁶⁷ Babanın süt anne tutabilecek malı bulunmazsa da aynı durum söz konusu olur.²⁶⁸

---

²⁶¹ Yaman, *Ahlak ve Hukuk Ekseninde Aile Hayatımız*, s. 85; Ahmet Yaman, "İslam Hukukuna Özgü Bir Kurum Süt Akralığı", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Konya 2002, sy. 13, ss. 57-58.

²⁶² Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 311.

²⁶³ Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, VII, 698.

²⁶⁴ Bakara 2/233.

²⁶⁵ Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hâkim ve Meal-i Kerim*, Elif Ofset Tesisleri, İstanbul, 1979, I, 63..

²⁶⁶ Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, VII, 699.

²⁶⁷ Çeker, *İslam Hukukunda Çocuk*, s. 163.

²⁶⁸ Belhî, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, I, 560.

Bu durumlar dışında anne, çocuğunu emzirmek istemezse baba ücret karşılığında süt anne tutmalıdır.²⁶⁹ Süt annenin ücreti öncelikle çocuğun malından, çocuğun malı yoksa baba tarafından ödenir.²⁷⁰ Süt annenin, çocuğu, annesinin yanında emzirmesi gerekir²⁷¹. Çünkü hidane, babayla evli olmasa bile annenin hakkıdır.²⁷² Annenin çocuğunu emzirmekten imtina etmesi, onun hidane hakkını düşürmez. Çünkü hidane ve radâ' birbirinden bağımsız haklardır.²⁷³ Dolayısıyla annenin çocuğunu hidane çağı süresince yanında tutma hakkı vardır.

Zaruret hali dışında kadınların, başkalarının çocuklarını emzirmemeleri gerekir. Emzirmeleri durumunda önemine binaen bunu hafızalarına kazımaları ve ihtiyaten yazmaları gerekir.²⁷⁴ Ayrıca kadınlar başkalarının çocuklarını kocalarının iznine tabi olarak emzirebilirler. Bunun aksi durum mekruhtur.²⁷⁵ Ancak evlerinden çıkmadıkları takdirde kocalarının izni olmaksızın başkalarının çocuklarını emzirmelerinden dolayı nâşize olmazlar.²⁷⁶

Kadınların tekrar evlendikleri takdirde de önceki kocalarından olma çocuklarını emzirme ve onlara bakma konusunda sonradan evlendikleri kocalarının rızalarını almaları gerekir. Çünkü kocaların, eşlerini, başka kocalarından olma çocuklarını emzirmekten ve terbiye etmekten menetme hakları vardır.²⁷⁷

Radâ' ile nafaka, mirasçılık, nikah velayeti, mal velayeti gibi neseb hükümleri

²⁶⁹ Zühaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî, VII, 700.

²⁷⁰ Belhî, el-Fetâva'l-Hindiyye, I, 560.

²⁷¹ Semerkandî, Tuhfetü'l-Fukahâ, II, 234.

²⁷² Semerkandî, Tuhfetü'l-Fukahâ, II, 234.

²⁷³ Zühaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî, VII, 700.

²⁷⁴ Mevsilî, el-İhtiyâr, III, 120; Belhî, el-Fetâva'l-Hindiyye, I, 345.

²⁷⁵ İbn Âbidîn, Reddü'l-muhtâr, VI, 114.

²⁷⁶ Bilmen, Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 481.

²⁷⁷ İbn Âbidîn, Reddü'l-muhtâr, V, 288.

sabit olmaz. Çünkü neseb, radâ'dan daha kuvvetlidir.²⁷⁸

Tüm bunlarla beraber şunları da ifade etmek gerekir ki fakihlerin çoğunluğuna göre bir annenin çocuğunu emzirmesi menduptur²⁷⁹ ve müfta bih bulunmuştur.²⁸⁰ Mendup kelimesi bir fıkıh terimi olmakla birlikte anlamı “yapılması tercih edilen, teşvik edilen, terkedilmesi hususunda yasak bulunmayan” demektir.²⁸¹ Annenin sütünün evlat için mendup oluşunun sebebi bu sütün evlat için daha faydalı oluşu, anne evladını emzirdikçe ona olan merhametinin artması ve annenin hem ruh hem de beden sağlığı için de faydalı oluşundandır. Ancak çocuğun süt emmesi hakkı olmasına rağmen anne buna zorlanamaz. (İstisnai durumlar haricinde.)

3.1.2.3. Emzirme Ücreti

Nikahlı bir eş ya da iddet bekleyen kadın çocuğunu emzirmekle dinen mükellef olduğu bir görevi ifa etmiş olacağı için emzirme karşılığında ücret alamaz.²⁸² Ric'î talak iddetinde durum böyledir.²⁸³ Bâin talak iddeti bekleyen kadın için ise iki farklı görüş mevcuttur. Hidaye sahibinin de tercih ettiği birinci göre görüşe göre bâin talak iddeti bekleyen kadın iddet süresi boyunca iddet nafakası almaktadır ve bu nafakayla emzirme ücreti cem edilemeyeceği için ücret alamaz.²⁸⁴ İkinci görüşe göre ise beynunet ile evlilik sona ereceğinden anne emzirme ücreti alabilir ki Hanefilere göre daha sahih kabul edilen görüş budur.²⁸⁵

Evliliğin ve iddetin sona ermesinden sonra annenin ücrete hak kazanacağı

²⁷⁸ Bilmen, *Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, II, 82.

²⁷⁹ Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 311.

²⁸⁰ Bilmen, *Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, II, 426.

²⁸¹ Bilmen, *Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, I, 33

²⁸² Çeker, *İslam Hukukunda Çocuk*, s. 164.

²⁸³ Kâsânî, *Bedâi'ü's-Sanâi'*, IV, 41.

²⁸⁴ Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî*, VII, 700.

²⁸⁵ Kâsânî, *Bedâi'ü's-Sanâi'*, IV, 41.

açıktır. Çünkü artık o, yabancı bir kadın mesabesindedir.²⁸⁶ Nitekim Allah-u Teala “Sizin için (çocuğu) emzirirlerse (emzirme) ücretlerini de verin ve aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer anlaşamazsanız, çocuğu baba hesabına başka bir kadın emzirecektir.” buyurmaktadır.²⁸⁷ Annenin alabileceği emzirme ücreti ecr-i misildir yani başka bir kadının, karşılığında çocuğa süt vermeyi kabul ettiği ücrettir.²⁸⁸ Anne, ecr-i misilden daha fazla miktarda ücret talep ederse bu talebi kabul edilmez.²⁸⁹

Emzirme müddeti iki yıldır, genel temayüle göre bir anne çocuğunu iki yıldan daha fazla da emzirebilir bunun dinen bir sakıncası yoktur²⁹⁰ ancak bir kısım fakihe göre iki yıldan sonra emzirmemek gerekir. Çünkü süt, annenin bir cüz’üdür ve zaruret dışında emzirmek yani ondan faydalanmak caiz olmaz.²⁹¹ Anne emzirme ücretini ilk iki yılda yani emzirme müddeti boyunca alabilir; iki yıldan sonrası için herhangi bir ücret talep edemez.²⁹² Bu konuda icma oluşmuştur.²⁹³ Buradaki “yıl”dan kasıt kamerî yıldır ki bir kamerî yıl 354 güne tekabül etmektedir.²⁹⁴

Süt anne de anne gibi iki yıl boyunca ücret alabileceği gibi çocuğun kedisine olan ihtiyacı bu süre zarfindan sonra da devam ederse ortalama değeri üzerinden ücret almaya devam edebilir.²⁹⁵ Anne çocuğunu ücretsiz emzirmek istiyorsa ya da ücretle emzirmek isteyen başka bir kadından daha fazla ücret talep etmiyorsa, emzirmede öncelik annenindir. Malumdur ki her anne çocuğuna karşı, başkalarından daha fazla

²⁸⁶ Semerkandî, Tuhfetü'l-Fukahâ, II, 233.

²⁸⁷ Talak 65/ 6.

²⁸⁸ Semerkandî, Tuhfetü'l-Fukahâ, II, 233.

²⁸⁹ Zühaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî, VII, 704.

²⁹⁰ Aydın, İslam-Osmanlı Aile Hukuku, s. 54; Kâsânî, Bedâi‘u’s-Sanâi‘, IV, 6.

²⁹¹ Merğînânî, el-Hidâye, I,217; İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, IV, 397.

²⁹² Aydın, İslam-Osmanlı Aile Hukuku, s. 54; Mevsilî, el-İhtiyâr, III, 118; Belhî, el-Fetâva'l-Hindiyye, I, 343.

²⁹³ İbn Âbidîn, Reddül-muhtâr, IV, 397.

²⁹⁴ Çeker, İslam Hukukunda Çocuk, s. 166.

²⁹⁵ Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, I, 399.

şefkatlidir. Öte yandan daha önce de belirtildiği gibi annenin çocuğunu emzirmesinin engellenmesi ona zarar vermek olur ki bu caiz değildir.²⁹⁶ Ancak annenin ücret istemesi durumunda ücretsiz emzirmeye gönüllü birisi bulunursa ya da emzirmek için anneden daha az ücret talep eden birisi bulunursa bu durumda babanın ücret karşılığında anneye emzirtmesi gerekmez.²⁹⁷

Yukarıda izah edildiği üzere emzirme müddeti ile emzirme ücreti arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bu sebeple emzirme müddeti için ayrı bir başlık açılmamıştır. Çünkü talak sonucu boşanmış ve iddeti dolmuş olan çiftlerden anne, evladını emzirmeye devam ederse emzirme ücreti istemek onun hakkı olmaktadır. Ancak iki yıl sonucunda anne evladını emzirmeye devam etse dahi bu hak ortadan kalktığı için emzirme ücreti verilmemektedir. Böylelikle hem karı koca arasındaki hak hem de evladın ebeveynleri üzerindeki hakları korunmuş olur.

3.1.2.4. Hanefilere Göre Süt Akrabalığı İçin Gerekli Olan Şartlar

Süt akrabalığı sütü emen çocuk ile sütü emziren kadın ve yakınları arasında; miras, borç, nafaka gibi maddi bir bağ oluşturmazken, nikah hususunda bir ilişki meydana getirmektedir. Öyle ki süt bağı ile birbirine bağlı olan kişiler arasında mahremiyet ve nikah konusu süt bağı olmayan bireylerden farklılık arz etmektedir. Bu detay, net bir şekilde bilinmediği takdirde kıyılacak nikah da nikah neticesinde elde edilecek haklar da ifsad olacağı için bu husus İslam hukukunda en ince ayrıntılarına kadar detaylandırılmıştır. Örneğin süt kardeşi olduğu bilinmeyen iki bireyin birbiri ile evlenmesinin haram oluşu gibi. Ya da öz evladı olmayan bir çocuğu emziren bir kadının emzirdiği çocuk ile arasında maddi bir hak taalluk etmemesi gibi. İşte bu ve

---

²⁹⁶ Molla Hüsrev, Dürerü'l-Hükkam, I, 411.

²⁹⁷ Semerkandî, Tuhfetü'l-Fukahâ, II, 233-234.

bunun gibi konularda maddi ve manevi bağın doğru bir şekilde kurulması ve korunması için süt hısımlığının ispatı şarttır. Süt hısımlığının ispat yolları ise aşağıda belirtilmiştir.

i. İçilen süt, bir kadına ait olmalıdır. Bir şekilde erkekten süt gelmiş olsa, içilen bu süt haramlık oluşturmaz; çünkü bu gelen sıvı, hakikatte süt değildir²⁹⁸ ve süt ancak doğumla birlikte tasavvur edilir.²⁹⁹ Hayvanın sütü de mahremiyet oluşturmaz. İki çocuk bir koyun gibi bir hayvanın sütünü içmiş olsa aralarında kardeşlik sabit olmaz.³⁰⁰ Çünkü kardeşlik anneliğin bir fer'idir. Asıl olmayınca fer de sabit olmaz. Şafiiler ve Caferiler dışında Hanefilerin de içinde bulunduğu çoğunluğa göre hayattaki bir kadının sütüyle süt haramlığının sabit olması gibi vefat etmiş bir kadının sütüyle de süt haramlığı sabit olur. Zira burada sütün niteliği değişmemiştir, bu süt de yine kemiği geliştirir, eti canlandırır. Tercih edilen görüş de budur.³⁰¹ Ayrıca bekar bir kızın sütüyle de süt haramlığı sabit olur. Zira bunlar hakikatte süttür.³⁰² İçilen sarı su, kan, irin gibi maddeler sütün yerine geçmez.³⁰³

ii. Direkt olarak bir kadından emmek suretiyle de olsa biberon vasıtasıyla içmek suretiyle de olsa sütün, çocuğun midesine ulaştığının kesin olarak bilinmesi gerekir. Bu şart Hanefilere özgü bir şarttır. Şayet çocuk, emiyormuş gibi görüldüğü halde emip emmediği kesin olarak bilinmezse bu durumda haramlık sabit olmaz.³⁰⁴ Çünkü evlenme engeline sebebiyet veren süt emmenin mevcut olup-olmadığı

²⁹⁸ Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, s. 315; Mevsilî, el-İhtiyâr, III, 120.

²⁹⁹ Mevsilî, el-İhtiyâr, III, 120.

³⁰⁰ Mevsilî, el-İhtiyâr, III, 119; Kâsânî, Bedâi' u's-Sanâi', IV, 8.

³⁰¹ Abdülkerim Zeydan, *el-Mufaşşal fî Ahkâmî'l-Mer'e ve'l-Beyti'l-Müslim fî ş-Şer'i'ati'l-İslâmiyye*, 1993, Beyrut, VI, 245-246.

³⁰² Mevsilî, el-İhtiyâr, III, 120.

³⁰³ Zühaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî, VII, 706.

³⁰⁴ Mevsilî, el-İhtiyâr, III, 120; Kâsânî, Bedâi' u's-Sanâi', IV, 8.

konusunda şüphe vardır ve hükümler şüphe ile sabit olmaz.³⁰⁵

iii. Süt, ağız ya da burun yoluyla alınmalıdır. Mezhep imamları sütün boğaza akıtılmasıyla haramlığın gerçekleşeceği üzerinde ittifak etmişlerdir. Çünkü bu yolla beslenmek tıpkı emmek gibidir. Aynı şekilde sütün burna akıtılması ile de beslenme gerçekleşeceğinden bu yolla da haramlık vuku bulur. Ancak Hanefilere göre sütün göze, kulağa ya da bedendeki bir yaraya damlatılması ile haramlık sabit olmaz. Çünkü bunlar emmek ya da emmek benzeri bir şey olmayıp bu yollarla beslenmek de söz konusu değildir. Dolayısıyla burada emme hükmü sabit görülmez.³⁰⁶ Günümüzdeki Yusuf el-Karadâvî, Mustafa ez-Zerka gibi bazı çağdaş İslam hukukçuları, çocuğun midesine ulaşmış bile olsa direkt olarak anneden emilmeyen, başka vasıtalarla alınan sütün mahremiyet oluşturmayacağını belirterek süt hısımlığını oldukça dar bir kalıba sokmuşlardır.³⁰⁷ Dolayısıyla süt akrabalığı konusunun günümüze yansıyan bir boyutu olan ‘anne sütü bankaları’ndan alınan sütlerin akrabalık bağı oluşturmayacağını iddia etmişlerdir.³⁰⁸ Muhammed Taki Osmâni³⁰⁹ ve Recep Temimi’nin³¹⁰ de aralarında bulunduğu çağdaş İslâm hukukçularına göre ise anne sütü bankalarından alınan sütle akrabalık bağı oluşur.³¹¹ İslâm Fıkıh Akademisi de bu şekilde karar almıştır.³¹²

iv. Sütün başka bir sıvıyla karışmaması gerekir. Süt başka bir sıvıyla karışırsa, miktarı çok olan esas alınır. Örneğin; suya, ilaca veya hayvan sütüne karıştırılmış olan

³⁰⁵ Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali s. 315.

³⁰⁶ Zühaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî, VII, 706-707.

³⁰⁷ Detaylı bilgi için bk. Şevket Pekdemir, “İslâm Hukukuna Göre Anne Sütü Bankaları”, *The Journal of Academic Social Science Studies* I, sy. 40, s. 537-554.

³⁰⁸ Aralarında Mustafa ez-Zerkâ, Yusuf el-Karadâvî, Ali et-Teshîrî’nin de bulunduğu bu fakihlerin görüşleri için bk. Muhammed Ali Bâr, “Bunûku'l-halîb”, *Mecelletü Mecma'i'l-Fıkhî'l-İslâmî*, ed-Devratü's-sâniye, sy.2/1(1407/1986), s. 261-274.

³⁰⁹ Bâr, “Bunûku'l-halîb”, s. 283.

³¹⁰ Bâr, “Bunûku'l-halîb”, s. 288.

³¹¹ Detaylı bilgi için bk. Pekdemir, “İslâm Hukukuna Göre Anne Sütü Bankaları”, ss. 537-554.

³¹² Bâr, “Bunûku'l-halîb”, s. 290; Pekdemir, “İslâm Hukukuna Göre Anne Sütü Bankaları”, s. 547.

kadının sütü hakkında galibiyete itibar olunur. Karışımında süt fazla ise haramlık sabit olur, aksi takdirde haramlık sabit olmaz.³¹³ İki kadının sütü birbirine karışmış olsa Ebu Hanife'ye ve İmam Ebu Yusuf'a göre miktarı az olan cins, çok olanın karşısında varlık gösteremeyeceğinden hangisinin sütü çoksa haramlık onun sütüne taalluk eder.³¹⁴ İmam Muhammed ve İmam Züfer'e göre ise aynı cins iki şey birbirini kuvvetlendireceğinden miktarları önem arz etmeksizin her iki kadın bakımından da süt hısımlığı doğar.³¹⁵ Kanaatimizce bu görüş daha ihtiyatlıdır ve aynı zamanda pratiğe uygulanabilirlik yönü bakımından da daha isabetlidir. Nitekim birbirine karışmış iki kadının sütü olan bir karışımında hangisinin fazla hangisinin az olduğunu tespit etmek bir laboratuvar ortamı gerektirecek kadar meşakkatli olabilir. Hanefilere göre sütün peynir, yoğurt, ayran olarak tüketilmesiyle bir başka ifadeyle form değiştirmiş halinin tüketilmesiyle süt hısımlığı meydana gelmez.³¹⁶ Ancak diğer üç mezhep, süttten yapılmış gıda maddelerinin de -tıpkı sütün kendisi gibi çocuğun beslenip gelişmesine katkı sağlayacağı gerekçesiyle- süt hısımlığı doğuracağı görüşündedir. Bu görüşün, Hanefilerin görüşüne nazaran daha ihtiyatlı olduğu söylenebilir.³¹⁷ Sütün, yiyeceklerle karışması durumunda, sütün miktarı karışımında fazla dahi olsa süt hısımlığı tahakkuk etmez.³¹⁸ Bu görüş Ebu Hanife'ye aittir. Ona göre yiyeceğin miktarı süttten az olsa dahi yiyecek sütün kuvvetini giderip, onu zayıflatır. Dolayısıyla süt şeklen daha çok olsa bile manen daha az gibi kabul edilir; yani hüküm olarak gıda kısmı süttten fazla sayılır.³¹⁹ Bu karışımında aslolan yiyecektir, süt ona tabidir ve dolayısıyla Burada

³¹³ Mevsilî, el-İhtiyâr, III, 119; Semerkandî, Tuhfetü'l-Fukahâ, II, 239.

³¹⁴ Semerkandî, Tuhfetü'l-Fukahâ, II, 239; Kudûrî, Muhtasar, s. 153.

³¹⁵ Mevsilî, el-İhtiyâr, III, 119; Merğînânî, el-Hidâye, I, 219; Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, s. 316.

³¹⁶ Bilmen, İstîlâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 78.

³¹⁷ Orhan Çeker, "İslam Hukukunda Süt Akralığı" *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2019, sy. 34, s. 351.

³¹⁸ Mevsilî, el-İhtiyâr, III, 119.

³¹⁹ Semerkandî, Tuhfetü'l-Fukahâ, II,239; Kâsânî, Bedâi'u's-Sanâi', IV, 9.

beslenme, yiyecek ile olur.³²⁰ Pişmiş yiyeceklerle karıştırılmış olan süt ile haramlığın sabit olmayacağı hususunda Ebu Hanife ve İmameyn görüş birliği içerisindedir. Pişmemiş yiyeceklerle karıştırılmış olan sütün haramlık doğurup doğurmayacağı konusunda ise ihtilaf söz konusudur. İmameyn pişmemiş yiyeceklerle karıştırılan sütün miktarı yiyeceklere göre fazlaysa haramlığın sabit olacağı kanaatindedir.³²¹

v. *Süt bağı oluşturacak olan emzirme, çocuk iki yaşına gelene kadar olmalıdır.*

Bu konu fakihler arasında ihtilafıdır. Süt emme müddeti, İmameyne göre iki yıldır; Ebu Hanife 'ye göre doğumdan itibaren iki buçuk (otuz ay) yıldır.³²² İmam Züfer'e göre süt emme müddeti ise üç yıl olarak kaydedilmiştir.³²³ İmameyne göre iki yılın sonunda çocuk süttten kesilmiş olsa da olmasa da emzirilmesiyle süt haramlığı tahakkuk etmez. Ebu Hanife'ye göre de otuz ayın sonunda çocuk süttten kesilmiş olsa da olmasa da emzirilmesi süt haramlığı doğurmaz.³²⁴ Ebu Hanife "Çocuğun anne karnında taşınması ile süttten ayrılmasının süresi otuz aydır"³²⁵ ayetindeki 'otuz ay' ibaresini hem gebeliğin hem de süttten ayrılmanın ayrı ayrı süresi olarak te'vil ederek süt emme müddetinin iki buçuk yıl olduğu sonucuna varmıştır.³²⁶ İmameyn, gebeliğin en kısa süresinin altı ay olması hasebiyle ilgili ayette³²⁷ geçen 'otuz ay'dan geriye kalan sürenin yani süt emme müddetinin yirmi dört ay olduğunu belirtmişlerdir.³²⁸ İlginçtir ki süt emme müddetini on beş yıla çıkaranlar olduğu gibi kırk yıla çıkaranlar

³²⁰ Merğınâni, el-Hidâye, I, 218; Mevsilî, el-İhtiyâr, III, 119.

³²¹ Mevsilî, el-İhtiyâr, III, 119; Merğınâni, el-Hidâye, I,218; Semerkandî, Tuhfetü'l-Fukahâ, II, 238-239.

³²² Mevsilî, el-İhtiyâr, III, 118; Merğınâni, el-Hidâye, I,217; Kudûri, Muhtasar, s. 152.

³²³ Merğınâni, el-Hidâye, I, 217; Semerkandî, Tuhfetü'l-Fukahâ, II, 237.

³²⁴ Kâsânî, Bedâi'u's-Sanâi', IV, 6.

³²⁵ Ahkaf 46/15.

³²⁶ Mevsilî, el-İhtiyâr, III, 118.

³²⁷ Ahkaf 46/15.

³²⁸ Mevsilî, el-İhtiyâr, III, 118; Kâsânî, Bedâi'u's-Sanâi', IV, 6; Merğınâni, el-Hidâye, I, 217.

bile olmuştur.³²⁹

Çocuğun süt emme müddeti içerisinde ancak süttten kesildikten sonra tekrar emzirilmesi durumunun hısımlık oluşturup-oluşturmayacağı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bu konuda, Hanefî fakihlerinin, süttten kesilmiş olan çocuğun otuz ay içerisinde³³⁰ ya da iki yıl içerisinde tekrar emzirilmesiyle haramlığın sabit olacağı,³³¹ süttten kesilmiş ve süte ihtiyacı kalmamış olan çocuğun iki sene ya da otuz ay içerisinde tekrar emzirilmesinin artık emmek olarak kabul edilmeyip hısımlık doğurmayacağı, aksine süttten kesildiği halde süte olan ihtiyacı halen devam eden çocuğun bu süre zarfında emzirilmesiyle tıpkı süttten kesilmemiş çocuğun emmesinin haram kılması gibi bu emmenin de haram kılan bir süt emme olacağı ve hısımlığın cereyan edeceği, iki yıl içinde bile olsa süttten kesilmiş çocuğun emzirilmesiyle radâ' hükümlerinin tahakkuk etmeyeceği gibi pek çok rivayetleri bulunmaktadır.³³²

Ebu Hanife'ye göre, annelerin çocuklarını iki tam yıl emzirdiklerini ve ebeveynlerin anlaşarak süttten kesmelerinin vebal olmayacağını bildiren ayet-i kerimede³³³ iki yıl ile sınır getirilmesi, boşanmış olan annenin emzirme karşılığında alabileceği ücretin iki yıl için caiz olduğunu beyan eder. Ayrıca iki yılın tamamlanmasından itibaren ebeveynlerin çocuğu süttten kesme konusunda muhayyer olduklarına işaret eder.³³⁴ İmameyne göre iki yıl içerisinde içilecek süt ile süt haramlığı sabit olur; sonrasında içilen süt sebebiyle radâ' hükümleri sabit olmaz.³³⁵

Yukarıda belirtilen beş şartı taşıyan emme, az ya da çok-miktarı fark

³²⁹ Kâsânî, Bedâi'ü's-Sanâi', IV, 6.

³³⁰ Semerkandî, Tuhfetü'l-Fukahâ, II,237.

³³¹ Belhî, el-Fetâva'l-Hindiyye, I, 342.

³³² Semerkandî, Tuhfetü'l-Fukahâ, II,237.

³³³ Bakara 2/233.

³³⁴ Kâsânî, Bedâi'ü's-Sanâi', IV, 6.

³³⁵ Kudûrî, Muhtasar, s. 152.

etmeksizin- Hanefilere göre haramlığı sabit kılar.³³⁶ Çünkü “Süt emziren anneleriniz (size haram kılındı)”³³⁷ ayetinde miktarla ve sayıyla ilgili herhangi bir sınırlama getirilmemiştir, mutlaklık söz konusudur.³³⁸

3.1.2.5. Emzirme Yoluyla Haram Olanlar

İslam Hukuku’nda üç yoldan kaynaklanan akrabalık bağı vardır. Bunlar: Soy akrabalığı, sıhri akrabalık ve bir de süt emme ve emzirmeden kaynaklanan süt akrabalığıdır.³³⁹ Hz. peygamber neseb ile haram olanların radâ’ ile de haram olduğunu beyan etmiştir.³⁴⁰ Bu hadis, süt emme veya emzirmenin haramlık sebeplerinden birisi olduğunun delilidir. Süt emme, haramlığın sabit olması konusunda neseb mesabesindedir.³⁴¹ Yani; süt emme veya emzirmenin şer’an hükmü nikahın haram olmasıdır. Dolayısıyla aralarında süt bağı bulunan kişiler birbirlerine namahrem olmazlar.³⁴² Bir kadının emzirdiği çocuk, onun hiçbir oğlu ya da kızıyla evlenemez. Emzirilen çocukla diğer çocuklar arasında süt kardeşliği oluşmuş olur.³⁴³ Ancak emzirilen çocuğun, emzirmeyen kardeşleri emziren kadınla veya onun çocuklarıyla evlenebilirler. Ayrıca radâ’, zamanın ve mekânın ihtilafı ile muhtelif olmaz. Örneğin; bir kadının bugün emzirdiği çocuk ile otuz yaşındaki evladı arasında süt kardeşliği meydana gelir. Yani arada otuz yaş bile olsa bu durum süt kardeşliğine engel değildir.³⁴⁴

³³⁶ Semerkandî, Tuhfetü’l-Fukahâ, II,237; Serahsî, el-Mebsût V, 134; Kudûrî, Muhtasar, s. 152; Kâsânî, Bedâi’u’s-Sanâi’, IV, 7.

³³⁷ Nisa 4/23.

³³⁸ Zeydan, el-Mufaşşal, VI, 247.

³³⁹ Kâsânî, Bedâi’u’s-Sanâi’, IV, 2.

³⁴⁰ Buhari, Şehadat , 7; Müslim, Radâ’, 1.

³⁴¹ Serahsî, el-Mebsût V, 132.

³⁴² Bilmen, Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 81.

³⁴³ Semerkandî, Tuhfetü’l-Fukahâ, II, 236; Kâsânî, Bedâi’u’s-Sanâi’, IV, 2-3.

³⁴⁴ Bilmen, Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 85-86.

Neseb ile haram olan kadınlar emzirme sebebiyle de haram olurlar. Süt yoluyla haram olanlar şunlardır:

- i.** Bir kimsenin süt cihetinden usûlü. Süt annesi, süt ninesi gibi.
- ii.** Süt cihetinden fûrûu. Bir kimse süt kızı, süt oğlunun kızı ve ila nihaye bunların çocuk ve torunlarıyla evlenemez.
- iii.** Süt anne ve babanın fûrûu. Bir kimse ana-baba bir, baba bir veya yalnız ana bir olan süt kardeşleri ve bunların ila nihaye fûruu ile evlenemez.
- iv.** Süt anne ve babanın usulünden yalnız ilk fûruu. Bunlar süt emenin, süt cihetinden amca, hala, dayı ve teyzeleri olup bunlarla evlenmesi yasaktır.
- v.** Süt baba ve dedelerin eşleri: Burada zifafın olup olmaması, sonucu etkilemez. Nitekim bir kimse, nesep babasının karısı ile de evlenemez.
- vi.** Süt oğulun veya süt oğlun oğlunun yahut süt kızın oğlunun karısı ile evlenmek yasaktır. Burada da zifafın olup olmaması sonucu etkilemez. Nitekim, bir kimse gelinleriyle evlenemez.³⁴⁵

Bu temel kaidenin iki istisnası bulunmaktadır: Kişinin süt kız kardeşinin annesi bundan müstesnadır; onunla evlenmesi caizdir, buna karşılık nesepten olan kız kardeşinin annesiyle evlenmesi caiz değildir. Aynı şekilde süt oğlunun kız kardeşi de bundan müstesnadır; kişinin onunla da evlenmesi caizdir, buna karşılık nesepten olan oğlunun kız kardeşi ile evlenmesi caiz değildir.³⁴⁶

³⁴⁵ Merğînânî, el-Hidâye, I, 217-218; Semerkandî, Tuhfetü'l-Fukahâ, II,235; Mevsilî, el-İhtiyâr, III, 118; Kâsânî, Bedâi'u's-Sanâi', IV, 4.

³⁴⁶ Nesefî, Kenzü'd-Dekâik, s. 267; Kudûrî, Muhtasar, s. 152; Zeydan, el-Mufaşşal, VI, 241.

Süt oğlunun karısıyla evlenmesi, süt babasının karısıyla evlenmesi, tıpkı nesebten olanlarla evlenmesinin caiz olmadığı gibi caiz değildir. Bir kadın bir kız çocuğunu emzirdiğinde, o kız çocuğu, emziren kadının kocasına, kocasının babaları ve oğullarına haram olduğu gibi kendisi vesilesiyle karısından süt inmiş olan koca da süt emen çocuğun(süt) babası olmuş olur. Bir kimse, süt erkek kardeşinin kız kardeşiyle evlenebilir, tıpkı nesebten olan erkek kardeşinin kız kardeşiyle evlenmesinin caiz olduğu gibi. Örneğin babaları bir olan iki erkek kardeşten birinin “anne bir kız kardeşiyle” diğer “baba bir erkek kardeşi” evlenebilir. Aynı kişiden süt emen çocukların birbirleriyle evlenmeleri caiz değildir. Süt emen kişinin de kendisini emziren kadının çocuklarından ve çocuklarının çocuklarından... biriyle evlenmesi caiz değildir. Süt emen çocuk süt annenin kocasının kız kardeşiyle de evlenemez; çünkü bu kişi onun süt halası olur.³⁴⁷

Sonuç itibariyle şu söylenebilir ki süt emenin nefsi emzirenin nesline haram olmaktadır. Ancak emzirilen çocuğun neseb hısımları ile emziren kadının neseb veya sıhrî hısımları arasında bir akrabalık söz konusu olmamaktadır. Yani emzirilen çocuğun nesebten kardeşleri ile emziren kadının nesebten çocukları arasında evlilik engeli doğmaz. Çünkü onların aynı kadından süt emmemeleri dolayısıyla fizikî ve biyolojik yapılarında ortak cüz söz konusu değildir.³⁴⁸

Yukarıda anlatıldığı gibi akrabalık bağı oluşturması hasebiyle süt hısımlarının fitne oluşturmayacak ise birbirlerine bakmaları aynı ortamda bulunmalarında mahzur görülmemiştir. Ancak süt hısımları neseb bağı taşıyanlar gibi birbiri üzerinde nafaka, miras ve nikah gibi hükümler oluşmaz. Dolayısıyla süt hısımları arasında bir maddi hak söz konusu değildir.

---

³⁴⁷ Kudûrî, Muhtasar, s. 152; Merğînânî, el-Hidâye, I, 218.

³⁴⁸ Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, s. 319.

3.1.2.6. Radâ'nın Sabit Olma Yolları

Fıkıh literatüründe “lebenü'l-fahl meselesi” olarak adlandırılan süt akrabalığı konusu emzirilen ile emziren arasında maddi bir hak oluşturmasa da nikah yasağı oluşturması hasebiyle oldukça mühim bir husustur. Bu sebeple süt hısımlığından meydana gelecek olan süt haramlığı yani mahremiyet hususu ispat edilmek zorundadır. Süt haramlığı iki yol ile sabit olur. Bunlar ikrar ve beyyinedir.³⁴⁹

3.1.2.6.1. İkrar

Bu, erkeğin ve kadının birlikte ya da ayrı ayrı süt hısımlığını itiraf etmeleridir.³⁵⁰ Bir erkek ve kadın evlenmeden önce süt hısımlığını ikrar ederlerse, evlenmeleri helal değildir. Buna rağmen evlenirlerse akit fasit olur ve kadın mehir isteyemez. İkrar, evlendikten sonra olursa derhal ayrılmaları gerekir. Kendi istekleriyle ayrılmazlarsa hâkim cebren ayırır. Çünkü akdin bozukluğu ortaya çıkmıştır.³⁵¹ Burada kadın, belirlenen mehirle, emsal mehirden az olana hak kazanır. Ayrıca nafaka ve sükna hakkı da olmaz.³⁵² İkrar yalnız erkek tarafından ve evlilikten önce olursa evlenmeleri helal değildir. Evlendikten sonra olursa derhal ayrılmaları gerekir. İkrar yalnız kadın tarafından ve evlilikten önce olursa evlenmeleri yine helal değildir. Fakat erkek kadının yalan söylediği kanaatindeyse fetvaya esas olan görüşe göre bu kadınla evlenmesi caizdir. Kadın evlilikten sonra ikrarda bulunsa, bu ikrar, kocası onu tasdik etmedikçe evliliğin sıhhatini etkilemez.³⁵³

3.1.2.6.2. Beyyine (Şahitler)

³⁴⁹ Kâsânî, Bedâi'ü's-Sanâi', IV, 14; Belhî, el-Fetâva'l-Hindiyye, I, 347.

³⁵⁰ Zeydan, el-Mufaşşal, VI, 270.

³⁵¹ Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, s. 320.

³⁵² Belhî, el-Fetâva'l-Hindiyye, I, 347.

³⁵³ Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, s. 320.

Adaletli iki erkek ya da bir erkek ve iki kadının süt hısımlığına şahitlik yapmasıdır. Bundan daha az sayıda kişinin şahitliği ve kadınların tek başlarına şahitlikleri kabul edilmez.³⁵⁴ Dört mezhep de adaletli iki erkek veya bir erkekle iki kadının şahitliği ile süt hısımlığının sabit olacağı konusunda görüş birliği içindedir. Ancak tek erkek, tek kadın veya dört kadın şahitle süt hısımlığının sabit olup olmayacağı konusu ihtilaflıdır. Hanefilere göre bu şahitlikler kabul edilmez.³⁵⁵ Çünkü Hz. Ömer'in; "Süt hısımlığı konusunda iki erkek şahitten daha az kabul edilmez." dediği rivayet edilmiştir. Sahabelerden bu uygulamaya karşı çıkan olmadığı için bu konuda icma oluşmuştur.³⁵⁶

Yukarıda bahsi geçen ikrar ve beyyine konuları gösteriyor ki; süt akrabalığı konusu nikah ve sonrasında yüklenen hak ve sorumlulukları kökünden değiştirebileceği için evlenecek bireyler arasında süt yönünden de bir bağın olup olmadığı konusu netlik kazanmak zorundadır. Nikahın ifsadı ile sonuçlanabilecek bir ikrar veya beyyine bulunması durumunda ise Yüce Allah (c.c.) kadının hakkını zayi etmeyip mehrini emsal mehre yakın bir meblağ ile de olsa muhafaza etmiştir. Bu da süt hısımlığı gibi bir konuda dahi İslam hukukunun fasit evlilikte herhangi bir haksızlığın meydana gelmesinin önüne nasıl geçtiğini gözler önüne sermektedir.

3.1.3. Hidane

3.1.3.1. Tanımı ve Kapsamı

Kendi işlerini göremeyecek çağdaki çocuğa, yetkili olan kimsenin muayyen süresi içinde bakması ve onu terbiye etmesi hakkı ve görevine hidâne veya hadâne

³⁵⁴ Kâsânî, Bedâi'ü's-Sanâi', IV, 14; Kudûrî, Muhtasar, s. 153; Zeydan, el-Mufaşşal, VI, 267.

³⁵⁵ Zeydan, el-Mufaşşal, VI, 266-269.

³⁵⁶ Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, s. 32.1

denir.³⁵⁷ Himayeye alınan çocuk erkek çocuksa mahdûn, kız çocuksa mahdûne olarak isimlendirilir; himayesine alan erkeğe hâdın (erkek bakıcı), kadına hâdine (kadın bakıcı) veya her ikisine de “men lehu’l-hadâne” denir.³⁵⁸

3.1.3.2. Hidane Hakkı Öncelikle Annenindir

Süregelen bir evlilikte çocuğun bakımını kimin üstleneceği konusu genellikle gündeme gelmeyip anne ve baba bu işi ortak olarak yürütür. Ancak boşanma durumu söz konusu olduğunda bu konu çoğunlukla sorun teşkil edebilmektedir ya da akıllarda soru işaretlerine sebep olmaktadır.

Hidane, babayla boşandıktan sonra çocuğa yabancı olan birisiyle evlenmediği ve fasık olmadığı sürece ittifakla annenin hakkıdır.³⁵⁹ Anne zımmi bile olsa Müslüman çocuğuna temyiz çağına gelene kadar bakmaya en çok hak sahibidir.³⁶⁰ Çünkü anneler, erkeklere/babalara göre genel itibarıyla daha şefkatli, daha sabırlı ve çocukların bakımı ve terbiyesi açısından daha dirayetlidirler.³⁶¹ Zaten “hadn/hidane” sözcüğünde kadının çocuğu bağrına basması, onu kucağına alıp sevip okşaması ve kuşun yumurta ya da yavrularını kanatlarının altına alması anlamları vardır.³⁶² Anne kafir bile olsa hidane hakkı bakımından Müslüman bir anne gibi değerlendirilerek bu hakkın onun olduğu kabul edilir.³⁶³ Ancak kafir olduğu takdirde çocuklar temyiz çağına gelene kadar onların hidane hakkına sahiptir. Sonrasında çocukların ahlakı düşünülerek onun

³⁵⁷ Erdoğan, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, s. 129.

³⁵⁸ Çeker, İslam Hukukunda Çocuk, ss. 170-171.

³⁵⁹ Molla Hüsrev, Dürerü’l-Hükkam, I, 410.

³⁶⁰ Semerkandî, Tuhfetü’l-Fukahâ, II, 231.

³⁶¹ Osman b. Ali Zeylaî, *Tebyînü’l-Hakâik Şerhu Kenzi’d-Dekâik ve Haşiyeti’ş-Şelebî*, el-Matbaatü’l-Kübra’l-Emîriyye, Bulak, Kahire, 1. Baskı, 1313, III, 46.

³⁶² Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, ss. 322-323.

³⁶³ Semerkandî, Tuhfetü’l-Fukahâ, II, 231.

hidane hakkı sona erdirilmiştir.³⁶⁴

Anne mürted (dinden dönmüş) ise hidane hakkına sahip değildir. Çünkü dinden dönmesi dolayısıyla hapsedilmesi gerekir ki bunun da çocuğa zararı dokunur.³⁶⁵ Kanaatimizce bu, annenin mürted olması durumunun, bugün ülkemiz açısından herhangi bir hapis cezası gerektirmemesi hasebiyle günümüz şartları açısından tekrar gözden geçirilip değerlendirilmesi gerekebilir.

Boşanmış olup çocuklarının bakımını üstlenme konusunda anlaşmazlığa düşen ebeveynler için şu olay yol göstericidir: Bir kadın Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanına gelerek şöyle demiştir: “Ya Resulallah, şu çocuk benim oğlumdur. Karnım ona yuva, göğsüm pınar, kucağım da ona kundak olmuştur. Şimdi babası beni boşadı ve oğlum benden çekip almak istiyor.” Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), “Başkasıyla evlenmediğin sürece onu almaya daha çok hak sahibisin.” buyurmuştur.³⁶⁶ Hz. Ebubekir (r.a.) de bir babayı teselli etmeye annenin babaya göre evladına karşı daha şefkatli ve sabırlı olduğunu bakımı konusunda babadan daha kabiliyetli olduğunu dile getirmiştir.³⁶⁷

Bunlardan da anlaşıldığı üzere hidane hakkı bakımından anne, -başkasıyla evlenmediği sürece- babaya göre önceliklidir. Çocuk belirli bir yaşa gelip belirli bir olgunluğa eriştikten sonra ise çocuğun himayesinde, terbiyesinde babanın daha ehil olacağı düşünülmüştür.³⁶⁸

---

³⁶⁴ Semerkandî, Tuhfetü'l-Fukahâ, II, 231.

³⁶⁵ İbn Âbidîn, Reddû'l-muhtâr, V, 253.

³⁶⁶ Ebu Davud, Talak: 35; Müsned, 2/203.

³⁶⁷ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî Abdürrezzâk (ö. 211/826-27), *el-Musannef*, el-Mecalisu'l İlmiyye, Canubi Afrikia, 1970, VII, 154, Hadis No: 12601.

³⁶⁸ Bilmen, *Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, II, 428.

3.1.3.3. Hidane Yükümlülüğü

Hidane konusu fakihler arasında tartışılırken her zaman çocuğun yetiştirileceği ortamın iyileştirilmesi böylelikle çocuğun hem ruh hem beden sağlığını koruması ve dini eğilimini doğru bir şekilde oluşturması amaçlanmıştır. Aynı zamanda anne babanın ve varsa süt hısımlarının görev ve sorumluluklarının bir disipline sokulması amaçlanmıştır. Bu sebeple hidane hem çocuğun ebeveynleri üzerindeki bir hakkı olarak hem de hidane ile yükümlü olan kişilerin çocuğa olan sevgi ve şefkatinden ötürü hidanenin tabii bir arzusu olması hasebiyle ebeveynin hakkı olduğu düşünülmüştür.

Nikah çatısı altında yaşan çiftler arasında hidanenin kimse ait olduğu önemli değildir. Ancak nikah akdi sona ermiş çiftler arasında hidane hakkının kime ait olduğu önemli bir konudur.

Öncelikle şuradan başlamak gerekir. Hidanenin, hadine için bir hak mı görev midir bu konu başta belirtildiği gibi fakihler tarafından tartışılmıştır. Hak olarak kabul edilirse hadine buna zorlanamayacak; görev olarak kabul edilirse zorlanabilecektir. Hanefilere göre hidane, hadine için de çocuk için de hak teşkil etmektedir.³⁶⁹ Bir anne, herhangi bir mâni yoksa çocuğunu hidanesi altına alıp beslemekle dinen mükelleftir; hukuken mükellef değildir. Dolayısıyla Hanefilerce fetvaya esas olan görüşe göre anne ve diğer hidane hakkı sahipleri emzirmeye mecbur tutulmadıkları gibi hidaneye de mecbur tutulmazlar. Fakat çocuğun hadinesi taayyün ederse yani bir hadineden başka bir hadine bulunmazsa ya da onun aşağısındakiler hidaneyi kabul etmezlerse o zaman o muayyen hadine bakım ve terbiye sorumluluğunu kabul etmek durumunda kalır.³⁷⁰ Mesela çoğunluğa göre anneden başka bu sorumluluğu alacak kimse bulunmazsa ya

³⁶⁹ Aydın, İslam-Osmanlı Aile Hukuku, s. 55.

³⁷⁰ Bilmen, İstlâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 426.

da baba fakir olursa anne hidaneyi kabule zorlanır³⁷¹.

Hidane konusunda üç kişinin hakkı söz konusu olur. Bakım sorumluluğunu üstlenecek olan kimse, bakılacak çocuk ve veli (baba ya da onun yerine geçen başka veli). Bu üç hak çelişirse bakılacak çocuğun hakkı öncelik kazanır.³⁷² Mücerred haklardan olan hidane hakkı İslam hukukuna göre yalnızca bakım sorumluluğunu üstlenme hakkı bulunan kimseye aittir³⁷³. Çünkü o, bu hakkını bedelli veya bedelsiz olarak düşürme hakkına sahiptir. Hidane ondan başkasına ait bir hak olsaydı onun düşürmesiyle düşmezdi.³⁷⁴

3.1.3.4. Hidane Hakkına Sahip Olan Kişiler

3.1.3.4.1. Kadınlar

Fakihler hidane hakkına sahip olanlar arasında öncelik sıralaması yapmış olup kadınları hidane hakkına daha layık görmüşlerdir.³⁷⁵ Sıralamada tüm kadınlar bittikten sonra erkeklere geçilmiştir. Aynı cinsiyetten olanlar arasından daha şefkatli ve daha yakın akraba olanlar öne alınmış, sonrasında ise mahrem ve asabe erkeklere öncelik tanınmıştır.³⁷⁶ Velayet, yakınlık sebebiyledir, çocuğu koruma konusunda en çok hak sahibi olan soy bakımından ona en yakın olandır.³⁷⁷ Eğer anne yoksa veyahut annenin evlatlara bakma salahiyeti yoksa o zaman anneanne ile başlayıp devam eden bir hadane zinciri mevcut olup³⁷⁸ Hanefilere göre bu zincir sırasıyla şöyledir: Anneanne, babaanne, öz kız kardeşler, anne bir kız kardeşler, baba bir kız kardeşler, teyzeler,

³⁷¹ Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, I, 396.

³⁷² Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, s. 323.

³⁷³ Çeker, İslam Hukukunda Çocuk, s. 171.

³⁷⁴ Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, s. 323.

³⁷⁵ Kâsânî, Bedâi' u's-Sanâi', IV, 41.

³⁷⁶ Serahsî, el-Mebsût V, 211-212.

³⁷⁷ Mevsilî, el-İhtiyâr, IV, 16.

³⁷⁸ Bilmen, Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 428.

halalar, mirastaki sıralanışına göre asabeler.³⁷⁹ Bedai' sahibine göre amca, dayı, teyze ve hala kızları hidanede hak sahibi değildir.³⁸⁰ Hidanede hem anne hem de baba tarafından akraba olan kadınlar önceliklidir, sonrasındaysa anne tarafı, baba tarafına göre önceliklidir.³⁸¹ Bu öncelik sıralaması İslam hukukçuları arasında revaç bulmuştur ama aynı zamanda teferruatta bazı küçük farklılıklar da vücut bulmuştur.³⁸² Örneğin; teyzelerin mi yoksa halaların mı hidanede öncelikli olduğu konusu ihtilaflıdır. Bir rivayete göre akrabalıkta teyzeler halalara müsavidir; ancak akrabalıkları anne tarafından geldiği için hidanede teyzeler halalardan önce gelmektedir. Çünkü teyze anne mesabesindedir.³⁸³ Nitekim Hz. Peygamber "*Teyze anne gibidir*"³⁸⁴ buyurmuştur. İmam Muhammed ve İmam Züfer bu görüştedirler.³⁸⁵ Başka bir rivayete göre ise bunun aksine halaların teyzelerden önce geldiği kaydedilmiştir.³⁸⁶

3.1.3.4.2. Erkekler

Hidane altındaki çocuğun sıralanan bu kadınlardan bir yakını yoksa bu takdirde hidane mahrem mirasçılarının asabelerinin sıralanışına uygun olarak erkeklere intikal eder: Babalar, dedeler, erkek kardeşler, onların oğulları, amcalar, -erkek çocuklar için amcaların oğulları.³⁸⁷ Bununla birlikte bir kız çocuğu, amca oğlu gibi mirasçı bir erkeğin hidane sorumluluğuna verilmez; çünkü amca oğlu onun mahremi değildir, nikah düşer.³⁸⁸ Bir görüşe göre erkeklerden asabe yoksa Hanefilere göre hidane hakkı

³⁷⁹ Neseî, Kenzü'd-Dekâik, s. 311.

³⁸⁰ Belhî, el-Fetâva'l-Hindiyîye, I, 541; Kâsânî, Bedâi'u's-Sanâi', IV, 42.

³⁸¹ Mevsilî, el-İhtiyâr, IV, 15.

³⁸² Çeker, İslam Hukukunda Çocuk, s. 177.

³⁸³ Mevsilî, el-İhtiyâr, IV, 15.

³⁸⁴ Tirmizî, Birr 6; Buhârî, Sulh 6, Megâzi 43; Ebû Dâvûd, Talâk 35.

³⁸⁵ Kâsânî, Bedâi'u's-Sanâi', IV, 41.

³⁸⁶ Her iki rivayet için bk. Semerkandî, Tuhfetü'l-Fukahâ, II,229.

³⁸⁷ Mustafa Baktır, "İslam Hukuku Açısından Çocuk Terbiyesi", *İslamda Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu*, İlmî Neşriyat, I, 54-55.

³⁸⁸ Serahsî, el-Mebsût V, 212; Kâsânî, Bedâi'u's-Sanâi', IV, 43.

zevi'l-erhâma (çocuğun annesine bağlı uzak akrabasına) intikal eder. Bu durumda sıralama şu şekilde olur: Annenin babası, anne bir erkek kardeş, onun oğlu, anne bir amca, anne bir dayı, baba bir dayı.³⁸⁹ Daha sağlam görülen başka bir görüşe göre ise erkek asabeden kimse bulunmazsa hidane hakkı zevi'l-erhâma intikal etmez. Çünkü çocukla zevi'l-erhâm arasında doğrudan bir mirasçılık ve mahremlilik ilişkisi yoktur ve hısımlık ilişkisi de zayıftır. Bundan dolayı zevi'l-erhâmdan olup miras alamayan erkeklerin hidane hakkı yoktur. Çocuğun kız kardeşinin oğlu, anne bir erkek kardeşinin oğlu, annesinin babası, dayısı ve anne bir amcası bu niteliktedir.³⁹⁰

3.1.3.5. Hidane Hakkına Sahip Olan Kişilerde Aranan Şartlar

Hidane hakkına sahip olan kişilerde üç türlü şart aranır. Hem kadınlarda hem de erkeklerde aranan ortak şartlar yanında sadece kadınlarda aranan şartlar ve sadece erkeklerde aranan şartlar vardır.

3.1.3.5.1. Ortak şartlar:

i. Akil ve baliğ olmak: Çocukların bakım ve terbiyesi için aklî dengesi yerinde olmayan, deli kimselere verilmesi caiz değildir.

ii. Çocuğu terbiye etmeye muktedir olmak: Bakım sorumluluğunu alacak kişilerin çocuklarla hakkıyla ilgilenebilmeleri için çok yaşlı, kör, dilsiz, hasta ve oturak olmamaları gerekir.³⁹¹

iii. Ahlaken güvenilir olmak: Çocuğu terbiye edip onu düzgün bir ahlaka sahip kılacağı konusunda güven vermeyen bir kimsenin hidane hakkı yoktur. Mesela fasık

³⁸⁹ Bilmen, Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 429.

³⁹⁰ Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, ss. 326-327.

³⁹¹ Abdurrahman el-Cezîrî, *Kitâbu'l-Fıkh alâ'l-Mezâhibi'l-Erbea*, Mısır, tsz., IV, 596-598.

ya da haram eğlencelerle tanınmış birisinin hidane hakkı sakıt olur.³⁹² İbn Abidin hidaneye engel olan bu fasıklığı “çocuğun zayi olacağı bir fasıklık” olarak kayıtlamıştır.³⁹³ Mesela annenin şarkıcı, zâni, hırsız olması gibi.³⁹⁴ Dolayısıyla anne çevrede ahlaksız olarak tanınmış olsa bile çocuk bu durumu kavrayabilecek yaşta değilse hidane hakkı devam eder. Durumu kavrayacak yaşa geldiğindeyse ahlakının bozulmasını önlemek için anneden sonra gelen hidane hakkı sahibine verilir.³⁹⁵ Başka bir görüşe göre ise Buradaki fâsıklıktan kasıt kadının çocuğu evde yalnız bırakarak dışarı çıkmasıdır. Nitekim çocuk bir emanettir ve emanete hıyanet eden de güvenilir kişi kabul edilemez. Kadının bir ma’siyet sebebiyle evden çıkması şart olmayıp ebelik vb. bir iş için de çocuğu evde bırakıp dışarı çıkmasında da durum aynıdır.³⁹⁶

Yukarıda sayılan şartlar da gösteriyor ki hidane sorumluluğunun verileceği kişilerde aranan şartlar tamamıyla çocuğun gelişimini en olumlu şekilde tamamlamasına yardımcı olup olmamasına dayandırılmıştır. Böylece çocuğun “ağaç yaşken eğilir” deyimine ithafen küçük yaşta kimin terbiyesi altında olması gerektiğinin sınırını çizmek suretiyle çocuğun hidane hakkını korumuştur.

3.1.3.5.2. Kadınlarda aranan şartlar:

i. Hadinenin çocuğa yabancı olan veya ona mahrem olmayan bir yakını ile evli olmaması gerekir.³⁹⁷ “Başkasıyla evlenmediğin sürece onu almaya daha çok hak sahibisin.”³⁹⁸ hadisi de bunu beyan etmektedir. Ayrıca çocuğa, mahremi olmayan

³⁹² Bilmen, İstılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 432-434.

³⁹³ Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, s. 328; İbn Âbidîn, Reddû’l-muhtâr, V, 253.

³⁹⁴ İbn Âbidîn, Reddû’l-muhtâr, V, 253.

³⁹⁵ Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, s. 328.

³⁹⁶ Baktır, “İslam Hukuku Açısından Çocuk Terbiyesi”, s. 57.

³⁹⁷ Çeker, İslam Hukukunda Çocuk, s. 171.

³⁹⁸ Ebu Davud, Talak: 35; Müsned, 2/203.

kimseden ziyade mahremi olan kimsenin daha merhametli olacağı, muhtemeldir.³⁹⁹ Ancak -kocasını ölmüş olan- çocuğuna mahrem olmayan bir kimseyle evlenmesine rağmen ona ücretsiz bakmak isteyen anne, çocuğa ücret karşılığında bakacak olan hadineye tercih edilir. Böylelikle çocuğun malı korunmuş olur. Hidane konusunda çocuğun menfaatini göz önünde bulundurarak fetva vermek hikmet ve maslahat gereğidir.⁴⁰⁰

ii. Bakımı üstlenecek olan kadının, çocuğun mahrem nesep akrabalarından olması gerekir. Annesi, kız kardeşi, büyük annesi gibi.⁴⁰¹ Kadın çocuğa yabancı birisi olursa hidane hakkı sabit olmaz. Nitekim süt anne ve süt kız kardeş böyledir. Ayrıca çocuğa yakın olduğu halde onunla arasında evlenme engeli bulunmayan birinin de yine hidane hakkı sabit olmaz. Amca, dayı, hala ve teyze kızları bu niteliktedir.

iii. Çocuğun güvenlik içinde bulunacağı bir yerde oturmak. Çünkü aksi durumda çocuğun ezaya uğrama ihtimali söz konusudur.

iv. Çocuğun babası fakirse kadının bakım işini ücretsiz yapmayı kabul etmiş olması. Aksi takdirde akrabalar arasında hidane işini ücretsiz yapacak olan varsa ücretle yapmak isteyen bu hakkı düşer.⁴⁰²

3.1.3.5.3. Erkeklerde aranan şartlar:

i. Bakımı üstlenilecek olan çocuk kız ise erkeğin ona mahrem olması gerekir.⁴⁰³ Amca oğlunun amca kızı üzerinde hidane hakkı olmadığı dile getirilmişti ancak kaynaklardan bazıları belli şartlar dahilinde Hanefilere göre -kız çocuğunun, amca oğlu dışında asabesi yoksa amca oğlunun güvenilir olması ve ondan yana

³⁹⁹ Kâsânî, Bedâi'ü's-Sanâi', IV, 41.

⁴⁰⁰ Bilmen, Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 432.

⁴⁰¹ Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, I, 395.

⁴⁰² Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, s. 329.

⁴⁰³ Kâsânî, Bedâi'ü's-Sanâi', IV, 43.

fitneden korkulmaması halinde- ve hakimın uygun görmesi durumunda küçük kızın amca oğlunun yanında kalabileceğini; hakimın uygun görmediği takdirde güvenilir Müslüman bir kadının yanına tevdi edileceğini kaydetmiştir.⁴⁰⁴

ii. Asebeden olan erkekle hidanesi altındaki çocuk arasında din birliği olmalıdır.⁴⁰⁵

Hidane açısından akrabalarından aynı derecede birden fazla kişi bulunursa daha takvalı olana öncelik verilir, daha sonra da daha yaşlı olana öncelik verilir.⁴⁰⁶ Ancak Burada kişilerin fasık ve bunak olmamasına dikkat edilir.⁴⁰⁷ Hidane şartlarını taşımayan ya da bu şartları zaman içinde kaybeden kişiden çocuk alınır ve sırada ondan sonra gelene verilir.⁴⁰⁸

Hidane hakkına sahip olan kimselere, kendileri talep etmedikçe aciz olabilecekleri ihtimali göz önünde bulundurularak çocuk verilmez.⁴⁰⁹ Ancak bu noktada bir istisna söz konusudur ki şayet baba, çocuğunun hidanesi sona erdikten sonra çocuğunu almaktan imtina ederse, bakım sorumluluğunun kendisinde olması sebebiyle çocuğu almaya zorlanır.⁴¹⁰

Çocuklara buluğdan önce kimin hidanesi altında bulunmak istediklerine dair muhayyerlik verilmez, hidane hakkı kime aitse çocuk ona tevdi edilir.⁴¹¹ Çünkü buluğa ermemiş bir çocuk yanlış yönlendirmelerden çabuk etkilenebilir. Kötü niyetli bir ebeveynin elinde kalabilir.

⁴⁰⁴ Mevsilî, el-İhtiyâr, IV, 16.

⁴⁰⁵ Bilmen, Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 433.

⁴⁰⁶ Kâsânî, Bedâi‘u’s-Sanâi‘, IV, 43; Serahsî, el-Mebsût V, 212.

⁴⁰⁷ Baktır, “İslam Hukuku Açısından Çocuk Terbiyesi”, ss. 56-57.

⁴⁰⁸ Karaman, Ana Hatlarıyla İslam Hukuku, II, 143.

⁴⁰⁹ Molla Hüsrev, Dürerü’l-Hükkam, I, 410; Mevsilî, el-İhtiyâr, IV, 14.

⁴¹⁰ Mevsilî, el-İhtiyâr, IV, 14.

⁴¹¹ Bilmen, Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 429.

3.1.3.6. Hidaneyi Düşüren Sebepler

Birtakım sebeplerle hidane hakkı düşebilir. Bunlar:

i. Bakım sorumluluğunu üstlenen kişinin, çocuğu babanın bulunduğu beldeden başka bir yere götürmesi (Hanefilere göre çocuğu babanın günlük olarak ziyaret edemeyeceği uzaklıkta bir yerdir),

ii. Akıl hastalığı, bunaklık, cüzzamlık gibi hastalıklar,

iii. Bakım sorumlusunun içki, kumar vb. fık amellere dalarak çocuğu koruyamayacak duruma gelmesi

iv. Kocasından boşanan ya da kocası ölen kadının çocuğun mahremi olmayan bir erkekle evlenmesi ve zifaf olması durumu gibi.⁴¹² Ancak hidaneye engel olan sebep ortadan kalkarsa hidane hakkı geri döner. Hastalık gibi zorunlu bir engel de olsa evlilik, yolculuk, fasıklık gibi ihtiyari bir engel de olsa durum değişmez çünkü sonuç itibariyle hidaneye mâni olan engel ortadan kalkmıştır. Ayrıca Hanefiler bاین talakla boşanmış olan bir kadın için iddetin bitmesinden önce bile olsa hidane hakkının hemen geri döneceği; ric'i talakla boşanmış olan bir kadının ise ancak iddetinin bitmesiyle hidane hakkının geri döneceği kanaatindedirler.⁴¹³

3.1.3.7. Hidane Ücreti

Hanefilere göre bakım sorumluluğunu üstlenen anne, çocuğun babasıyla evli veya ric'i talak iddeti beklemekte ise çocuğun bakımı dolayısıyla ücret alma hakkına sahip değildir. Bاین talak iddeti bekleyen kadının hidane ücreti alıp-alamayacağı

⁴¹² Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, ss. 330-331.

⁴¹³ Zühaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî, VII, 732.

konusunda ise ihtilaf vardır. Bir rivayete göre bu şekildeki bir kadının ücret alma hakkına sahip olduğu söylenirken, diğer rivayete göre bunun zıttı söylenir.⁴¹⁴ Yine de daha uygun olan görüşe göre beklenen iddet, ric'i talak iddeti de olsa bâin talak iddeti de olsa mu'tedde hidane ücreti alamaz.⁴¹⁵ İddetin sona ermesinden sonra ise anne hidane ücretine hak kazanır. Bu ücret emzirme ücretinden ve çocuğun nafakasından ayrı olarak verilir.⁴¹⁶

Küçüğün hidane masrafını karşılayabilecek malı, babanın da gücü yoksa ve ücretsiz olarak hidaneyi kabul edecek kimse de bulunmazsa bu durumda anne veya gerekirse hidane konusunda ondan sonra gelen hidane hakkı sahipleri hidaneye mecbur edilir. Hak edilen ücret ise ödeyebileceği zamana kadar babaya borç olur ve bu borç eda ya da ibra ile ancak düşebilir.⁴¹⁷

Bunlarla birlikte şunu da belirtmek gerekir ki boşanıp iddeti bitmiş olan anne gerek emzirme işini olsun gerekse bakım ve terbiye işini olsun teberru olarak ücret almaksızın da yapabilir ve bu, onun ahlakının güzelliğindedir. Bu durumda da baba, çocuğun bakım masraflarını nafaka vererek karşılamaya devam edecektir. Çocuğun bakımı için alınacak olan ücret bu nafakadan ayrı bir bedeldir.⁴¹⁸

Hanefilere göre anne çocuğunu ücretsiz emzirmeyi kabul etmiyorsa ücretsiz emzirecek olan kadına, anneye göre öncelik verilir. Ancak hidanede durum böyle değildir. Ücretsiz olarak bakım sorumluluğunu üstlenecek olan kadın eğer küçüğün mahremi değilse hidanede hak sahibinin önüne geçirilmez. Küçüğün mahremi olduğu durumda ise ancak baba fakirse ya da ücret küçüğün malından verilecekse ona öncelik

---

⁴¹⁴ Bilmen, İstılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 441.

⁴¹⁵ Belhî, el-Fetâva'l-Hindiyye, I, 543.

⁴¹⁶ Belhî, el-Fetâva'l-Hindiyye, I, 543.

⁴¹⁷ Zühaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî, VII, 735.

⁴¹⁸ Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, ss. 331-332.

tanınır.

Bakım sorumluluğu ile emzirmenin bu noktada farklı olmasının sebebine gelince emzirmekten maksat gıdalanmaktır. Bu, adeta mahrem olmayanların da mahrem oldukları varsayılarak gerçekleştirilir. Hidaneden maksat ise küçüğün terbiye edilmesi, korunup gözetilmesidir. Bunun için şefkatli ve merhametli olmak gerekir. Yakın hadine uzak olan hadineden daha şefkatlidir.⁴¹⁹ Kanaatimizce hidane için anne ücret isteyip bir başkası ücret istemezken bile annenin hidanede öncelenmesi İslam Hukukunun, bir çocuğa kendi annesi tarafından verilecek olan eğitime, terbiyeye, onun güzel yetişmesine ne denli önem verdiğini açıkça göstermektedir.

3.1.3.8. Hidanede Mesken

Kadın ve erkeğin evlilikleri devam ettiği sürece çocukları da normal olarak kendi evlerinde terbiye edilir.⁴²⁰ Herhangi bir ayrılık durumunda babanın, anne/hadine ile çocuğun kalacakları evin kirasını temin etmesi gerekir. Ancak bu hüküm, hadineyle çocuğun birlikte kalacakları bir yer olmadığı takdirde geçerlidir; birlikte kalacakları bir yer varsa babanın ayrıca bir yer temin etme görevi yoktur.⁴²¹ Aynı şekilde küçüğün hizmetçiye ihtiyacı varsa hizmetçi ücretinin de karşılanması gerekmektedir.⁴²² Bunlar, babanın çocuğu için karşılaması gereken şu beş türlü nafakanın kapsamına girmektedir: Emzirme ücreti, hidane ücreti, yatak-yorgan gibi temel ihtiyaçlar, hidane meskeninin ücreti, ihtiyaç duyulduğu takdirde hizmetçi ücreti.⁴²³

Fakihler, hidane masraflarının öncelikle hidane altında bulunanın yani çocuğun

⁴¹⁹ Zühaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî, VII, 735.

⁴²⁰ Faruk Aydın, *İslam Hukukunda Hidane (Çocuk Bakımı ve Himayesi)*, (Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, s.74.

⁴²¹ Baktır, "İslam Hukuku Açısından Çocuk Terbiyesi", s. 61.

⁴²² Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 397.

⁴²³ Zühaylî, el-Fıkhü'l-İslâmî, VII, 704.

malından karşılanacağı kanaatindedir.⁴²⁴ Eğer çocuğun malı yoksa bu masrafları karşılamak, babanın veya nafakası kimin tarafından karşılanması gerekiyorsa onun tarafından ödenir.⁴²⁵

3.1.3.9. Hidane Süresi

Fakihler hidanenin doğumdan itibaren başlayıp temyiz yaşına kadar devam ettiği üzerinde ittifak etmişlerdir. Ancak temyiz yaşından sonra bu hakkın kalıcılığı konusunda farklı görüşlere sahiptirler.⁴²⁶

Hanefilere göre erkek çocuk yeme, içme, giyinme ve temizlik işlerini tek başına yapmaya kadar hadinesi olan kadınların yanında kalır. Bu işleri tek başına yapabileceği yaş yedi yaş olarak belirlenmiştir. Kız çocuk ise baliğ oluncaya kadar⁴²⁷ -İmam Muhammed'e göre müstehad oluncaya kadar⁴²⁸- anne, anneanne ya da diğer hadinesi olan kadınların yanında kalır. Aslında kıyasa göre erkek çocuğun da baliğ oluncaya kadar küçüklüğünden kaynaklı ihtiyaçlarını gidermek ve onu terbiye etmek hadinesi olan kadınların hakkıdır.

Bu noktada sahabenin icmayla kıyas terk edilerek istihsanen hüküm verilmiştir. Çünkü erkek çocuklar, işlerini tek başlarına yapabilecek yaşa gelince bu sefer te'dib edilmeye, erkeklerin ahlakıyla ahlaklanmaya ihtiyaç duyar. Babalar bu konuda daha mukteldir.⁴²⁹ Kız çocuklar ise ergenlik çağına gelinceye kadar kadınların edebini öğrenmeye, onların ahlakıyla ahlaklanmaya ve ev işlerini

⁴²⁴ Karaman, Mukayeseli İslam Hukuku, I, 397.

⁴²⁵ Bilmen, Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 441.

⁴²⁶ Çeker, İslam Hukukunda Çocuk, ss. 178-179.

⁴²⁷ Kudûrî, Muhtasar, s. 174; Mevsilî, el-İhtiyâr, IV, 15.

⁴²⁸ Bilmen, Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, II, 435; İmam Muhammed'den gelen bir rivayete göre ise kız çocuk baliğ ya da müstehad oluncaya kadar hadinesi olan kadınların yanında kalır. bk. Kâsânî, Bedâi'u's-Sanâi', IV, 42.

⁴²⁹ Semerkandî, Tuhfetü'l-Fukahâ, II, 230; Kâsânî, Bedâi'u's-Sanâi', IV, 42.

öğrenmeye ihtiyaç duyarlar. Kadınlar bunları öğretme konusunda erkeklere göre daha başarılıdır.

Ergenlik çağından itibaren ise muhafazaya, korunmaya ihtiyaç duyarlar. Bu konularda ise erkekler daha kabiliyetlidir. Dolayısıyla kız çocuğun ergenlik çağından sonra babasının gözetiminde olması daha uygundur.⁴³⁰

Hanefilere göre çocuğun ebeveynlerinden hangisinin yanında kalacağı konusunda muhayyerlik hakkı yoktur.⁴³¹ Şafiiler ise temyiz çağından sonra çocuğun anne ve babadan hangisinin yanında kalacağını tercih etme hakkı yani muhayyerlik hakkı olduğu kanaatindedirler.⁴³²

3.1.3.10. Hidanede Mekân

Hidanede mekân, karı-kocanın evlendikleri yerdir. Kadın, kocasının izni olmadan yalnız ya da çocuğuyla birlikte başka bir beldeye gidemez. Boşanmış olup iddet bekleyen kadının durumu da böyledir. Bu durumda koca, karısının iddeti bitinceye kadar onu evinden çıkaramaz.⁴³³

Bakım ve terbiye hakkı kendisinde olup iddetini tamamlamış olan kadın bulunduğu yerden başka bir yere gitmek isterse şunlara bakılır:

i. Nikahı memleketinde kıyılmış olan kadın çocuğuyla birlikte memleketine gitmek istediği takdirde bu hakkı vardır, gidebilir. Çünkü kocanın, kadının memleketinde evlenmesi önceden buna razı olduğu anlamına gelir.

⁴³⁰ Bilmen, *Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, II, 435; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, IV, 15.

⁴³¹ Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, II, 230.

⁴³² Çeker, *İslam Hukukunda Çocuk*, s. 179; Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî (ö. 204/820), *el-Ümm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1973, V, 92.

⁴³³ Baktır, "İslam Hukuku Açısından Çocuk Terbiyesi", s. 60.

ii. Nikahı memleketinde kıyılmamış olan kadın çocuğuyla birlikte memleketine gitmek istediği takdirde bu hakkı yoktur, gidemez. Çünkü kocanın orada evlenmediği için buna razı olmadığı kabul edilir.

iii. Nikahı memleketi dışında bir yerde kıyılmış olan kadın, nikahının kıyıldığı yere gitmek isterse bu hakkı yoktur, gidemez. Çünkü nikahı orada nikahı kıyılmış olsa da orası ne kendi memleketi ne de kocasının memleketidir. İmam Muhammed, kadının çocuğuyla birlikte gidip-gidemeyeceği yer konusunda yalnızca nikah akdinin yapıldığı yere itibar eder. Yani sözü edilen kadın çocuğunu alıp nikahının yapıldığı yere gidebilir, başka bir yere gidemez.⁴³⁴ Ayrıca kadın başka bir beldeye çocuğunu götürmek istediğinde şu kriter göz önüne alınır: Eğer çocuğun babası bir günde o beldeye gidip, orada gecelemeden akşama tekrar kendi evine dönebiliyorsa kadın çocuğu o beldeye götürme hakkına sahiptir; aksi takdirde sahip değildir.⁴³⁵

3.1.3.11. Boşanan Eşlerin Çocuğu Görme Hakları

Hidaneyle bağlantılı olan konulardan bir diğeri de boşanan eşlerin çocuğu görme haklarıdır. Fakihler ebeveynlerden her ikisinin de sıla-ı rahmin gereği olarak çocuğu görme haklarının olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Hanefilere göre çocuk annenin bakım sorumluluğundaysa anne her gün çocuğu babasının görebileceği bir yere çıkarır. Eğer çocuk annenin hidane hakkının düşmesi ya da sona ermesi gibi bir sebeple babasının yanında bulunuyorsa aynı şekilde annenin de her gün onu görme hakkı bulunur, babası her gün annenin görebileceği bir yere çıkarır. Bunun en az süresi ise kadının anne ve babasını ziyaret hakkında olduğu gibi haftada bir defadır.⁴³⁶

Ayrıca boşandıktan sonra başkasıyla evlenen kadının, eski kocasından olan

⁴³⁴ Kâsânî, Bedâi‘u’s-Sanâi‘, IV, 44.

⁴³⁵ Semerkandî, Tuhfetü'l-Fukahâ, II, 320.

⁴³⁶ Zühaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî, VII, 740.

çocuklarını ziyaret etme hakkı vardır. Mevcut eşi bunu engelleyemez.⁴³⁷

İslam hukuku insanoğlunun hemen hemen her safhasını kontrol altına almış ve nasıl bir yaşam sürmemiz gerektiği konusunda bizlere yol göstermiştir. Bu zamana kadar anlatılanlar da göstermektedir ki bir insan doğumundan ölümüne kadar asla başı boş bırakılmamıştır. Özellikle doğup emzirme dönemi sona erene kadar süt emme hakkı korunmuş, daha sonra olgunluğa erişinceye kadar birtakım kişilerin himayesine teslim edilmiş ki bu hidane hakkıdır. Olgunluğa erişen bireyler dahi başıboş bırakılmayıp evlilik çağı gelene kadar himaye altında kalmıştır. Hidane hakkı tespit edilirken de çocuğun giyimi, beslenmesi yani kısaca nafakası, kalacağı ev hatta hidane görevi verilen kişinin ücreti dahi tespit edilmiş. Böylelikle hem çocuğun hem de çocuğu velilik yapan kişilerin hakları korunmuştur.

Hidane öylesine müstesna bir konudur ki İslam Hukuku bu hususu müstakil bir konu olarak ele almıştır. Ki bu husus batı medeniyet hukuklarında bile tam manasıyla yer almamaktadır. Bu da İslam'ın insanoğluna verdiği değeri göstermektedir.

---

⁴³⁷ Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihali, s. 253.

SONUÇ

Nikah; kadının hanımlık vakarı ve onurunu koruyan, erkeğin şerefli bir aile reisi olmasını sağlayan bir akittir. Aile saadeti ve toplumun felahı ancak nikah ile sağlanır. İslam hukuku, nikah ile kurulan ve toplumun en küçük ama aynı zamanda en önemli kurumu olan ailede huzurun, mutluluğun, güvenin ve muhabbetin teminini son derece önemsemiştir ve bunların sağlanmasına yönelik hükümler bina etmiştir. Aile saadeti karı-kocanın birbirlerine karşı olan hak ve vazifelerini yerine getirmelerine ve çocukların haklarına riayet etmelerine bağlıdır. Aile hukukuyla ilgili konular bu temel kabulde yola çıkılarak incelenirse şüphesiz daha iyi anlaşılacaktır.

Toplumda düzenin sağlanması için en az iki kişinin birlikte bulunduğu ortamlarda içlerinden birisinin liderlik konumunda olması kaçınılmazdır. Aile içerisinde bu kişi, yani kavvâm/yönetici konumunda olan kişi kocadır. Bu konumda olması hasebiyle karısının kendisine itaat etmesi gerekmektedir. Bu, kocanın hakkı olmakla birlikte kadına vaciptir.

Kocaya, kendisine itaat etmeyen yani nâşize olan karısına karşı bazı te'dip yöntemleri uygulayabileceği konusunda ruhsat verilmiştir. İtaat denilince, kocanın karısına istediği her şeyi emretmesi ve kadının da bu emirlere gönüllü veya gönülsüz olarak harfiyen uyması gerektiği anlaşılmamalıdır. Kaldı ki itaatsizlik davranışla olduğu gibi sözle de olabilir; yani görünürde kocasının isteklerini gönülsüz olarak yerine getiren bir kadın, sözleriyle itaatsiz olarak değerlendirilebilir.

Ayrıca kocanın da bu itaati hak ediyor olması gerekir. Ma'siyet gibi bazı durumlarda kadın kocasına kesinlikle itaat etmemelidir. Aksi takdirde Allah'a itaatsizlik etmiş olur. Bazı durumlarda ise kadın kocasına itaat etmeyebilir. Örneğin kadının malî haklarından olan muaccel mehri ve nafakası, kocası tarafından temin edilmediği takdirde kadın, dilerse ona itaat etmeyebilir ve buna rağmen itaatsiz/nâşize kadın konumuna da düşmez. Öte yandan kadın, kendi inisiyatifine bağlı olan

konularda nazik bir şekilde kendi görüşünü dile getirebilir, itiraz hakkını Allah (c.c.) kadından almamıştır.

Erkeğin bu reisliği kadına ve ailenin diğer fertlerine karşı zulmetmesi veya modern tabir ile diktatörlük taslaması için değil tam aksine aile saadetini ve evlilik hayatını korumak ve devam ettirebilmek için kendisine verilmiş büyük bir sorumluluktur. Nitekim Hz. peygamber veda hutbesinde kadınların, erkeklerin emaneti olduğunu belirterek onlara iyi muamelede bulunmaları gerektiğini dile getirerek bu büyük sorumluluğa dikkat çekmiştir.

Kadının da kocasının da öncelikle -karşılıklı hak ve sorumlulukları olan- hüsn-ü muaşerete dikkat ediyor olmaları, birbirlerinin diğer haklarına gönüllü olarak riayet etmelerini beraberinde getirecektir. Aynı zamanda hakkı yerine getirilemeyen taraf için karşı tarafa müsamahalı davranmayı da kolaylaştıracak ve ailede huzurun teminini sağlayacaktır.

Ebeveynlerin hakları olduğu gibi çocukların da ebeveynleri üzerinde doğdukları andan itibaren hatta onun öncesinde bile bazı hakları mevcuttur. Öncelikle evlilik birliği içerisinde doğan bir çocuk, neseb hakkına sahip olmaktadır yani babasından nesebi sabit olmaktadır. Hemen sonrasında ise çocuğun, eşsiz bir nimet olan süt ile beslenilme yani emzirilme hakkı ve bakım ve terbiye hakkı yani hidane hakkı gündeme gelmektedir.

Evlilik normal seyri içinde devam ederken anne-babanın bu sorumlulukları belki gündeme gelmemekte; ancak annesi babası ayrılan ya da ayrılmak üzere olan çocuklar için önem arz etmektedir. Bu durumlarda hidane hakkı öncelikle annenindir. Ancak anne hayatta değilse ya da çocuğuna bakabilecek durumda değilse çocuğun hakkını korumak, zayi olmasını engellemek amacıyla kimin ya da kimlerin bu hakka sahip olabilecekleri, bu konuda öncelik sıralaması ve bakım sorumluluğu için

erkeklerle ilgili, kadınlarla ilgili ve hem erkek hem de kadınlarla ilgili özel hükümler, sahip olunması gereken şartlar detaylarıyla açıklanmıştır.

Ayrıca çocuğun emzirilme işinin hangi durumlarda annenin görevi olup- olmadığı, onun bundan imtina edip-edemeyeceği, imtina ettiği takdirde hidane hakkının kim için devam edeceği, süt annenin emzirmesi sonucu oluşacak olan hısımlık bağının kimlerle ilgili olduğu konuları da ele alınmıştır.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz ki Allah bireylere bazı hak ve sorumluluklar vermiştir, diğer yandan ise bu hakların herhangi bir zulüm vesilesi olarak kullanılmasını, karşı tarafın ya da çocuğa karşı ebeveynlerin bu hakları kötü niyetle kullanmasını engellemiştir.

KAYNAKÇA

- Abdülbaki**, Muhammed Fuad; *el-Mu'cemu'l-müfehres li-elfazi'l-Kur'an'il-Kerim*, Darü'l-Hadis, Kahire, 2007.
- Abdürrezzâk**, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyeri (ö. 211/826-27); *el-Musannef*, el-Mecalis-u'l İlmiyye, Canubi Afrika, 1970.
- Akdemir**, Furat; "Kur'an'da İtaat Kavramı ve Peygambere İtaatin Mahiyeti", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 2013, c. 11, sy. 1, s. 425-442.
- Akıntürk**, Turgut, *Aile Hukuku*, 10. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Apaydın**, H. Yunus; "İslam Hukukunda Aile", *Günümüzde Aile, Uluslararası Aile Sempozyumu*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s. 135-150.
- Aydın**, M. Akif; *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No:11, İstanbul, 1985.
- Aydın**, Faruk, *İslam Hukukunda Hidane (Çocuk Bakımı ve Himayesi)*, (Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2002.
- Baktır**, Mustafa; "İslam Hukuku Açısından Çocuk Terbiyesi", *İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu 1*, İlmî Neşriyat, 1993, c. 1, sy. 1, s. 57.
- Bâr**, Muhammed Ali, "Bunûku'l-halîb", *Mecelletü Mecma'i'l-Fıkhî'l-İslamî*, ed-Devratü's-sâniye, sy.2/1(1407/1986), s. 261-274.
- Bayar**, Mesut, "Zifafın Hükümlere Etkisi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, y. 2020, c. 20, sy.1, ss. 159-175.
- Behûtî**, Mansûr b. Yûnus b. İdrîs (ö.1051/1641); *Keşşâfûl-Kinâ' 'an Metni'l-İknâ'*, 'Alemlü'l-Kütüb, Beyrut, 1983.
- Belhî**, Nizâmeddin ve diğerleri; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, Darü'l-Fıkr, 2. Baskı, b.y, 1310, 1-6.
- Beyhakî**, Ebûbekr Ahmed b. Hüseyin (ö.458/1066); *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Mektebetü Dâri'l-Ba'z, Mekketü'l Mükerrreme, 1994, thk. Muhammed Abdü'l-Kadîr Atâ.
- Bilmen**, Ömer Nasuhi (ö. 1971); *Büyük İslam İlmihali*, Semerkand Yayıncılık, İstanbul, 2018.
- _____, *Hukuku-i İslamiyye ve Istilahat-ı Fıkhıyye Kamusu*, Ravza Yayınları, İstanbul, 2013.
- Buhârî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrahim el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870); *el-Câmiu's-Sahih*, Dâru Tavku'n-Necât, b.y., 2001, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır.
- Cessâs**, Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Razi (ö.370/980); *Ahkâmu'l-Kur'an*, Darü'l-Kitabi'l-Arabiyye, Beyrut-Lübnan, 1992, thk. Muhammed Sâdık Kamhavi, 1-5.
- Cezîrî**, Abdurrahman; *Kitâbu'l-Fıkh alâ'l-Mezâhibi'l-Erbea*, Mısır, tsz.
- Çantay**, Hasan Basri; *Kur'an-ı Hâkim ve Meal-i Kerim*, Elif Ofset Tesisleri, İstanbul, 1979.
- Çeker**, Orhan; *İslam Hukukunda Çocuk*, Kayıhan Yayınevi, İstanbul, 1990.
- _____, *İslam Hukukunda Süt Akrabalığı*, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 2019, sy. 34, s. 341-358.

- Döndüren**, Hamdi; *Delilleriyle Aile İlmihali*, Erkam Yayınları, İstanbul, 2018.
- Dönmez**, İbrahim Kâfi; “Nesep”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2006, C. 32.
- Ebû Dâvûd**, Süleyman b. Eşas b. İshâk; *Sünen*, el-Mektebetü'l-asriyye, Sayda-Beyrut, tsz., thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd.
- Ebû Zehre**, Muhammed b. Ahmed b. Mustafa (ö. 1394/1974); *el-Ahvalü'sh-Şahsiyye*, Kahire, 1950.
- el-Mevsû'atü'l-fıkhiyye**, “Musâhare”, Vizâretü'l-Evkaf ve'sh-şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 1418/1997, c. 37.
- Erbay**, Celal; “Nafaka”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2006, C. 32.
- Erdoğan**, Mehmet; *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet yayınları, İstanbul, 1998.
- Fîrûzâbâdî**, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kub b. Muhammed (ö. 817/1415); *el-Kamusu'l-muhit*, 2. baskı, Şirketu Mektebetu ve Maţbaatu Mustafa'l-Babi'l-Halebi ve evladuhu bi Mısır, 1952.
- Merginânî**, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî (ö. 593/1197); *el-Hidâye fi Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî* (thk. Talâl Yûsuf), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut-Lübnan, tsz.
- İbn Âbidîn**, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî (ö. 1252/1836); *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, Dâru'l-Fikr, 2. Baskı, Beyrut, 1992.
- İbn Hacer**, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449); *el-Metâlibü'l-âliye fi zevâid il-Mesânîd is-Semâniye*, Dâru'l-Âsime – Dâru'l-Ğays, Riyad, 1998, thk. Ebî Muhammed Abdurrahman bin Ömer Curdî el-Medhalî.
- İbn Hibbân**, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965); *Sahih-i İbn Hibbân bi Tertîb-i İbn Bilbân*, Müessesetu'r-Risalet, Beyrut, 1993.
- İbn Kesîr**, İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr (ö. 774/1373); *Tefsiru'l-Kur'an 'i'l-azim*, Darü'l-Marifet, Beyrut-Lübnan, 1969, 1-8.
- İbn Manzûr**, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî (ö. 711/1311); *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-Beyrut, Dâru'l-Sader, Beyrut, 1388/1968.
- İbni Mâce**, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni; *Sünen* (thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî), Dâru İhyâi'l-kütübi'l-arabî, tsz.
- İbnü'l-Hümâm**, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî (ö. 861/1457); *Fethu'l-Kadîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, tsz.
- Karagöz**, İsmail; “İtaat Kavramı”, *Diyanet İlmî Dergi*, c. 35, sy. 4, 1999, s. 41-48.
- Karaman**, Hayreddin; *Mukayeseli İslam Hukuku*, 3. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- _____, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, Ensar Yayınları, İstanbul, 2019.

- Kâsânî**, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd (ö. 587/1191); *Bedâi'u's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*, 2. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, b.y., 1986, 1-7.
- Köse**, Saffet; *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 5. Baskı, Mehîr Vakfı Yayınları, Konya, 2016.
- Kudûrî**, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed (ö. 428/1037); *Muhtasarü'l-Kudurî fî'l-Fıkhi'l-Hanefî* (thk. Kâmil Muhammed Muhammed Avida), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, b.y., 1997.
- Kurtubî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed (ö. 671/1273); *el-Camiu li ahkâmî'l-Kur'an*, Dârü's-Şa'b, Kahire, 1810.
- Mevsilî**, Ebu'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd (ö. 683/1284); *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtar*, Matbaatü'l-Halebî, Kahire, 1937.
- Mutçalı**, Serdar; *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık yayınları, İstanbul, 2014.
- Müslim**, Ebu'l-Hasan el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî; *el-Müsnedü's-Sahih* (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Dâru İhyâ, Beyrut, tsz.
- Molla Hüsrev**, Hüsrev Mehmed Efendi; *Dürerü'l-Hükkam Şerhu Gururü'l-Ahkâm*, Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, b.y., tsz.
- Nevevî**, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî (ö. 676/1277); *Ravdatü't-tâlibîn* (thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvız), Alemü'l-Kütüb, Beyrut 1424/2003, c. 5, ss. 450-451, 1-8
- Oğuzman**, Kemal– Mustafa Dural; *Aile Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 193-375.
- Pânîpetî**, Muhammed Senâullah el-Hanefî (ö. 1225/1810); *et-Tefsirü'l-Mazharî*, Pakistan, 1412.
- Pekdemir**, Şevket; “İslâm Hukukuna Göre Anne Sütü Bankaları”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, c. 1, sy. 40, s. 537-554.
- San'anî**, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâil es-San'anî (ö. 1182/1768); *Sübülü's-Selâm Şerh-i Bulûğu'l-Merâm min Cem'i Edilleti'l-Ahkâm*, Mektebetü'l-Cumhuriyyeti'l-Arabiyye, Kahire, tsz.
- Semerkandî**, Ebû Bekr Alâuddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed (ö.539/1144); *Tuhfetü'l-Fukahâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Baskı, Beyrut-Lübnan, 1994.
- Serahsî**, Şemseddin Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl (ö.483/1090); *el-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1993.
- Şâfiî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs (ö. 204/820); *el-Ümm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1973, 1-8.
- Şevkânî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'anî el-Yemenî (ö. 1250/1834); *Neylü'l-Evtar Şerhi Münteka'l-Ahbar* (thk. Esamu'd-din Sebabetî), Dâru'l-Hadis, Mısır, 1993.
- Tirmizî**, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre; *Sünen* (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1998.
- Topaloğlu**, Bekir - Hayreddin Karaman; *Arapça-Türkçe Yeni Kamus*, 9. Baskı, Elif ofset tesisleri, İstanbul, 1982.

Yaman, Ahmet; *Ahlak ve Hukuk Ekseninde Aile Hayatımız*, DİB Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2015.

_____, “İslam Hukukuna Özgü Bir Kurum Süt Akrabalığı”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Konya, 2002, sy. 13, ss. 55-67.

Yasdıman Demirdöven, Dr. Necla; “Kocanın Hakları Bağlamında “Kadının İzinsiz Evden Çıkamayışı” İle İlgili Hadislerin Tahlili ve Mezhep İmamlarının Anlayışları”, *Ekev Akademi Dergisi*, c. 18, sy. 60, 2014, s. 415-448.

Yazır, Elmalılı Hamdi (ö.1361/1942); *Hak Dini Kur'an Dili*, Yenidoğan Basım Dağıtım, 2001, 1-10.

Yılmaz, İbrahim; İslâm (Aile) Hukukunda Dna Parmak İzi Testi ile Nesebin Sübutu, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2017, c. 11, sy. 22, s. 63-112.

_____, *İslâm Aile Hukukunda Nesebin (Soybağının) Reddi*, Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim], 2014, c. 14, sy. 1, s. 31-51.

Zeydan, Abdülkerim; *el-Mufassal fî Ahkâmi'l-Mer'e ve'l-Beyti'l-Müslim fi'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyye*, 1. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993.

Zeylaî, Osman b. Ali; *Tebyînü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik ve Haşiyeti's-Şelebî*, el-Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriyye, Bulak, Kahire, 1. Baskı, 1313.

Zühaylî, Vehbe Mustafa (ö. 1436/2015); *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühü*, 2. Baskı, Darü'l-Fikr, Dımaşk, 1985.